

ANKARA

HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**İBN KESİR TEFSİRİ İLE HAK DİNİ KUR'AN DİLİ TEFSİRİ
BAĞLAMINDA HAD CEZALARI İLE İLGİLİ ÂYETLERİN
MUKAYESELİ İNCELENMESİ**

Hatice Nur ÖZGELEN

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Nurdoğan TÜRK**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

HAZİRAN 2023

**İBN KESİR TEFSİRİ İLE HAK DİNİ KUR'AN DİLİ TEFSİRİ BAĞLAMINDA
HAD CEZALARI İLE İLGİLİ ÂYETLERİN MUKAYESELİ İNCELENMESİ**

Hatice Nur ÖZGELEN

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

HAZİRAN 2023

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Hatice Nur ÖZGELEN

07.06.2023

TEZ ONAY SAYFASI

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı Yüksek Lisans öğrencisi Hatice Nur ÖZGELEN tarafından hazırlanan İbn Kesîr Tefsiri İle Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri Bağlamında Had Cezaları İle İlgili Âyetlerin Mukayeseli İncelenmesi Başlıklı tez çalışması 20/06/2023 tarih ve 11.00 saatinde yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak **KABUL** edilmiştir.

	Kabul	Ret
Başkan (Unvan/Ad-Soyad/Kurum): Prof. Dr. Hikmet KOÇYİĞİT	☒	☐
Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum): Dr. Öğr. Ü. Ayşe UZUN	☒	☐
Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum): Doç. Dr. Nurdoğan TÜRK	☒	☐
Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum):	☐	☐
Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum):	☐	☐

İBN KESİR TEFSİRİ İLE HAK DİNİ KUR'AN DİLİ TEFSİRİ BAĞLAMINDA HAD
CEZALARI İLE İLGİLİ ÂYETLERİN MUKAYESELİ İNCELENMESİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Hatice Nur ÖZGELEN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Haziran 2023

ÖZET

İslâm hukukunda cezalar başlığı altında bulunan, Allah ve Rasûlu (s.a.v.) tarafından tespit edilmiş olan had cezaları büyük önem taşımaktadır. Bu cezalar kamu hukuku sayılmakla birlikte affı mümkün olmayan cezalardır. Bunlar; zina, eşkıyalık, namuslu kadına zina iftirasında bulunmak, hırsızlık, içki içmek, haksız şekilde devlete isyan etmek ve İslâm dininden dönme suçlarıdır. İslâm'da cezaların amacı kişileri cezalandırmak değil toplumu iflah etmek, insanları caydırıcı cezalarla bu suçlardan uzak tutmaktır. Bu cezalar arasında ridde, içki içmek ve devlete isyan suçu hadislerle sabit kılınmıştır. Kur'ân ilimlerinin en değerlileri arasında yer alan tefsir ilmi, yorum yapmak anlamına gelir. Ancak had cezalarından bahseden âyetleri yorumlamak diğer âyetlere oranla daha sınırlı olabilir. Mukayese etmek için klasik dönem rivâyet tefsirlerinden olan İbn Kesir ve Cumhuriyet dönemi müfessirlerinden ve dirâyet tefsirinin en güzel örneklerinden sayılan Elmalılı M. Hamdi Yazır tefsirlerini seçmemizin amacı mezhepsel, geleneksel ve dönemsel farklılıklardan kaynaklanan değişiklikler olup olmadığını ortaya koymaktır. Had cezalarından bahseden âyetlerin bu müfessirler arasında incelenmesi sonucunda mezhep farklılığından ötürü değişim az bulunmakla birlikte zamanın değişmesinden ötürü de herhangi bir değişim ortaya çıkmadığı tespit edilmiştir. Yalnız rivâyet ve dirâyet tefsirleri olmalarından kaynaklı olarak İbn Kesir'in (öl. 774/1373) söz konusu hususlarda fazla yorum yapmadığı ve Elmalılı'nın (1878-1942) ise Müslümanlara güncel ve gündelik hayata dair fikir ve nasihatlere ve ayrıca Türkçe diliyle yazması sebebiyle Arapça dilbilgisi ile ilgili açıklamalara yer verdiği görülmektedir. Ayrıca Elmalılı hem okuyucuyu yönlendirdiği suçların ve cezalarının sebep ve hikmetlerinden daha fazla bahsederek zaman zaman okuyucuyu ikna etmeye çalışmış hem de İbn Kesir kadar çok rivâyete yer vermemiş, âyetlerin iniş sebepleri konusunda makul kabul edilenleri yeterli görmüştür. Ancak tüm bunlara rağmen had cezalarından bahseden âyetlerin tefsiri mukayese edildiğinde ahkâm tefsiri olmamalarına rağmen iki müfessirin de mezkûr konularda yeteri kadar bilgiye yer verdikleri ve tefsirlerinde aşırı bir fark görülmediği saptanmıştır.

Bilim Kodu	: 60408 İlahiyat, Temel İslam Bilimleri, Tefsir
Anahtar Kelimeler	: Tefsir, Kur'ân, İbn Kesir, Elmalılı, Had Cezaları
Sayfa Adedi	: 117
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Nurdoğan TÜRK
Öğrenci ORCID ID	:

A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE VERSES RELATED TO HADD PENALTIES
IN THE CONTEXT OF IBN KATHIR’S TAFSIR AND HAK DİNİ QUR’AN DİLİ
TAFSİR
(M.Sc. Thesis)

Hatice Nur ÖZGELEN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES
June 2023

ABSTRACT

The hadd crimes determined by Allah and prophet, which are under the heading of punishments in Islamic law, are of great importance. Although these penalties are considered public law, they are penalties that cannot be forgiven. These; adultery, banditry, slandering a chaste woman, stealing, drinking alcohol, rebelling against the state unjustly, and turning from the religion of Islam. The purpose of punishments in Islam is not to punish individuals, but to improve the society and to keep people away from these crimes with deterrent punishments. Among these punishments, the crime of ridde, drinking alcohol and rebellion against the state has been fixed by hadiths. The science of tafsir, which is among the most valuable of the Qur’anic sciences, means interpreting. However, interpreting the verses that mention hadd punishments may be more limited than other verses. For comparison, the purpose of choosing the commentaries of Ibn Kathir, one of the classical period narration commentaries, and Elmalılı Hamdi Yazır, which is considered one of the best examples of the tafsir of the Republic period and the prudence commentary, is to reveal whether there are changes arising from sectarian, traditional and periodical differences. As a result of the examination of the verses talking about hadd punishments among these commentators, it has been determined that although there is little change due to the difference in sect, no change has occurred due to the change of time. It is seen that since they are only narration and wisdom interpretations, Ibn Kathir did not comment much, and Elmalılı included ideas and advices about current and daily life for Muslims, and also explanations about Arabic grammar because he wrote in Turkish. He talked more about the reasons and wisdoms of the crimes and punishments he directed the reader to and tried to convince the reader from time to time. Elmalılı did not include as many narrations as Ibn Kathir, and considered the reasonable ones sufficient for the reasons for the revelation of the verses. However, despite all these, when the interpretation of the verses that talk about hadd punishments is compared, it has been determined that although they are not judgment interpretations, both commentators include enough information and there is no excessive difference in their interpretations.

Science Code : 60408 Theology, Basic İslamic Sciences, Tafsir
Key Words : Tafsir, Qur’an, Ibn Kathir, Elmalılı, Hadd Crimes
Page Number : 117
Supervisor : Associate professor Nurdoğan TÜRK
Student ORCID ID :

ÖN SÖZ

Allah'ın katındaki makbul tek din İslâm, insanlığın iki cihanda huzur ve mutluluğunu amaçlar. Bu meyanda toplumda huzur ve mutluluğun istikrarının sağlanması için birtakım kuralların olması kaçınılmazdır. Dolayısıyla İslâm'ın ceza hukuku kapsamında yer alan ve Allah ve Rasûlü (s.a.v.) tarafından belirlenen had cezalarının en güzel şekilde anlaşılması ve uygulanması kuşkusuz büyük önem arz etmektedir. Ve dahi bu cezalardan bahseden âyetlerin zamansal ve mezhepsel açıdan mukayese edilmesi, elbette konunun daha sağlıklı anlaşılabilmesine katkı sağlayacaktır. Buradan hareketle bu çalışmada hem mevzubahis konunun daha iyi anlaşılabilmesi hem de tefsir yazım geleneğinin farklı olması durumunda yoruma ne kadar açık bir alan olup olmadığının tespiti amaçlanmıştır. Çalışmanın sınırlarını belirlemek adına dönemlerinin ileri gelen müfessirlerinden İbn Kesîr'in *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*'i ve Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın *Hak Dini ve Kur'an Dili* eserleri esas alınmıştır. Çalışmada, önce had cezalarından ve öneminden sonra çalışmada seçtiğimiz iki müfessirimizin hayatı, kişiliği ve eserlerinden bahsedilmiş daha sonra da cezalardan bahseden âyetlerin bu iki müfessire göre mukayesesi yapılmıştır. Neticede bu çalışmanın literatüre katkısı ve topluma fayda sunması umulmaktadır.

Tez çalışmam boyunca öncelikli olarak bana her zaman ve her konuda yardımcı olup, tecrübelerini paylaşan, desteklerini esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Nurdoğan Türk'e ve her yolculuğumda yanımda olan aileme ve dostlarıma teşekkürlerimi sunuyorum.

Hatice Nur ÖZGELEN

Ankara, 2023

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	x
1. GİRİŞ	1
2. KUR'ÂN'DA HAD KAVRAMI VE HAD CEZALARI	19
2.1. Kur'ân'da Had Kavramı	19
2.1.1. Haddin Tanımı	19
2.1.2. Had Kelimesi ve Türevlerinin Kur'ân'da Yüklendiği Anlamlar	19
2.2. Had Cezasını Gerekli Kılan Suçlar	23
2.2.1. Zina Suçu	23
2.2.2. Kazf/İffetli Kadına Zina Atfetme Suçu	24
2.2.3. Sirkat/Hırsızlık Suçu.....	25
2.2.4. Hirâbe/Eşkıyalık Suçu	26
2.2.5. Şürb/İçki İçme Suçu	27
2.2.6. Ridde/İslâm Dininden Çıkma Suçu	28
2.2.7. Bağy/Sebepsiz Şekilde Devlet Liderine İsyan Etme Suçu	30
2.2.8. Had Cezalarının Özellikleri ve Önemi	31
3. İBN KESİR TEFSİRİ İLE HAK DİNİ KUR'ÂN DİLİ TEFSİRİ BAĞLAMINDA HAD CEZALARI İLE İLGİLİ ÂYETLERİN MUKAYESELİ İNCELENMESİ	35
3.1. Zina Haddi.....	35
3.1.1. İbn Kesîr Tefsirinde Zina Haddi.....	37
3.1.2. Hak Dini Kur'an Dili Tefsirinde Zina Haddi	44
3.1.3. Zina Haddinin Her İki Tefsire Göre Mukayesesi	52

3.2. Kazf/İffetli Kadına Zina Atfetme Haddi	55
3.2.1. İbn Kesîr Tefsirinde Kazf/İffetli Kadına Zina Atfetme Haddi	55
3.2.2. Hak Dini Kur'an Dili Tefsirinde Kazf/İffetli Kadına Zina Atfetme Haddi	57
3.2.3. Kazf/İffetli Kadına Zina Atfetme Haddinin Her İki Tefsire Göre Mukayesesi	59
3.3. Sirkat/Hırsızlık Haddi.....	59
3.3.1. İbn Kesîr Tefsirinde Sirkat/Hırsızlık Haddi	60
3.3.2. Hak Dini Kur'an Dili Tefsirinde Sirkat/Hırsızlık Haddi	64
3.3.3. Sirkat/Hırsızlık Haddinin Her İki Tefsire Göre Mukayesesi.....	67
3.4. Hirâbe/Eşkıyalık Haddi	69
3.4.1. İbn Kesîr Tefsirinde Hirâbe/Eşkıyalık Haddi	70
3.4.2. Hak Dini Kur'an Dili Tefsirinde Hirâbe/Eşkıyalık Haddi.....	72
3.4.3. Hirâbe/Eşkıyalık Haddinin Her İki Tefsire Göre Mukayesesi	76
3.5. Şûrb/İçki İçme Haddi	77
3.5.1. İbn Kesîr Tefsirinde Şûrb/İçki İçme Haddi	79
3.5.2. Hak Dini Kur'an Dili Tefsirinde Şûrb/içki İçme Haddi.....	86
3.5.3. Şûrb/İçki İçme Haddinin Her İki Tefsire Göre Mukayesesi.....	90
3.6. Ridde/İslâm Dininden Çıkma Haddi	92
3.6.1. İbn Kesîr Tefsirinde Ridde/İslâm Dininden Çıkma Haddi.....	93
3.6.2. Hak Dini Kur'an Dili Tefsirinde Ridde/İslâm Dininden Çıkma Haddi..	96
3.6.3. Ridde/İslâm Dininden Çıkma Haddinin Her İki Tefsire Göre Mukayesesi	99
3.7. Bağy/Sebepsiz Şekilde Devlet Liderine İsyan Etme Haddi	100
3.7.1. İbn Kesîr Tefsirinde Bağy/Sebepsiz Şekilde Devlet Liderine İsyan Etme Haddi.....	100
3.7.2. Hak Dini Kur'an Dili Tefsirinde Bağy/Sebepsiz Şekilde Devlet Liderine İsyan Etme Haddi	102

3.7.3. Bağı/Sebepsiz Şekilde Devlet Liderine İsyan Etme Haddinin Her İki Tefsire Göre Mukayesesi	104
4. SONUÇ	107
KAYNAKÇA	111
ÖZGEÇMİŞ	117

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

b.	bin, ibn (Oğlu)
b.y.	Basım Yeri Yok
bk.	Bakınız
C	Cilt
çev.	Çeviren
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	Editör
haz.	Hazırlayan
H.z.	Hazreti
öl.	Ölüm Tarihi
r.a.	Radıyallâhu anh
r.anhâ	radıyallâhu anhâ
sad.	Sadeleştiren
s.a.v.	Sallallâhu aleyhi ve sellem
TDV.	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	Tahkik Eden
ts.	Tarihsiz
vd.	ve diğerleri
vb.	ve benzerleri
y.y.	Yayınevi yok

1. GİRİŞ

Allah, kerîm kitabı Kur'ân'da yeryüzünde yarattıklarının içinde en kıymetlisinin insan olduğunu açıklamıştır.¹ Dolayısıyla insanın doğuştan gelen birtakım hususiyetleri bulunmaktadır. Şüphesiz Kur'ân'ı tefsir ederken insana ait bu özelliklerin göz önünde bulundurulması ehemmiyet arz etmektedir. İnsanın hem akıl ve irade sahibi olması hem de sosyal yaşama muhtaç bir varlık olması en önemli özelliklerinden sayılabilir. Nitekim insanın sosyal bir varlık olarak birlikte yaşama zorunluluğu bulunmaktadır. Çünkü her insanın diğer insanlarla ilişki kurma, muhabbet etme, evlenme, dostluk kurma, yeme içme, akrabalık, misafirlik yapma gibi birçok fiziki ve ruhi ihtiyacı vardır. Aslında toplu hâlde yaşamak sadece insana mahsus değil, yeryüzündeki bütün canlılar için de söz konusudur. Buna daha fazla muhtaç olan da insandır. Bundan dolayı kendisinden hem bireysel hem de toplumsal bazı kurallara uyması beklenir. Bu kurallar, toplumu idare eden devlet ve kanun koyucu Allah tarafından vaz edilen belli başlı emir ve yasaklardan oluşmaktadır. O hâlde rahatlık içerisinde birlikte yaşayabilmek için toplumda bir hukuk sisteminin varlığı mecburîdir. Çünkü her insanın kendisine göre doğru ve yanlışları bulunmaktadır ama bunlar, kişiye göre değişkenlik taşıyabilecek cinsten şeylerdir. Bu husus ortak bir hukuk sistemi olmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Hukuk sayesinde kişilerin temel hak ve hürriyetleri teminat altına alınmış olur. Bunlar arasında yaşama, inanç, ibadet, mülkiyet edinme, seyahat etme, seçme seçilme, haberleşme gibi hususlar yer almaktadır. Dolayısıyla hiçbir insanın temel hak ve hürriyetlerine zorla bir müdahalede bulunulmamalı, bulunulduğu takdirde de müdâhil kişi, mutlaka bunun karşılığını görmelidir.

İslâm dininin kendine özgü hukuk sistemi vardır ki temelde beş temel unsurun yani can, akıl, nesil, mal ve dinin muhafaza edilmesi gözetilmiştir. Bunlarda sınırı aşanlar için uygulanması gerekenler bizzat Allah tarafından Kur'ân'da bariz şekilde açıklanmıştır. Bu meyanda İslâm hukukunda cezanın asıl gayesinin hem bireyi ıslah etmek hem de toplumun haklarını muhafaza etmek ve barış düzenini sağlamak olduğu söylenilebilir. Esasında öngörülen cezalar, suçu işlemeden önce suçluyu engellemekle birlikte suçun işlenmesinden sonra da tekrarlanmasını önleyen bir tedbirdir. Böylece İslâm'da cezalar birey özelinde toplum menfaati için verilmiş olmaktadır. Öte yandan suçlunun cezalandırılmasının asıl nedeni işlenen suç değil, o suçun bir daha yapılmamasını ve öngörülen cezayı gören diğer insanların böylece o suçtan uzak durmalarını temin etmektir.

¹ “Andolsun biz Âdemoğluna şan, şeref ve nimetler verdik; onları karada ve denizde taşıdık, kendilerine güzel güzel rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın çoğundan üstün kıldık.” (el-İsrâ 17/70).

Kur'ân'da hem suçun kendisi hem de cezası için *had* kavramı kullanılmıştır.² Kelime olarak sınır anlamına gelen bu kelimenin ıstılahî anlamı ise, cezaî müeyyidenin uygulanmasını gerektiren çirkin fiillerin işlenmesinden insanları uzak tutmak için Allah tarafından bazı cezaların takdir edilmesidir. Bu cezalara fert veya toplumun herhangi bir muamelesi olamaz. Had cezaları, umumi menfaati gözetmektedir. Umumi menfaat, kötülüğü bireylerden uzak tutmak ve onların emniyet ve güvenliğini sağlamaktır. Suçlar topluma zarar verdiğinden ötürü cezalar da topluma faydalı olduğu için verilmektedir.³

Had cezalarını;

- a) Zina,
- b) Kazf (İffetli kadına zina atfetme),
- c) Şürb (İçki içme),
- d) Sirkat (Hırsızlık),
- e) Hirâbe (Eşkıyalık),
- f) Ridde (İslâm dininden çıkma)
- g) Bağy (Sebepsiz şekilde devlet liderine isyan etme)

gibi suçları icap ettirmektedir. Görüleceği üzere bunların tamamı topluma hem maddi hem manevi zararlar vermektedir. Çalışmamızda bu cezaların sıralanmasında Abdulkâdir Üdeh (öl. 1954) ve Kâsânî (öl. 587/1191) esas alınmıştır.

Toplumu ilgilendiren ve düzeni sağlayan hukuk içerisinde ceza hukuku ne kadar önem taşıyorsa Kur'ân'ı anlama ve yorumlama çabası amacı taşıyan ve ilimlerin en değerlilerinden olan tefsir ilminde de cezalardan bahseden âyetler o denli önemlidir. Dolayısıyla bu çalışmada, had cezalarından bahseden âyetlerin tefsir ilmi içerisinde mukayesesi ele alınacak ve bu mukayeseli inceleme genel manada rivâyet tefsir geleneğinin meşhur müelliflerinden İbn Kesîr'in *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*'i ile Cumhuriyet döneminin tanınmış yazarlarından Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Türkçe olarak kaleme aldığı *Hak Dini Kur'an Dili* arasında gerçekleştirilecektir.

Konu araştırıldığında had cezaları ile ilgili âyetlerin özellikle klasik ve modern ahkâm tefsirleri bağlamında detaylıca ele alınarak incelendiği görülmektedir. Onlardan bazıları şunlardır:

² Bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

³ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1969), 3/187; İbrahim Çalışkan, "İslâm Hukukunda Ceza Kavramı ve Had Cezaları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (1989), 373.

Ebû İshâk İsmâîl b. İshâk el-Mâlikî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*,⁴

Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî et-Tahâvî, *Ahkâmu'l-Kur'âni'l-kerîm*,⁵

Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*,⁶

Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*,⁷

Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*,⁸

Bu konuda daha önce yapılmış çalışmalardan öne çıkanlar ise şunlardır:

Ahmet Kömürcüoğlu, *Kur'ân'daki Had Cezalarının Sosyolojik Tahlili*,⁹

Ahmet Gelişgen, *İslâm Hukukunda Tövbenin Hadd Cezalarına Etkisi*,¹⁰

Muhammed Alem Hammad, *Hakim Şehid El-Mervezi ve Ceza Hukuku İle İlgili Görüşleri (Hadd Cezaları Bağlamında)*,¹¹

Ahmet Özdemir, *Tefsiru'l-Menâr'ın Had Cezalarına Yaklaşımı*,¹²

İsmail Yılmaz, *Kurtubî'nin Had Cezalarını Tefsirdeki Metodu*,¹³

Hasan Keskin, *Günümüz Gelişmeleri Işığında İslâm Hukukunda Had Cezalarının İnfazı Sorunu*,¹⁴

⁴ Ebû İshâk İsmâîl b. İshâk el-Mâlikî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Âmir Hasen Sabrî (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1426).

⁵ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî et-Tahâvî, *Ahkâmu'l-Kur'âni'l-kerîm*, ed. Sadettin Ünal (İstanbul: İSAM Türkiye Diyanet Vakfı, 1418/1998).

⁶ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1405).

⁷ Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1424/2003).

⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâr'ul-Kütübi'l-Mısriyye, 1933).

⁹ Ahmet Kömürcüoğlu, *Kur'ân'daki Had Cezalarının Sosyolojik Tahlili* (Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999).

¹⁰ Ahmet Gelişgen, *İslâm Hukukunda Tövbenin Hadd Cezalarına Etkisi* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004).

¹¹ M. Alem Hammad, *Hakim Şehid El-Mervezi ve Ceza Hukuku İle İlgili Görüşleri (Hadd Cezaları Bağlamında)* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004).

¹² Ahmet Özdemir, *Tefsiru'l-Menâr'ın Had Cezalarına Yaklaşımı* (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012).

¹³ İsmail Yılmaz, *Kurtubî'nin Had Cezalarını Tefsirdeki Metodu* (Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014).

¹⁴ Hasan Keskin, *Günümüz Gelişmeleri Işığında İslâm Hukukunda Had Cezalarının İnfazı Sorunu* (Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

Hasan Can Ateş, *Ebû Mansûr El-Mâtürîdî'nin Had Âyetlerinin İllet ve Hikmetlerine Dair Te'vilâtü'l-Kur'ân Adlı Tefsirindeki Değerlendirmeleri*.¹⁵

Araştırmanın Konusu ve Önemi

Tezin konusu, İbn Kesîr tefsiri ve Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'an Dili* tefsirinde had cezalarından bahseden âyetlerin mukayesesidir.

Bu çalışmada hem rivâyet ve dirâyet tefsir geleneğinin farkı ortaya konmaya çalışılacak hem de Hanefî fihhına mensup Elmalılı ile Şafîî fihhına mensup İbn Kesîr'in tefsirlerinde konuyla ilgili yorumlarda mezhep değişikliklerinden kaynaklanan farklılıklara temas edilmeye gayret edilecektir. Ayrıca hicrî yedinci yüzyılda yazılmış bir tefsir ile Cumhuriyet döneminde yazılmış bir tefsiri mukayese etmenin tarihsel açıdan tefsirdeki değişim ve gelişimi görebilmek ve anlayabilmek adına da önem arz ettiği, üstelik bu mukayesenin had âyetleriyle ilgili yapılacak olmasının çalışmanın önemini daha da anlamlı hâle getirdiği düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

İslâm ceza hukukunda had cezaları büyük bir önem taşımaktadır. Çalışmada ele alınan tefsirlerin müellifleri İbn Kesîr ve Elmalılı Hamdi Yazır da fikhî yorumları değerli görülen âlimlerdendir. Dolayısıyla tezin amacı bahsi geçen eserlerde had cezalarıyla ilgili âyetlerin tefsirlerini mukayese etmektir. Bu yönüyle amaç rivâyet ve dirâyet tefsir geleneğinin farkını ortaya koymaya çalışmanın yanı sıra had cezaları gibi önemli ve sınırları olan bir konuda bu gelenekler çerçevesinde yorum farklılıklarının olup olmadığını tespit etmektir.

Araştırmanın Kapsamı

Tezin kapsamı genel olarak İbn Kesîr ve Elmalılı Hamdi Yazır'ın tefsirleridir. İlaveten İslâm hukuku alanında kaynak teşkil edebilecek diğer klasik eserlerin yanı sıra çağdaş çalışmalardan da faydalanılacaktır. Özellikle had âyetleri ve cezalarından bahsederken diğer müfessir ve âlimlerin açıklamalarına da yer verilecektir. Ayrıca çalışmaya konu olan iki tefsir üzerinden rivâyet ve dirâyet geleneği hakkında değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır ve mezkûr iki müfessirin tefsir metotlarına kısaca değinilecektir.

Yararlanılan Kaynaklar

Çalışmada yararlanılan başlıca kaynaklar şunlardır:

¹⁵ Hasan Can Ateş, *Ebû Mansûr El-Mâtürîdî'nin Had Âyetlerinin İllet Ve Hikmetlerine Dair Te'vilâtü'l-Kur'ân Adlı Tefsirindeki Değerlendirmeleri* (Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm*,¹⁶

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*,

Kütüb-i sitte,

Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*,

Taberî, *Cami'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*,

İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'azîm*,

Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*,

Abdulkâdir Üdeh, *et-Teşrî'u'l-cinâîyyu'l-İslâmî mukârinen bi'l-kânûni'l-vez'î*,

Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*.

İbn Kesîr ile Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Hayatı ve Eserleri

Bu başlık altında, İbn Kesîr ve Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın kısaca hayatlarından ve eserlerinden bahsedilecektir.

İbn Kesîr'in Hayatı ve Eserleri

İbn Kesîr'in tam adı, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî'dir.¹⁷ Künyesi Ebû'l-Fidâ'dır. Ancak onun Fidâ isminde bir evladı yoktur. Ebû'l-Fida tamlaması, bir şeyi kurtarmak adına sahip olduğu her şeyi gözden çıkaran kişinin babası ve özverilikte beğenilecek insan anlamlarına gelmektedir. Dolayısıyla bu ismin İbn Kesîr'e verilmiş bir lakap olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸ 701 (1300-1301) yılında Dimaşk civarında yer alan Busrâ'nın bir köyünde dünyaya gelmiştir.¹⁹ Küçük yaşlarda babasını kaybeden İbn Kesîr, 707 (1307-1038) yılında ailesi ile birlikte Dimaşk'e taşınmıştır O, babasının ilim ehli bir insan olduğunu, çok iyi bir hatip olduğunu, Arapça şiirler ezberlediğini, önce Hanefî fikhî öğrendiğini ancak sonradan Şafiî fikhını öğrenerek o mezhebe tabî olduğunu ifade etmektedir. Üvey kardeşleri en büyüğü İsmail olmak üzere Yunus ve İdris idi. Öz annesinden ise Abdulvehhab, Abdulaziz ve birkaç tane kız

¹⁶ Çalışmada ele aldığımız eser, 7 ciltten oluşmakta olup ilk cildin yalnızca muhakkiki ve basım yeri diğer altı ciltten farklıdır. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'azîm*, 1.Cilt thk. Ebû İshâk el-Huveynî (Suûdi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1431) ve diğer 2-7. ciltler thk. Hikmet b. Beşîr b. Yâsîn vd. (Beyrut: Dâru İbni'l-Cevzî, 1431).

¹⁷ Ebû'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1414/1994), 2/534; Şemsüddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed ed-Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1403/1983), 1/111-113; Hacı Halife Mustafa b. Abdullâh Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1432/2010), 1/362; Muhammed ez-Zuhaylî, *İbn Kesîr ed-Dimaşkî* (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1415/1995), 48.

¹⁸ Kadir Paksoy, *İbn Kesîr'in Hayatı, Eserleri ve Hadis İlmindeki Yeri* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999), 34.

¹⁹ Zuhaylî, *İbn Kesîr ed-Dimaşkî*, 15.

kardeşi doğmuş en küçükleri de kendisi idi. Babasının, küçük yaşlarda hâfız olmuş, ilim öğrenmiş, zamanın meşhur eserlerini okumuş olan üvey ağabeyi İsmail'in bir medrese çatısından düşerek vefat etmesinden ötürü kendisine İsmail adını verdiğini anlatmaktadır. Onun yetişmesinden ve eğitiminden ağabeyi Abdulvehhab sorumlu olmuştur. O da ilim sahibi olarak kardeşini yetiştirmiş dolayısıyla İbn Kesîr'in ilk hocası sayılmaktadır.²⁰ İbn Kesîr, 10 yaşında hâfız olmuştur.²¹

Burhâneddîn İbrâhîm b. Abdurrahmân el-Fezârî (öl. 729/1329) ve Kemâleddîn İbn Kâdî Şühbe'den (öl. 726/1326) fıkıh; Bahâeddîn İbn Asâkir (öl. 723/1323), İshâk b. Yahyâ el-Âmidî (öl. 725/1325), Yûsuf b. Abdurrahmân el-Mizzî (öl. 742/1341) gibi âlimlerden hadis; Alemüddîn el-Birzâlî (öl. 739/1339) ve Zehebî'den (öl. 748/1348) hadis ile tarih; Takıyyüddîn İbn Teymiyye'den (öl. 728/1328) de kelâm ve fıkıh dersleri almıştır.²² Hocaları arasında Burhâneddîn el-Fezârî, kızı ile evlendiği aynı zamanda kayınpederi olan hocası Yûsuf el-Mizzî, Zehebî ve İbn Teymiyye'den daha fazla etkilenmiştir.²³ Özellikle selef ulemasının ileri gelenlerinden İbn Teymiyye'nin görüşlerinin etkisi altında kalmıştır. Bundan ötürü bazı münakaşaların içinde yer almış dolayısıyla da çeşitli tenkitlere uğramıştır. Kısa sürede döneminin en iyi âlimlerinden olmuştur. Zamanında hadiste tek otorite hâline gelmekle beraber mensubu bulunduğu Şâfiî mezhebi fikhında da değerli bir âlimdir. İbn Hacer el-Askalânî (öl. 852/1449) gibi kıymetli birçok talebe yetiştirmiştir. Çeşitli medreselerde hoca ve baş müderris olarak görevler ifa etmiştir. Onun meşhur öğrencileri arasında İbn Hiccî (öl. 816/1413), Sa'deddîn en-Nevevî (öl. 805/1402), İbnü'l-Cezerî (öl. 833/1429), Bedreddîn ez-Zerkeşî (öl. 794/1392) bunların en meşhur olanlarıdır.²⁴ O, devlet adamlarıyla, âlimlerle ve halk ile ilişkilerini de iyi tutmuştur. Vefatına yakın bir zamanda gözlerini kaybetmiş olduğu bilinmektedir.²⁵ Bilindiğine göre o, itikâdi olarak Eş'ârî mezhebine bağlıdır. Fikhî olarak da Şâfiî mezhebine mensuptur. Ancak Hanbelî olan hocası İbn Teymiyye'den fazlaca etkilenmiştir. Bazı eserlerinde onun içtihad ve fikirlerine göre fetva vermesi sebebiyle eleştirilmiştir. Tarih, hadis, tefsir gibi İslâmi ilimlerde şöhret bulmuştur. Gençken farklı

²⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Ahmed Câd (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1427/2006), 7/29.

²¹ Zuhaylî, *İbn Kesîr ed-Dimaşkî*, 70, 97; İsmail Çalışkan, *Tefsir Tarihi* (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2020), 233.

²² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7/29; Zuhaylî, *İbn Kesîr ed-Dimaşkî*, 71-73.

²³ Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, 111-113.

²⁴ Zuhaylî, *İbn Kesîr ed-Dimaşkî*, 144-148.

²⁵ Çalışkan, *Tefsir Tarihi*, 233.

alanlarda kitaplar kaleme almaya başlamış ve yazdığı eserler hem o hayatta iken hem de vefatının ardından sık sık başvurulmuş ve yararlanılan kaynaklar arasında yerini almıştır.²⁶

İbn Kesîr'in bilindik başlıca eserleri şunlardır:

Tarih alanındaki eserleri: *el-Bidâye ve'n-nihâye*, *el-Fusûl fî sîreti'r-Rasûl*, *Sîretü Ebî Bekr es-Sıddîk*, *Sîretü Ömer b. el-Hattâb*, *Sîretü Mengliboğa*, *Tabakatü fukahâ'i's-Şâfi'iyye*, *et-Tekmil fî ma'rifeti's-sikat ve'z-zu'afâ' ve'l-mecâhîl*.

Tefsir alanındaki eserleri: *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm*, *Fezâ'ilü'l-Kur'ân*.

Hadis alanındaki eserleri: *Câmi'u'l-mesânîd ve's-süneni'l-hâdî li-akvemi sünen (el-Hedy ve's-senen fî ehâdîsi'l-mesânîd ve's-sünen)*, *İhtisâru 'Ulûmi'l-hadîs*, *Müsnedü'l-Fârûk emîri'l-mü'minîn Ebî Hafs Ömer b. Hattâb ve akvâlühû 'alâ ebvâbi'l-'ilm*, *Tuhfetü't-tâlib bi-ma'rifeti ehâdîsi Muhtasarı İbni'l-Hâcib*, *Tahrîcü ehâdîsi edilleti't-Tenbîh*, *Ahkâmü's-suğrâ (sağır) fî'l-hadîs*, *el-Ahkâmü'l-kebîr*, *Muhtasarü'l-Medhal ilâ Kitâbi's-Sünen li'l-Beyhakî*, *el-Mukaddimât*, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*,

Fıkıh alanındaki eserleri: *Ahkâmü't-Tenbîh*, *el-İctihâd fî talebi'l-cihâd*, *İrşâdû'l-fakîh ilâ ma'rifeti edilleti't-Tenbîh*, *Kitâbü's-Semâ'*, *Şuabü'l-îmân*.²⁷

İbn Kesîr 774 (1373)'te Şam'da hakkın rahmetine kavuşmuştur. Sofiler kabristanında, hocası İbn Teymiyye'nin yanbaşı yanında yatmaktadır.²⁸

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Hayatı ve Eserleri

Elmalılı, 1878 yılında Antalya'nın Elmalı ilçesinde doğmuştur.²⁹ Muhammed Hamdi Efendi'nin babası Numan Mehmet isimli bir âlimdir. Annesi Fatıma Hanım'dır.³⁰ Muhammed Hamdi'nin büyük dedeleri aslen Burdur'a bağlı Yazır isimli bir köye yerleşmiş eski bir Türk kabilesinin üyeleriydiler. Bu yüzden o köye ithafen soyadının Yazır olduğu söylenmiştir. Elmalılı, ilk ve orta öğretimini Elmalı'da aldıktan sonra medreseye başlamış, genç yaşlarda İstanbul'a yerleşip Küçük Ayasofya Medresesi'ne cami derslerine başlamıştır. Küçük yaşlarında hâfızlık yapmış, Arapçayı ve İslâmi ilimleri öğrenmiştir. Babasından aldığı eğitimin

²⁶ Zuhaylî, *İbn Kesîr ed-Dımaşkî*, 110; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi* (Ankara: Fecr Yayınevi, 1996), 2/183-184.

²⁷ Eserleri hakkında daha fazla bilgi için bk. Süyûtî, *Tabakatü'l-huffâz*, 2/534; Zuhaylî, *İbn Kesîr ed-Dımaşkî*, 150-183; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 185-187.

²⁸ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, 1/362; Zuhaylî, *İbn Kesîr ed-Dımaşkî*, 188-189; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 187.

²⁹ Ebü'lulâ Mardin, *Huzur Dersleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1966), 2-3/241.

³⁰ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. İsmail Karaçam vd. (İstanbul: Zehraveyn, 1992), (Mukaddime) 1; İsmail Kara, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi* (İstanbul: Risâle Yayınları, 1986), 1/409.

yanında Sofi İbrahim Efendi gibi bazı âlimlerden de Kur'ân ilimleri dersleri almıştır.³¹ Sistemli olarak cami derslerini Kayserili müderris Büyük Hamdi Efendi'den okumuş ve sonrasında icazetini de İstanbul'da almıştır. Hocası büyük Hamdi Efendi ile kendi isimleri aynı olduğu için birbirinden ayırt etmek adına hocasına Büyük Hamdi Efendi³² kendisine de Küçük Hamdi Efendi denilmiştir.³³ 1914 yılında hocası vefat ettikten sonra kendisine verilen Küçük Hamdi Efendi ismi unutulmuş ve soyadı kanunu ile birlikte Yazır soyadını almıştır.³⁴

Elmalılı, ilk olarak Meşihat İslâmiyyesi'nde Mektubi Kalemi'ne memur olmuş, girdiği sınavlarda gösterdiği başarıları ile dersiâmlık görevi verilmiştir. Meşrutiyet ilan edildikten sonra kendi memleketinden Milletvekili olarak seçilmiş. Kânûn-ı Esâsî'nin yenilenmesi hakkında yazdığı raporlar ile hem ilmî hem de siyasî yeteneğini ortaya koymayı başarmıştır. Aynı zamanda Beyazıt ve Şehzade camilerinde hocalık yaptığı gibi Müderrresetü'l-kudât'ta da öğretmenlik yapmıştır. Daha sonra milletvekilliğinden ayrılarak Medresetü'l-vâizî'nde fıkıh usûlü, Süleymaniye Medresesi'nde mantık, Mekteb-i Mülkiye'de de Ahkamu'l-Evkaf dersleri vermiştir.³⁵ Şer'î mahkemeler adliyeye bağlandıktan sonra Bâb-ı Meşihat içinde kurulan Darü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye üyeliği ile başkan yardımcılığında bulunmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın sonrasında yoğun ısrarlar üzerine Evkaf Bakanlığı görevini üstlenmiştir.³⁶ Sonrasında bu makamlardan ayrılarak kendisini ilmi çalışmalarına ve eserler yazmaya adanmıştır. Elmalılı, milletvekilliği, bakanlık vb. görevler yapmış olmasına rağmen siyaset tartışmalarına kapılarak kendini ilimden uzaklaştırmamış hatta yapılan inkılaplardan sonra Ankara'ya getirilmiş yapılan araştırmalar sonucunda onun tam bir ilim ve irfan adamı olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durumlardan kısa bir süre sonra da meşhur Kur'ân tefsirini yazmak gibi bir göreve sahip olmuştur.³⁷

Elmalılı'nın çevresi tarafından çok zeki bir insan olduğu görülmekle birlikte küçüklüğünden beri toplumda onun âlim biri olacağı söylenirmiş. Genç yaşlarında Kur'ân'ı ezberleyerek sağlam hafızların arasına katılmış ve Kur'ân âyetlerinin tilâveti ile kendisini dinleyenlere güzel duygular hissettiren Elmalılı'nın aynı zamanda yazmış olduğu levhalar ve

³¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi Tabakâtü'l-Müfessirîn*, sad. Abdulaziz Hatip, ed. Ali Sözer (İstanbul: Semerkand, 2014), 2/418.

³² Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, 2/418.

³³ Vehbi Vakkasoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslâm Âlimleri* (İstanbul: Cihan Yayınları, 1987), 10; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, 2/418.

³⁴ Fatma Paksüt, "Merhum Dayım Hamdi Yazır", *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu (4-6 Eylül 1991)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 16.

³⁵ Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, 2/419.

³⁶ Vakkasoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslâm Âlimleri*, 11.

³⁷ Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, 2/418- 419; Kara, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi*, 1/409; Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması* (İstanbul: Medrese Yayınevi, 1980), 3/249-250.

hilyeler de bulunmaktadır. Bu yazıları ile hat hocaları Hacı Arif Bey (öl. 1892) ve İsmail Hakkı Sami Efendi'nin (1838- 1912) takdirlerini kazanmıştır. Bunların yanı sıra şair bir yönü olan Elmalılı'nın Türkçe şiirlerinin yanında Arapça şiirleri de vardır. Yazdığı şiirler çok değerli olmasına rağmen onun ilme verdiği önem şiirle sık sık meşgul olmasını engellemiş bu yüzden de bu alanda fazla bir başarı elde edememiştir. Kendini ve başarısını gösterdiği alanlar tefsir, kelam, fıkıh usulü ve felsefe olmuştur.³⁸ Onu diğer düşünür din âlimlerinden ayıran özelliklerinden bir tanesi sanatçı bir kişiliğe sahip olmasıydı. Mûsiki alanına da ilgi duyan Elmalılı hat konusunda adını duyurmayı başarmıştı ve nesih, sülüs gibi farklı hat türlerinde çeşitli levhalar yazmıştı. Böylelikle döneminin ünlü hattatları arasında yer almıştı.³⁹

Onun kelam ve felsefedeki yeteneği *Sebilürreşad* dergisinde yayınlanmış olan *İlhâd Ne Büyük Cehalettir* makalesi ile görülmektedir. Onun asıl meşhur olduğu alan ise fıkıhtır. Medresetü'l kudât da dersler vermiş ve hocalık yaptığı zaman boyunca İslâm hukukunun kapsamını, insani ve sosyal değerlerini açıklamaya çalışmıştır. Kendisinin de güçlü hakimler yetiştirmesi gibi hizmetlerde bulunmuştur. İslâm hukuku ve batı hukuku arasında bir kıyaslama yapmak için çok kısa bir sürede Fransızca dilini öğrenerek *Metelib ve Mezahib* isimli tercüme eserini ve İslâm hukukunun üstünlüğünü gösterebilme gayretiyle de bu eserin dibâcesini yazmıştır. Bunların yanı sıra sadece dinî ilimlerle ilgilenmemiş, matematik, doğa ilimleri ve sosyal gibi bilimlerle de meşgul olmuştur.⁴⁰ Onu diğer müfessirlerden ayıran özelliklerden biri de aldığı eğitim, yaşadığı dönemin sosyal, ekonomik, ilmî ve felsefî özellikleri sebebiyle farklı bir dünyanın insanı olduğudur.⁴¹ Kendi döneminin teknolojik gelişmelerine ve pozitif bilimlerine de ilgi duymuştur. Çünkü ilim ve bilimin imanı kuvvetlendiren bir etkisi olduğunu düşünmekteydi.⁴²

Elmalılı'nın siyasi düşüncesi hükümdarın yetkilerini sınırlandırma ve Meşrutî bir idarenin kurulmasıydı. Ülkeye çağdaş ilim medeniyet seviyesine ulaştırma aracı olur ümidiyle meşrutiyeti desteklemeye başlamıştı. O zamanlar bu görüşü İttihat ve Terakki Cemiyeti savunduğundan ötürü ilmiye şubesinin mensubu oldu. Fakat o meşrutiyeti Avrupâî bir tarzda değil, dinî şeriata uygun bir Meşrutiyet modeli geliştirme amacıyla destekleyerek çalışmalar yapmıştı. Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra devletin yönetim şekli idare ile kurumların

³⁸ Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, 2/419-420.

³⁹ Yusuf Şevki Yavuz, "Elmalılı Muhammed Hamdi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 11/57.

⁴⁰ Vakkasoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslâm Âlimleri*, 23; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, 2/421.

⁴¹ Halis Albayrak, "Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Tefsir Anlayışı", *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu* (4-6 Eylül 1991) (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 154.

⁴² Vakkasoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslâm Âlimleri*, 23.

işleyişinde büyük değişiklikler oldu. Bu sebeple Cumhuriyet'in ilanından sonra İstanbul hükümetinde görevli olanlar korkuyla ülkeyi terk etmeye başlamışlardı fakat Elmalılı ülkesini terk etme fikrini aklından bile geçirmeyen biriydi.⁴³

Tevhîd-i Tedrîsat yasasından sonra Elmalılı'nın da eğitim verdiği kurumlar kapatılınca bir süre açıkta kaldı. Millî mücadele esnasında İstanbul hükümetinde görevli olduğu için yargılanarak idama mahkûm edildi. Sonradan masum olduğu kanıtlandı ve beraat edildi. Beraatinden sonra İstanbul'a döndü ve inziva hayatına geçiş yaptı. Camiye gitmenin dışında vefat edene kadar evinden dışarı çıkmadı. Ancak onun inziva hayatı yaşaması İslâm âleminin gidişatından haberdar olmasını engellememişti. Elmalılı, her alanda kendini geliştiren çok yönlü bir âlimdir. Kendini çok iyi yetiştirmesinin yanında pek çok iyi öğrenci yetiştirmiştir. İslâm'ın kimliğini koruyarak Müslümanlar arasında yenilenme olması gerektiğini savunmuş ve hayatı boyunca bu amaçla hareket etmiştir.⁴⁴

Zamanın Diyanet İşleri Reisliği ona Türkçe bir tefsir yazma teklifinde bulunmuştur. Çünkü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde böyle bir karar alınmıştır. Elmalılı da bu teklifi kabul etmiştir. Cumhuriyet döneminde yazılmış meşhur tefsirlerden biri olan *Hak Dini Kur'an Dili* tefsirini yazmaya başlamış ve vefatından önce bitirmiştir. 1942 yılında uzun bir süre sıkıntı çektiği kalp yetmezliği sebebiyle İstanbul'da vefat etmiş ve Sahrayıcedid mezarlığına defnedilmiştir.⁴⁵

Eserlerinden bazıları basılmış, bazıları basılmamıştır. Büyük tefsir kitabı olan *Hak Dini Kur'an Dili*, meşhur tercüme eseri *Tahlilî Târih-i Felsefe (Metâlib ve Mezâhib)*, Mektebetü'l-Mülkiye'de okuttuğu dersleri kapsayan *Ahkâmül-Evkâf*, başka bir tercüme eseri olan *Mantık-ı İstintâcî ve İstikrâî, Makaleler ve Manzumeler* ile *Hüccetullahi'l-Bâliga Tercümesi* Elmalılı'nın eserlerindendir. Bunların yanı sıra yarım kalan *İslâm Hukuku Kâmusu* adlı eseri de kaleme almıştır.⁴⁶

İbn Kesîr Tefsiri ve Hak Dini Kur'an Dili Tefsirlerinin Genel Özellikleri

Bu bölümde İbn Kesîr'in *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm* adlı tefsiri ile *Hak Dini Kur'an Dili* tefsirlerinin genel özellikleri ele alınacaktır.

İbn Kesîr Tefsirinin Genel Özellikleri

⁴³ Paksüt, "Merhum Dayım Hamdi Yazır", 10.

⁴⁴ Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, 2/424-426.

⁴⁵ Kara, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi*, 1/410; Vakkasoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslâm Âlimleri*, 11; Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, 3/350; Yavuz, "Elmalılı Muhammed Hamdi", 11/57.

⁴⁶ Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, 2/426-427; Kara, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi*, 1/410; Vakkasoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslâm Âlimleri*, 29.

İbn Kesîr'in tefsiri hakkında onun benzeri bir tefsir daha yazılmadığından söz edilmiştir.⁴⁷ İbn Kesîr, tefsirinde daha çok rivâyetlere bağlı kalmış ancak dirâyeti de göz ardı etmemiştir. Çoğunlukla bir sûrenin birden fazla âyetini veya sûrenin tamamını yazmış ardından bunların tefsirini yapmaya çalışmıştır. Tefsirinde cerh ve ta'dîl bilgilerine büyük bir yer vermiş ve önemli değerlendirmeler yapmıştır. Yani sadece rivâyetleri almakla yetinmemiş aynı zamanda onların tenkidini de yapmıştır. Dolayısıyla onun tefsiri, rivâyet tefsirlerinin en sahih ve faydalılarından sayılmıştır.⁴⁸ Ona göre mukaddimesinde de belirttiği üzere tefsirde izlenecek en güzel yöntem, Kur'ân'ı Kur'ân ile tefsir etmektir.⁴⁹ Sonrasında o, sırasıyla Hz. Peygamber'den (s.a.v.), sahâbe ve tâbiîn'in ileri gelenlerinden nakiller aktarmıştır. Herhangi bir âyete dair farklı görüşler olduğunda bunları karşılaştırma yolunu seçmiştir. Sahih ile illetlileri birbirinden ayırmış, sahih görmediklerini reddetmiş ve eleştirmiştir. Onun rivâyetler arasındaki doğru veya yanlışlığı ayırt edebilmesi, ilmi yeteneğinin ne kadar fazla olduğunu ortaya koymaktadır.⁵⁰ Ayrıca onun tefsirinde dikkat çeken noktalardan birisi de sık sık kendi eserlerine atıfta bulunmasıdır.⁵¹

İbn Kesîr, rivâyet tefsir yazımı geleneğinde meşhur olmakla beraber âyetlerden hüküm çıkarmada ileri gelen müfessirlerden biridir. Buna mukabil i'rab, belâgat, edebî sanatlar ve diğer ilimlere ait konularda hüküm çıkarmayı tercih etmemiştir. İbn Kesîr, bir âyetle ilgili farklı kaviller bulunduğunda bunları kıyaslamıştır. Sahih ve illetlileri ayırt etmiş, doğru görmediğini de reddetmiş ve eleştirmiştir. Kur'ân'ı Kur'ân'la açıklarken anlam itibarıyla birbiriyle mutabık âyetleri aktardıktan sonra o âyet ile ilgili merfû hadisleri ve elde ettiği delilleri açıklamıştır. Ardından sırasıyla sahâbe, tâbiîn ve selef âlimlerinin sözlerine yer vermiştir. Arap dilini en güzel şekilde kullanmıştır. Kelimelerin anlamlarını şahsına özgü ilmî tarzıyla anlatmıştır. Dahası açıklamalarıyla okuyucuyu amel etmeye teşvik etmiştir. Kısa ve öz tuttuğu mukaddimesinde hocası İbn Teymiyye'nin *Mukaddime fî usûli't-tefsîr* adlı eserinden etkilenme izleri görülmektedir.⁵² Ara sıra kısa veya uzun İsrâiliyata yer vermiş ancak bu konuda okuyucuyu uyarmaktan da geri durmamıştır. Sıhhat derecesine bağlı olarak hangi rivâyetleri tefsirine alacağına kendisi karar vermiştir. Bu husus, onun rivâyetle birlikte dirâyete de önem verdiğini ortaya koymaktadır. Gerekli gördüğü yerlerde dile dair bilgiler aktarmıştır. Nüzûl

⁴⁷ Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, 2/534.

⁴⁸ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, 1/362.

⁴⁹ bk. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-azîm*, thk. Ebû İshâk el-Huveynî (Suûdi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1431), (Mukaddime), 1/5.

⁵⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 404-405.

⁵¹ Halit Sinan İçsık, *Klasik Tefsir Metodolojisi ve Dirâyet Yöntemi Açısından İbn Kesir* (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 39-43.

⁵² Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 204-205.

sebeplerine göre âyetin anlamlarını zikretmiştir. Mücmel, müşkil, nesh vb. konulara da temas etmiştir. Bu tarz yorumlarda Zemahşerî (öl. 538/1144), Kurtubî ve Fahreddin Râzî (öl. 606/1210) gibi âlimlerden faydalanmış, kıraatleri aktararak aralarında tercih yapmıştır.⁵³ Bir de az da olsa aktardığı bazı İsrâiliyata dair rivayetlerin delil olarak değil sadece destekleyici şahitler olarak kullanılabileceği ileri sürülebilir.⁵⁴

Diğer taraftan o, tefsirinin mukaddimesine *hamd* kelimesini açıklayarak ve kelimenin geçtiği âyetleri vererek hamd etmenin önemine değinerek başlamıştır. O, Kur'ân'ın bütün insanlara gönderildiğini, herkes için bir uyarıcı olduğunu söylemektedir.⁵⁵ Ona göre âlimlerin görevi Allah'ın kelâmının mânalarını açıklamak, tefsir yapmak, öğrenmek ve öğretmektir.⁵⁶ Yine ona göre Kur'ân'ın bir yerinde kapalılık varsa mutlaka o başka bir yerde açıklanmıştır. Eğer bir açıklanma bulunamaz ise o takdirde Hz. Peygamber'in (s.a.v.), sünnetine başvurulmalıdır. Çünkü sünnet, Kur'ân'ın açıklamasıdır. Sünnette de bulunamazsa sahabîlerin sözlerine başvurulmalıdır. Zîra onlar, vahye tanıklık etmiş doğru ilim ve ameli en iyi bilenlerdir. Ayrıca dört halifenin önemine değinen İbn Kesîr, Abdullâh b. Mes'ûd (r.a.) (öl. 32/652-53) ve Abdullâh b. Abbâs (r.a.) (öl. 68/687-88) gibi otoriter müfessir sahâbenin de ilminin ve sözünün değerini ortaya koymuş, bu zâtların ilmî üstünlüğünü yansıtacak rivâyetlere de yer vermiştir.⁵⁷ Onun son başvurduğu kaynak, birçok imamın yaptığı gibi tâbiînin görüşleridir.⁵⁸ Mukaddimesinin ardından, tefsirine başlamadan önce zikrettiği *Fezâilü'l-Kur'ân* başlığı altında ise Kur'ân'ın toplanmasından kitaplaştırılmasına kadar olan süreci, yedi harf meselesini, sûrelerin dizimini, Kur'ân'ın noktalanma ve harekelenmesini, Kur'ân okumanın önemini ve faydalarını rivâyetlerle detaylıca anlattığı görülmektedir.⁵⁹ Bundan başka o, tefsire başlamadan önce her sûre başında o sûre hakkında genel bilgiler aktarmıştır. Özellikle Fâtiha sûresinin önünden bu sûrenin faydalarından bahseden ayrı bir mukaddime yazmıştır.⁶⁰

İbn Kesîr, ahkâma dair âyetleri yorumlarken bazen fikhî mevzulara temas etmiş ve fıkıhçıların söz ve delillerini de aktarmıştır. Örneğin Bakara Sûresi'nin 185. âyetinin tefsirinde hem bu âyetle ilgili dört meseleyi açıklamış⁶¹ hem de âlimlerin bu konudaki sözlerini ve

⁵³ Çalışkan, *Tefsir Tarihi*, 235.

⁵⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, (Mukaddime), 1/9.

⁵⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, (Mukaddime), 1/3, 4.

⁵⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, (Mukaddime), 1/5.

⁵⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, (Mukaddime), 1/6-10.

⁵⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, (Mukaddime), 1/10.

⁵⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, (Kitâbu'l Fezâilü'l-Kur'ân), 1/19-139.

⁶⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 1/140-144.

⁶¹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'azîm*, thk. Hikmet b. Beşîr b. Yâsîn vd. (Beyrut: Dâru İbni'l-Cevzî, 1431), 2/57-62.

delillerini zikretmiştir.⁶² O, tefsirinde her türlü nakli tefsirine alan Taberî'den (öl. 310/923) farklı olarak nakiller konusunda seçici davranmıştır. Seçtiği nakillerle de dirayet yorumunda bulunmuştur.⁶³ Onu tefsirinde dikkat çeken noktalardan bir tanesi de rivayetler konusunda fazla tekrara düşmesidir. Bu, onun tefsirinin eleştirilebilecek taraflarından biridir. Hatta bu sebeple İbn Kesîr'in tefsiri ihtisâr edilmiştir.⁶⁴

Hak Dini Kur'an Dili Tefsirinin Genel Özellikleri

Elmalılı, siyasi hayatının içinde ilmi çalışmalarını hiç bırakmamış hatta medreselerin kapatılmasından vefat edene kadar on yedi sene boyunca devam etmiş ve zirvelere kadar çıkarmıştır. Nitekim Türkçe yazılan tefsirler arasında en kapsamlı ve güzel olan eseri *Hak Dini Kur'an Dili*'ni de bu dönemde yazmıştır. Bu tefsirin yazımı, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından alınan karar ile Diyanet İşleri Başkanlığı'na gerçekleştirilmiştir. O dönemde ilim adamlarının azalması, dinî alandaki bilgisizliğin artması, dolayısıyla da dini kullanan kötü niyetli insanların çıkardıkları fitneler ile yanlış Kur'an tercümeleri yapılması sebeplerinden ötürü böyle bir ihtiyaç ortaya çıkmıştır.⁶⁵

Elmalılı, on iki yıl uğraşarak yazdığı tefsirini aslında otuz yıl otuz asistanla yazmak istediğini belirtmektedir. Ancak kalp rahatsızlığından ötürü yetiştirememesi endişesi taşımış ve basımında da acele etmiştir.⁶⁶ O, buna rağmen tefsirine yeteri kadar zaman ayıramadığını ifade etmektedir.⁶⁷ Onun bu ifadeleri, bir anlamda Kur'an'a duyduğu sevgi ve bağlılığının bir kanıtıdır. O, Müslümanların sadece Kur'an ile değil felsefe gibi diğer ilimlerle de ilgilenip bilgilerini artırmalarını tavsiye etmektedir. Bu düşünceyle de *Metâlib ve Mezâhib* isimli tercüme eserini kaleme almıştır. Yabancı eserleri okumak dinden uzaklaşmaya sebep olur iddialarına da Kur'an'ı her okuyan nasıl Müslüman olmuyorsa, bunları bilip okuyanın dinden çıkmayacağını ifade etmiştir.⁶⁸ Müslümanların özellikle fenni ve felsefeyi öğrenmelerinin gerekli olduğunu vurgulayan Elmalılı, ilimlerin Allah'a ait olduğunu ve insanların bunları ancak keşfedebileceğini söylemiştir.⁶⁹ Elmalılı, tefsirinde yorumladığı bazı âyetlerin günümüzdeki icat ve buluşlara dair işaretler gösterdiğine değinmiştir. Örneğin telefon, televizyon, radyo, otomobil ve benzeri birçok gelişmelere, âyetlerin işaret ettiğini ifade eder ve

⁶² İsmail Cerrahoğlu, "İbn Kesîr ve Tefsiri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/1 (1981), 68.

⁶³ Zekerîya Pak, "Rivâyet Ağırlıklı Tefsirler", *Tefsir El Kitabı*, ed. Mehmet Akif Koç (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 170.

⁶⁴ bk. Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Muhtâsar Tefsîri İbn-i Kesîr*, (Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1402/1981).

⁶⁵ Vakkasoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslâm Âlimleri*, 15.

⁶⁶ Vakkasoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslâm Âlimleri*, 22.

⁶⁷ Dücan Cündioğlu, *Kur'an ve Dil'e Dair Söyleşiler 1* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2005), 67.

⁶⁸ Paul Janet - Gabriel Séaille, "Dibâce", *Metâlib ve Mezâhib Metafizik ve İlâhiyât*, çev. Elmalılı M. Hamdi Yazır (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1978), 30.

⁶⁹ Janet - Séaille, "Dibâce", *Metâlib ve Mezâhib Metafizik ve İlâhiyât*, 36.

o şekilde anlatır. Ona göre insanların ortaya çıkardıkları bu araçlar icat kabul edilemez. Bu sebeple bunları yapan bilim insanlarına mucit değil kâşif denilmelidir. Çünkü her şeyi ortaya çıkaran asıl mucit, bütün kanunların sahibi Allah'tır. İnsan ise bu kanunları öğrenir ve keşfeder. O, tüm bu kanunları *sünnetullah* olarak açıklar.⁷⁰

O, tefsirinin mukaddimesinde, zamanın Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kendisinden tefsir ve tercüme istediğini ve zorunlu ihtiyaçlardan ötürü bu teklifi reddetmenin kendisine yakışmayacağını belirtmiştir. Bu çalışmayı yapacağını ancak Kur'an'ın hiçbir şekilde gerçek manada tercüme edilemeyeceğinin de altını çizmiştir.⁷¹ Yine o, mukaddimesinde tercüme, tefsir, meâl, te'vil, Kur'an, âyet, sûre, mushaf gibi kelimeleri, Kur'an'ın isimlerini, izlediği tefsir yöntemini ve Kur'an'ın faziletlerini açıklamıştır.⁷² Tefsirini yazarken dikkat etmesi gereken noktaların neler olduğunu da şöyle beyan etmiştir: Önce âyetler yazılıp altına meâli, daha sonra tefsiri yazılacak. Âyetler arasındaki ilişkiler ile âyetlerin iniş sebepleri açıklanacak. On kırâat aşılmayacak, gerekli yerlerde kelimeler ve ifadelerin dilsel açıklamaları yapılacaktır. Âyetlerin içerdiği hükümler dinen, şer'an, hukuken ve ahlaken inanç ile ilgiliyse ehl-i sünnet, amel ile ilgiliyse Hanefî mezhebi dikkate alınarak açıklanacaktır. Ayrıca âyetlerdeki hikmet ve ilimle alakalı hususlara da değinilecek. Özellikle tevhid ve âhireti anlatan âyetler detaylıca ele alınacak, ilgili olan İslâm tarihi olaylarına da işaret edilecek. Batılı yazarların bilerek yanlış yansıttıkları ve tahrif edebilecekleri noktalarda uyarıcı notlar yerleştirilecek. Güzel ve detaylı bir önsöz yazılacak ve bu önsözde Kur'an ile ilgili önemli meseleler açıklanacaktır.⁷³

Elmalılı kendisinin bu hususlara dikkate alarak bir tefsir yazdığını, faydalandığı tefsir ve hadis kaynaklarına (ki bunlar arasında Ebüssuûd Efendi'nin (öl. 982/1574) *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, Fahreddîn er-Râzî'nin *Mefâtîhu'l-gayb*, el-Beyzâvî'nin (öl. 685/1286) *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, Cessâs'ın (öl. 370/981) *Ahkâmü'l-Kur'an*, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* ve Ebû Hayyân'ın (öl. 745/1344) *el-Bahrü'l-muhît* adlı tefsirleri, hadis kitaplarından *Kütüb-i Sitte* ve Mecdüddin İbnü'l-Esîr'in (öl. 606/1210) *en-Nihâye* adlı eserleri zikredilebilir) ihtiyaç duyduğunda ilgili İstanbul kütüphanelerine başvurduğunu, ihtilaflı meselelerde elinden geldiğince okuyucuya bir çözüm ve tercihlerde bulunduğunu, meşhura aykırı bir görüş veriyse de bunun kaynağını belirttiğini açıklamıştır. Bazı yerlerde sözü uzattığı görülürse de sözün asıl manalarını örneklerle açıklama gayreti ile buna mecbur olduğunu da ifade etmiştir.⁷⁴

⁷⁰ Vakkasoglu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslâm Âlimleri*, 25.

⁷¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Mukaddime), 1/2.

⁷² Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Mukaddime), 1/1-24.

⁷³ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Mukaddime), 1/11-12.

⁷⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Mukaddime) 1/12.

Tefsiri incelendiğinde sûre girişlerinde Mekkî ve Medenîliği, âyet-kelime sayısı, sûre isimleri ve faziletleri hakkında bilgiler gibi sureyle ilgili tanıtıcı bilgiler verdiği görülmektedir.⁷⁵ Ayrıca edebiyatta dilimize mâl olmuş olan bazı yabancı kelimeleri Türkçe'ye çevirmediğini (Örneğin *nûr* yerine 'aydınlık veya ışık' ifadelerini kullanmamıştır), az da olsa bazı yerlerde darbı mesel gibi güzel sanatlara başvurduğunu ifade etmiştir. Bunu yapma sebebini de metnin asıl mânasından uzaklaşmamak olduğunu açıklamıştır. Zaten çevirmediği kelimeler de günlük hayatta kullanılan ve yaygın tarzda olanlardır.⁷⁶ Ona göre tıpkı İbn Kesîr'in de ifade ettiği gibi Kur'ân'ın tefsirinde asıl kaynak Kur'ân'ın ta kendisidir. İkincisi Rasûlullah'ın (s.a.v.) hadisleridir. Üçüncüsü ise sahâbe ve tâbiînin tefsir babındaki nakillerdir. Bu üç kaynaktan sonra Arapça ve şer'î ilimlerle aklen uygun ve mantıklı olan ilmî görüşler içinden anlam çıkarmak amacıyla yapılan te'vildir. Arapçayı çok iyi bilenler tefsire ihtiyaç duymayabilirler. Ancak yine de âyetler arasında anlatım, özelleştirme, istisnâ, nesh gibi özel durumlar söz konusudur. Bunlar da tefsir usulü ile İslâm hukuk metodolojisi ilimlerinin ilgi alanıdır.⁷⁷

Öte yandan İsrâiliyât konusunda son derece titiz davranan Elmalılı, Kehf Sûresi'nin 20. âyetindeki *Ashâb-ı Kehf* kıssasının ancak Kur'ân'daki verilerle öğrenilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.⁷⁸

Elmalılı'nın tefsirinde dikkat çeken noktalardan bir diğeri de dönemin gündeminde yer alan Türkçe ibadet yapmaya karşı tedbir olarak meâl kısmında dili sade ve düz kullanmasıdır. O, tıpkı Mehmed Âkif Ersoy (1873-1936) gibi Türkçe ibadet yapmaya karşıydı. Bu yüzden meâllerinde, tefsirindeki güzel ve akıcı dil üslûbu ile edebi zevkini kullanmamıştır.⁷⁹ Meâl ve tefsir kısmında âyetlere verdiği mana, bazen farklı ifadelerle, daha fazla veya daha az kelimeyle, mânanın daha kapalı veya daha açık olmasıyla, cümle yapılarını değiştirmesiyle, edebî dili kullanmasıyla farklılaşmaktadır.⁸⁰

Özetle Elmalılı'nın bu meşhur ve eşsiz tefsirinde geleneksel tefsirlerden yararlandığını ancak tamamıyla bunlara bağlı kalmadığını, yer yer fen, felsefe, tasavvuf, hukuk gibi ilimlere başvurarak farklı ve aydınlatıcı açıklamalar yaptığını, gerekli yerlerde kendi düşüncelerine yer

⁷⁵ Mustafa Özel, "Elmalılı'nın Tefsir Metodolojisi", *Büyük Kur'an Mütefekkeri Elmalılı M. Hamdi Yazır* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 62.

⁷⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Mukaddime), 1/10.

⁷⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Mukaddime), 1/21-22.

⁷⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/354.

⁷⁹ Vakkasoglu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslâm Âlimleri*, 21; Mustafa Özel, "Elmalılı'nın Mealinin Bazı Özellikleri", *Diyanet İlmi Dergi Kur'an Özel Sayısı*, (2011), 556-557.

⁸⁰ Detaylı bilgi için bk. Özel, "Elmalılı'nın Mealinin Bazı Özellikleri", 555-576.

vererek tercih ve eleştirilerde bulunduğunu, genel olarak geleneksel tefsir tarzını yansıttığını söylemek mümkündür.⁸¹ Dolayısıyla *Hak Dini Kur'an Dili*'nin, Elmalılı'nın rivâyetleri kullanmasının yanı sıra aklen yaptığı yorumlar, açıklamalarında yaşadığı döneme ayak uydurması, okuyucuyu en doğruya yönlendirme çabası ile günümüzde hâlâ başvuru alan önemli tefsir kaynaklarından ve ağırlıklı olarak dirâyet tefsiri denilebilecek yirminci yüzyılın en güzel eserlerinden biri olduğu ileri sürülebilir.

İbn Kesîr Tefsiri ve Hak Dini Kur'an Dili Tefsirlerinin Had Âyetlerine Yaklaşımları Bakımından Mukayesesi

İbn Kesîr'in Tefsirinde Had Cezalarını Tefsir Metodu

Çalışmamızda daha önce bahsedildiği üzere İbn Kesîr, daha çok bir hâdis âlimi olarak tanınsa da aynı zamanda iyi bir fâkihtir. Onun bu yönünün ön plana çıkmamasının sebebi fıkıh alanında yazdığı eserlerin günümüze ulaşmaması olabilir. Yine de eserlerinden anlaşılabileceği üzere daha çok Şâfiî fıkıhına vâkıf olduğu görülmektedir.

İbn Kesîr'in had cezalarıyla ilgili âyetlere yaptığı yorumlar incelendiğinde, onun öncelikle âyetlerin iniş sebeplerine, âyette geçen ifade ve kelimelerin açıklamalarına yer verdiği, âyet hakkındaki muhtemel çelişkiler ile sahâbe ve tâbiînden gelen rivâyetleri aktardığı, gerektiği yerde Câhiliye dönemindeki âdetleri anlattığı, farklı âlimlerin kabul ettikleri görüşleri, hukukî ve fikhî konulardaki farklılıklara temas ettiği görülmektedir. O, âyetlerin önceki âyetlerle olan ilişkilerini de kısa kısa vererek okuyucuyu bilgilendirmektedir. Hüküm içeren konuları açıklayarak daha önce o durumda yapılan uygulamaları hadis ve rivayetler aracılığı ile anlatmaktadır. Âyetlerde geçen had cezalarını da İmam Şâfiî gibi farklı âlimlerden yararlanarak belirtmiştir. Çalışmanın ilerisinde daha detaylı ele alınacağı üzere içki içme, sebepsiz yere devlete isyan ve ridde suçları hakkındaki had cezalarına ise yer vermediği, âyette emredildiği haramlığı ve yasaklığı açıkladığı ayrıca bu konularda içtihat yapmadığı görülmektedir.

Elmalılı'nın Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri'nde Had Cezalarını Tefsir Metodu

Elmalılı'nın hukuk bilgisinin yeterliliği tefsirindeki ahkâm âyetlerini yorumlamasından anlaşılmaktadır. Yaşadığı dönemde Medresetül-kudât'ta yıllarca İslâm hukuku dersi vermiş, İslâm hukukunun kapsayıcılığını, diğer hukuklardan olan üstünlüğünü, insanî ve sosyal değerini büyük bir çabayla anlatmıştır ve birçok iyi hukukçunun da yetişmesini sağlamıştır.⁸² Tefsirinde fikhî konulardaki görüşlerini İslâm hukukuna dayandırarak ve diğer bilimlerle de

⁸¹ Özel, "Elmalılı'nın Tefsir Metodolojisi", 85.

⁸² Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, 2/421.

ilişkiler kurarak ifade ettiği görülmektedir.⁸³ Mukaddimesinde kendisinden istenen tefsirde belirttiği şekilde amelde Hânefi fikhını benimsemiştir. Ayrıca ona göre Kur’ân’ın başka dillere yapılmış çevirilerinden hüküm çıkartılamaz, aksi takdirde bu dini değiştirmek olur. İctihat kanun vâz etmek değil, Allah’ın hükümlerini keşfetmek ve ortaya çıkarma aracıdır. Bireysel içtihattan ziyade ilim ehli topluluğunun içtihadını tavsiye eder. İslâm âlimleri bizlere ait meseleleri çözme girişiminde bulunmadıkları için Batılı âlimler bunu fırsata çevirerek kendi hukuklarını bizlere tavsiye etme cesaretinde bulunmaktadır. Bu durumun ortadan kalkması için fikhın bütün konuları öğrenilmeli ancak biri seçilerek onda uzmanlaşmak gerekmektedir.⁸⁴ O, bazı hukukî konularda kişisel görüşlerini çekinmeden belirten bir fâkihtir.⁸⁵

Onun had cezalarıyla ilgili âyetleri tefsiri incelendiğinde, İbn Kesîr’e benzer şekilde öncelikle âyetlerin indiriliş sebeplerine yer verdiği, ardından âyette geçen Arap diliyle ilgili meseleleri, kelimelerin kullanıldığı anlamları ve fıkha dair konuları açıkladığı görülmektedir. Öte yandan âyetin bahsettiği had suçunun ne olduğuna, cezalarla ilgili ayrıntılara, suçun oluşması için gerekli şartlara, fukahâ arasındaki çelişkili düşüncelere, cezaların uygulanış biçim ve örneklerine bir ahkâm tefsiri olmamasına rağmen kanaatimizce yeteri kadar temas ettiğini söylemek mümkündür. Mukaddimesinde faydalandığını belirttiği kaynaklardan alıntılar yaptığı ve âyet tefsirinin sonlarına doğru da Hanefî mezhebinin kabul ettiği görüşlere yer verdiği görülmektedir. O, İslâm hukukundaki had cezaları göz önüne alındığında içki içme, sebepsiz yere devlet başkanına isyan etme ve dinden dönme suçlarına yer vermiş ancak bu suçlar hakkında bir had cezasından bahsetmemiştir.

⁸³ Fatih Sarıgül, *Ahkâm Âyetlerine Verilen Mana Bakımından Cassas Ve Elmalılı Tefsirlerinin Karşılaştırılması Ve Değerlendirilmesi* (Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 46.

⁸⁴ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Makaleler*, haz. Cüneyd Köksal- Murat Kaya (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997), 2/149-151.

⁸⁵ Abdullah Çolak, “Hak Dini Kur’an Dili Bağlamında Bir Hukukçu Olarak Elmalılı M. Hamdi Yazır”, *Büyük Kur’an Mütefekkeri M. Hamdi Yazır* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 307.

2. KUR'ÂN'DA HAD KAVRAMI VE HAD CEZALARI

2.1. Kur'ân'da Had Kavramı

2.1.1. Haddin Tanımı

Had (الحد) lafzı, iki şeyin karışmasını engelleyecek şekilde birbirinden ayırmaya yarayan mâni anlamına gelir. Örneğin evin haddi denildiğinde, o evi diğer evlerden ayıran sınır olduğu anlaşılır. Dolayısıyla had, herhangi bir şeyin anlamını kuşatan ve o şeyi diğerleri ya da benzerlerinden ayıran şeydir. Zina haddi ifadesindeki had ise zinayı yapanı, tekrarlamaktan alıkoymak ve diğer insanların da cezasını görerek bu suçu yapmalarını engellemek maksadıyla caydırıcı olması için uygulanan bir tedbirdir.⁸⁶ Haddin sözlük manası, en kısa hâliyle men etmektir.⁸⁷ Bir fıkıh ıstılahı olarak had, “*Miktar ve keyfiyeti nas ile belirlenmiş cezai müeyyideler.*” demektir.⁸⁸ Ceza hukukundaki had cezalarının bu ismi almasının sebebi ise sabit ve açık olarak cezayı içermesinden dolayıdır. Günümüz tabiriyle bu cezalara kanun yoluyla tespit edilen cezalar da denilebilir.⁸⁹ Had cezalarının çeşitli tariflerinde, ‘Allah hakkı’ ifadesinin geçtiği görülmektedir.⁹⁰ Bunun sebebi, bu cezaların ilâhî bir emir olarak yerine getirilmesi ve uygulama sırasında herhangi birinin veya toplumun hiçbir müdahalesinin söz konusu olmamasındandır.⁹¹ Hatta bu cezaların yerine getirilmesi ibadet ve cihat sayılmaktadır.⁹² Ayrıca hak ile bâtılı birbirinden ayıran manasında da bunlara ‘hudûd’ denilmiştir.⁹³

2.1.2. Had Kelimesi ve Türevlerinin Kur'ân'da Yüklendiği Anlamlar

Kur'ân'da h-d-d / ح د د kökünden türeyen ve sayıları yirmi beşi bulan kelimeleri yüklendikleri anlam bakımından dört ana başlıkta incelemek mümkündür.⁹⁴ Bu kelimeler başlıca şunlardır;

⁸⁶ Ebû'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Keylânî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 143.

⁸⁷ Ebû Bekr Alâeddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Hanefî el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fî tertibi's-şerâi'*, thk. Muhammed b. Sâlih el-Useymin vd. (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2005), 9/165.

⁸⁸ Şeyh'Abdülğani el-Guneymî el-Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, thk. Muhammed Muhyiddin Âbdulhamid (Beyrut-Lübnan: Mektebetu'l- İlmîyye, 1431), 3/181; İsmail Karagöz, “Had Cezaları”, *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 213.

⁸⁹ Sabri Şakir Ansay, *Hukuk Tarihinde İslâm Hukuku* (Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, 2002), 268.

⁹⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 9/165; Ebû'l-Velîd Lisânüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed es-Sekafî el-Halebî, *Lisânü'l-hükkâm fî ma'rifeti'l-ahkâm* (Kahire: el-Bâbü'l- Halebî, 1393/1973), 235; Meydânî, *el-Lübâb*, 2/58; Abdülkâdir Üdeh, *et-Teşrî'u'l-cinâiyyu'l-İslâmî mukarinen bi'l-kânûni'l-vez'ii* (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1415), 1/78; Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ Ebû Zehre, *el-Cerîme ve'l-ukûbe fî'l-fikhi'l-İslâmî* (Kahire: Dâr'ul-Fikri'l-Arabî, ts.), 83.

⁹¹ Vehbe Zuhaylî, *el-Mu'temed fî'l-fikhi's-Şâfiî* (Dımaşk: Daru'l-Kalem, 2007), 148; Üdeh, *et-Teşrî'u'l-cinâiyyu'l-İslâmî*, 1/78; Çalışkan, “İslâm Hukukunda Ceza Kavramı ve Had Cezaları”, 369.

⁹² Ebû Zehre, *el-Cerîme ve'l-ukûbe*, 51.

⁹³ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetu't-tefâsîr* (Beyrut: Dâru'l-Kur'ânî'l-Kerîm, 1402), 1/123.

⁹⁴ Mehmet Okuyan, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'ân-ı Kerîm Sözlüğü*, ed. Ahmet Selim Okuyan (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2017), 233.

a) Karşı çıkmak, karşı koymak düşmanlık etmek manalarında kullanılır. Buna örnek olarak şu âyetler verilebilir:

*“Bilmiyorlar mı ki Allah ve Rasulüne karşı çıkanı, içinde ebediyen kalacağı cehennem ateşi beklemektedir! İşte büyük rezillik de budur.”*⁹⁵

*“Allah’a ve Rasulüne karşı gelenler, daha öncekilerin aşağılandığı gibi aşağılanacaklardır. Hâlbuki biz apaçık âyetler indirmiştik. Ve kâfirler için küçük düşürücü bir azap vardır.”*⁹⁶

*“Allah’a ve peygamberine düşmanca davrananlar, işte onlar en büyük zillete uğrayanlar arasında olacaklar!”*⁹⁷

*“Allah’a ve âhiret gününe iman eden bir topluluğun, Allah’a ve peygamberine düşmanlık eden kimselere -babaları, oğulları, kardeşleri yahut diğer akrabaları da olsa- sevgiyle bağlandıklarını göremezsın...”*⁹⁸

Görüldüğü üzere bu âyetlerde karşı çıkılan varlığın Allah ve Allah Rasûlü (s.a.v.) olduğu anlaşılmakta ve bu kimselerin akıbetlerinin azap ve cehennem olacağı bildirilmektedir. Allah’ın ve Rasûlü’nün (s.a.v.) koyduğu sınırları aşmak onlara karşı çıkmak anlamına gelmektedir. Öte yandan Allah’ın koyduğu sınırlar içinde hadler de yer almaktadır. Dolayısıyla mezkûr âyetlerden insanların çıkarması gereken mesajlardan birisi ‘insanların had suçlarını işlemekten uzak durması’ gerektiridir.

b) Sınırlar, yasaklar, hükümler gibi anlamlarda kullanılmıştır.⁹⁹ Bununla ilgili şu âyetler örnek gösterilebilir:

Oruç gecelerinde kadınlarla cinsel münasebet konusunda indirilen âyet: *“... Bunlar Allah’ın koyduğu sınırlardır; sakın bu sınırlara yaklaşmayın. Allah âyetlerini insanlar için işte böyle açıklar. Umulur ki sakınırlar...”*¹⁰⁰ Elmalılı’nın, tefsirinde bu âyetteki had kelimesini Allah’ın kanunları ve sınırları şeklinde yorumladığı anlaşılmaktadır.¹⁰¹

⁹⁵ Hayreddin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006); et-Tevbe 9/63.

⁹⁶ el-Mücâdele 58/5.

⁹⁷ el-Mücâdele 58/20.

⁹⁸ el-Mücâdele 58/22.

⁹⁹ Haseneyn Muhammed Mahlûf, *Kelîmâtü’l-Kur’ân Tefsîr ve Beyân* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1418), 24.

¹⁰⁰ el-Bakara 2/187.

¹⁰¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 2/19.

Mehirlerin geri verilmemesi konusundaki âyet ise şudur: “*Bunlar Allah’ın koyduğu kurallardır, öyleyse onları çiğnemeyin. Her kim Allah’ın koyduğu kuralları çiğnerse işte onlar zalimlerin ta kendileridir...*”¹⁰²

Üç boşamadan sonra evlenme hakkının bulunmayışı konusundaki âyet: “*...Bunlar Allah’ın kurallarıdır, bilmek isteyenler için onları açıklamaktadır.*”¹⁰³

Mirasla ilgili hükümler verildikten sonra müminlere hak yememeleri konusunda uyarı niteliğindeki âyet: “*Bunlar Allah’ın sınırlarıdır. Kim Allah’a ve peygamberine itaat ederse Allah onu, altından ırmaklar akan cennetlere koyacaktır, orada devamlı kalıcıdır; işte büyük kazanç budur. Kim de Allah’a ve peygamberine itaatsizlik eder ve sınırlarını aşarsa Allah onu, devamlı kalacağı bir ateşe sokar, onun için alçaltıcı bir azap vardır.*”¹⁰⁴

Genelde göçebe olarak yaşayan ve okuma yazmaları zayıf olan sert ve cahil Arap toplulukları olan Bedevîler hakkındaki âyet: “*Bedevîler inkârcılık ve iki yüzlülükte daha ileridedirler; Allah’ın rasulüne indirdiklerinin sınırlarını tanımamaya daha yatkındırlar. Allah her şeyi bilmekte ve hikmetle yönetmektedir.*”¹⁰⁵

Allah’ın koyduğu hüküm ve sınırları gözeten müminler hakkındaki âyet: “*O tövbekârlar, ibadet edenler, hamd edenler, dünyada yolcu gibi yaşayanlar, rükûa varanlar, secde edenler, iyiliği teşvik edip kötülükten alıkoyanlar, Allah’ın sınırlarını gözetenler; müjdele o müminleri!*”¹⁰⁶

Zihar¹⁰⁷ konusuyla ilgili kefaretlar açıklandıktan sonra gelen âyet: “*...Bu, Allah’a ve Rasûlüne imanınızı göstermeniz içindir. İşte bunlar Allah’ın koyduğu kurallarıdır. Kâfirleri elem veren bir azap beklemektedir.*”¹⁰⁸

Kadınları boşama konusuyla ilgili âyet: “*...Bunlar Allah’ın koyduğu sınırlardır. Kim Allah’ın koyduğu sınırları aşarsa kendisine yazık etmiş olur. Bilemezsin ki; belki Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarır.*”¹⁰⁹

¹⁰² el-Bakara 2/229.

¹⁰³ el-Bakara 2/230.

¹⁰⁴ en-Nisâ 4/13-14.

¹⁰⁵ et-Tevbe 9/97.

¹⁰⁶ et-Tevbe 9/112.

¹⁰⁷ “Kocanın karısını nesep, süt emme veya evlilikten doğan (müsâheret yoluyla) ebediyyen mahremi olan bir kadının kendisince bakılması câiz olmayan arkası, karnı, uyluğu gibi bir uzvuna benzetmesidir.” Daha fazla bilgi için bk. Ömer Nasuhi Bilmen, *Fıkıh İlmi ve İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü*, ed. Kemal Yıldız (İstanbul: Nizamiye Akademi, 2016), 220.

¹⁰⁸ el-Mücâdele 58/4.

¹⁰⁹ et-Talak 65/1.

Yukarıdaki âyetlerden anlaşıldığına göre Allah'ın mezkûr âyetlerde belirli konularda getirdiği sınır ve yasakları açıkladığı görülmektedir.

c) Keskin ve sivri anlamlarında kullanılmıştır.

Örneğin münafıklardan söz eden Ahzâb Sûresi'nin 19. âyetindeki حَدَّادٍ kelimesi, Hendek savaşı sırasında müminlerin moralini bozan münafıklar için 'sivri' dilli anlamında kullanılmıştır: "... Tehlike geçince de hayra karşı nekeslik içinde size sivri dillerini uzatırlar. Bunlar gerçekte iman etmemişlerdir, Allah da onların yaptıklarını geçersiz saymıştır. Bunu yapmak Allah için çok kolaydır."¹¹⁰

Diğer bir örnek ise hesap günü geldiğinde kâfir ve günahkâr olduğu anlaşılan insana hitap edilen âyettir: "(Ona şöyle seslenilir:) Sen bu konuda tam bir gaflet içindeydin, artık gözünden perdeni kaldırdık, şimdi gözün keskindir."¹¹¹

d) Demir manasında kullanılmıştır. Buna dair şu âyetler örnek verilebilir:

Zülkarneyn kıssasından bahseden âyetlerden biri: "*Bana, demir kütleleri getirin. Nihâyet (vadiyi demirle doldurup) iki dağın arasını aynı seviyeye getirince, 'ateşi körükleyin!' dedi. Artık onu kor hâline getirdiği vakit, 'getirin bana, üzerine bir miktar erimiş bakır dökeyim' dedi.*"¹¹²

Âhiret gününde Allah'ı inkâr eden ve inkârcılıkta direnen kimselerin sonlarından bahseden âyet: "*Onlar için bir de demirden sopalar vardır.*"¹¹³

Hiz. Dâvûd'dan bahseden âyet: "*And olsun biz Dâvûd'a tarafımızdan müstesna bir lütufta bulunduk. "Ey dağlar! Onunla birlikte tesbih edin. Ey kuşlar! Siz de!" dedik ve onun için demiri yumuşattık.*"¹¹⁴

Yine bu anlam Hadîd Sûresi'nde şöyle geçmektedir: "*And olsun biz peygamberlerimizi açık kanıtlarla gönderdik, beraberlerinde kitap ve adalet terazisini de indirdik ki insanlar hakkaniyete uygun davransınlar. Bir de demiri indirdik ki onda büyük bir güç ve insanlar için yararlar vardır.*"¹¹⁵

Kısacası Kur'ân-ı Kerîm'de görüldüğü üzere ح د ک kökünden türeyen kelimelerin çoğu sınırlar anlamına hamledilmiştir. Zikrolunan âyetlerde, Allah'a karşı gelenlerden ve koyduğu

¹¹⁰ el-Ahzâb 33/19.

¹¹¹ el-Kaf 50/22.

¹¹² el-Kehf 18/96.

¹¹³ el-Hac 22/21.

¹¹⁴ es-Sebe' 34/ 10.

¹¹⁵ el-Hadîd 57/25.

hükümlerden sonra bunlara uyulmadığı başlarına nelerin geleceğinden bahsedilmiştir. Ayrıca cins olarak da demir anlamında kullanılmıştır. Zira meşhur ahkâm tefsirinde had kelimesinin, engellemek manasına geldiğini söyleyen Muhammed b. Ahmed Kurtubî (öl. 671/1273) demire had denmesinin sebebini ise ‘demirin, silah veya kurşunun insan bedenine varmasına engel olmasına’ yormuştur.¹¹⁶

Kur’ân’da aşırıya gitmek, sınırı aşmak anlamına gelen bir başka kelime de kök olarak عَدَا kelimesidir. Kur’ân’da, aşırıya giden, sınırı aşanlar için bu kökten gelen kavramlar kullanılmıştır.¹¹⁷ Bu kökten türeyen اَعْتَدَى kelimesinin ism-i fâili aşırıya giden anlamında مُعْتَدٍ dır. Bu kelimenin çoğulu olan الْمُعْتَدِينَ’nin aşırıya gidenler ve aynı kökten gelen الْعُدْوَان kelimesinin düşmanlık, aşırıya gitmek, tecavüz etmek gibi anlamlarda kullanıldığı gözlenmektedir. Hatta Mâide Sûresi’nin 2. âyetinde Allah hem bir topluluğa duyulan öfkenin aşırılığa gitmemesi konusunda müminleri uyarmış hem iyilik ve takvada yardımlaşmayı tavsiye etmiş hem de günah ve düşmanlık konusunda uzak durulması gerektiğine vurgu yapmıştır.¹¹⁸

2.2. Had Cezasını Gerekli Kılan Suçlar

İslâm hukukunda hem had başlığı altında sayılan suçların hem de bu suçların cezalarının had olarak isimlendirildiğini belirtmiştik. Bunlar; *zina*, *kazf*, *şûrb*, *sirkat*, *hirâbe*, *ridde* ve *bağy* suçlarıdır.¹¹⁹ Toplumun faydasını gözeten İslâm hukuku, toplum yapısını korumak, var olan düzenin istikrarını sağlamak ve düzenin bozulmasını engellemek maksadı taşımaktadır. Bunun için de Allah hakkı olarak isimlendirilen had cezalarının hukuk düzeni içinde önemli bir yeri vardır. Had cezaları, hiç kimsenin suçun hüküm ve cezası konusunda müdahil olamayacağı kesin ve sabit cezalardır. Cezanın asıl amacının toplumda kötülüklerin kök salmasının engellenmesi yani genel maslahat olarak görülmektedir.¹²⁰

2.2.1. Zina Suçu

Toplumsal düzenin ve genel ahlak kurallarının sağlanması için Allah’ın kesin bir şekilde yasakladığı ve suç olarak saydığı fiillerden birisi zinadır. Zina, toplumların çoğunda çirkin ve ayıp sayılan bir fiil olmasının yanı sıra semavi dinlerde de uzak durulması gereken bir fiildir.¹²¹

¹¹⁶ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 2/337.

¹¹⁷ bk. el-Bakara 2/190; el-Mâide 5/87; el-Yûnus 10/74; el-Kâf 50/25 vb.

¹¹⁸ el-Mâide 5/2.

¹¹⁹ Üdeh, *et-Teşrî’u’l-cinâîyyu’l-İslâmî*, 1/79; Ebû Zehre, *el-Cerîme ve’l-’ukûbe*, 84; Abdulkerim Zeydan, *İslam Hukukuna Giriş*, çev. Ali Şafak (İstanbul: Sırdaş Yayınları, 1976), 591; Çalışkan, “İslâm Hukukunda Ceza Kavramı ve Had Cezaları”, 374; Halil Cin- Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi* (Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1995), 1/265; Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’*, 9/166; Şamil Dağcı, *İslam Ceza Hukukunda Müessir Fiiller* (Ankara, 2018), 45-46.

¹²⁰ Ebû Zehre, *el-Cerîme ve’l-’ukûbe*, 84.

¹²¹ Hüseyin Esen, “Zina”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/440.

Çünkü zina, soyların birbirine karışmasına, ailelerin yıkılmasına, aileler arasında düşmanlık oluşmasına, komşuluk ve arkadaşlık gibi birçok ilişkinin kopmasına sebep olur. Zina (زِنَاء), sözlükte şer'î bir akit olmadan kadınla girilen cinsel ilişki anlamına gelmektedir.¹²² Ancak zina fiilinin bir suç teşkil etmesi için bu suçu işleyenlerin, ceza ehliyetlerinin bulunması, cinsel ilişkide bulunma haklarının olmayışı, yani aralarında bir evlilik bağının olmaması, herhangi bir zorlama ile değil isteyerek, normal yolla yapmış olmaları ve zina edilen kimsenin cinsel arzu duyulan biri olması gerekmektedir ki bu da ölmüş biriyle veya hayvanlarla cinsel ilişkiye girmenin zina sayılmadığını göstermektedir. Yani her haram olan ilişki zina suçu kapsamında sayılmaz ama farklı cezâî suçları gerektirmektedir.¹²³ Câhiliye döneminde zina suçu hiçbir karşılığı olmayan sadece zevk sebebiyle yapılmış ilişkiler olarak görülürdü ancak İslâm hiçbir sebebe bağlı kalmadan zinanın bütün çeşitlerini yasaklamıştır.¹²⁴ Bu suçu işleyenlerin bekar ya da evli olması durumuna göre de cezaların değiştiği görülmektedir. Zinanın yüz sopa, sürgün ve recm olmak üzere üç cezası vardır.¹²⁵ Ancak recm cezası hakkında günümüzde de ihtilaflar olduğu bilinmektedir. Ölüm cezasının bu sebeple verilmeyeceğini savunan bir kesim de mevcuttur. Âyette geçen yüz sopa cezasının bekarlara verildiği, recm (taşlayarak öldürme) cezasının ise evli olduğu hâlde zina eden insanlara verildiğine dair sünnetten deliller getirilmektedir.¹²⁶

2.2.2. Kazf/İffetli Kadına Zina Atfetme Suçu

Kazf (قَذْف) kelimesinin sözlük anlamı uzağa atmak demektir.¹²⁷ Dini terim olarak hiçbir delile dayanmadan zina iddiasıyla ilgili ortaya söz atmaktır.¹²⁸ Bu iddianın erkek veya kadın olması arasında herhangi bir ayrım bulunmamaktadır.¹²⁹ Zinanın toplum yapısını bozan bir suç olmasının sonuçlarından biri olarak namuslu insanlara bu suçu haksız yere isnad etmek de İslâm hukukunda önemli bir yere sahiptir. Had cezaları içinde yer alması bunun en büyük göstergelerinden biridir. Böyle bir iftiranın sonuçlarını düşünmeden yalancı şahitlik yapmanın cezası da Kur'an'da yer almaktadır.¹³⁰ Kazf haddi, iftira attığı kişinin bunu kabul etmesi veya

¹²² Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'an*, 215.

¹²³ Esen, "Zina", 44/440.

¹²⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/50-51.

¹²⁵ Üdeh, *et-Teşrî'u'l-cinâiyyu'l-İslâmî*, 1/635.

¹²⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Muhsin Demirci, "Nesih Bağlamında Recim Âyeti Sorunu", *M. Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2000), 101-119.

¹²⁷ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 397.

¹²⁸ Esad Muhammed Sâid es-Sâğircî, *Delilleriyle Hanefî Fıkhi*, çev. Halil Aldemir vd. (İstanbul: Karınca ve Polen Yayınları, 2017), 748.

¹²⁹ Ebû Zehre, *el-Cerime ve'l-'ukûbe*, 90.

¹³⁰ "İffetli kadınlara iftira atan, sonra da dört şahit getiremeyen kimselere seksen sopa vurun ve artık onların şahitliklerini asla kabul etmeyin. İşte onlar yoldan çıkanların ta kendileridir." (en-Nûr 24/4).

zinanın gerçekleştiğine dair dört şahit getirmesi ile düşmektedir.¹³¹ Bu suçu işleyen kimsenin kıskançlık, fitne ortaya sokmak gibi şahsî farklı sebepleri olabilir. İnsanların bu tür zararlı duygu ve düşüncelerden de uzaklaştırılması ve toplumun da kazf suçunun karşılığının ne olduğunu görerek bundan kaçınması için seksen sopa ile bir daha hiçbir konuda şahitliğinin kabul edilmemesi cezaları verilmiştir.¹³² Çünkü bu, iftiraya uğrayan insanın sadece kendisini değil toplum içerisindeki saygınlığını ve duruşunu olumsuz etkileyecek bir durumdur. Bunun bir cezası olmaması iftira atmayı normalleştirmeyi de beraberinde getirir ve toplumun huzur ve düzenini bozmaya yol açar. İslâm sadece insanı değil toplumun da değerini göz önünde bulunduran bir hukuk sistemine sahiptir.

2.2.3. Sirkat/Hırsızlık Suçu

Sirkat (سِرْقَة) kelimesi, sözlükte kişinin hakkı olmayan bir şeyi alması olarak geçmektedir. Dini terminolojide ise belirli değeri olan bir malın izinsiz ve gizlice alınması anlamına gelir.¹³³

Hırsızlıkta cezanın asıl önemli olan malın değeri değil, bu olayın toplumda huzursuzluğa ve güvensizliğe yol açmasını engellemektir. Hırsız başkasına ait malı kendinin olma görme hakkını sahip olması ona göre her şeyi mübah kılmasından kaynaklıdır ki bu düşüncenin toplumda yayılması çok tehlikeli sonuçlar doğurabilir.¹³⁴ Bundan ötürü İslâm hukukunda hırsızlığın cezası Kur'ân'da da açık bir şekilde geçtiği üzere el kesmektir.¹³⁵

Ortak bir maldan bir şey almak da hırsızlık sayılmaz. Hırsızlık suçundaki genel kabule göre alınan mal on dirhem gümüşten aşağı değerinde olmamalıdır. Ayrıca mal ve mülk şüphesi olduğunda da had cezası düşer. Kişi, hırsızlık suçunu ilk işlediğinde sağ eli, ikincisinde sol ayağı kesilir. Çünkü iki eli de kesilerek hayati ihtiyaçlarını görmekten tamamen mahrum bırakılmaz. Eğer yine hırsızlık ederse de artık kesilecek bir şeyi kalmaz ve tövbe edinceye kadar hapsedilir. Çaldığı mal elinde ise sahibine verilir eğer onu harcadıysa veya yok ettiyse tazmin gerekmez çünkü ona had uygulanmıştır. Had cezasının uygulanması tazmini bertaraf etmektedir. Çünkü kişiye iki ceza birden verilmez. Hırsız olan kişi had cezasının uygulanmasından önce tövbe ederse Hanefî mezhebine göre mal sahibi affetmediği sürece haddi düşmez ancak Şâfiîlere göre düşer.¹³⁶ Hırsızlık suçunun hükmünün verilebilmesi için

¹³¹ Sâğircî, *Delilleriyle Hanefî Fıkhı*, 751.

¹³² Üdeh, *et-Teşrî'u'l-cinâîyyu'l-İslâmî*, 1/645.

¹³³ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 231; Sâğircî, *Delilleriyle Hanefî Fıkhı*, 758.

¹³⁴ Ebû Zehre, *el-Cerîme ve'l-ukûbe*, 87.

¹³⁵ “Hırsızlık eden erkek ve hırsızlık eden kadının yaptıklarına karşılık bir ceza, Allah'tan bir ibret olarak ellerini kesin. Allah güçlüdür, hikmet sahibidir.” (el-Mâide 5/38).

¹³⁶ Osman Keskiöğlu, *Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1999), 313-314; Hayreddin Karaman, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1993), 1/219.

başta suçlunun Müslüman olması ve cezâi ehliyetinin bulunması, belli bir değere sahip olan ve hemen bozulmayacak bir malı mülkiyet hakkı tamamen farklı birine ait, gizlenmiş bir yerden, sahiplenmek maksadıyla, bilerek, hiçbir mazereti olmadan almış olması gibi şartları taşıması gerekmektedir.¹³⁷

Hırsızlık suçunun cezasının verilmesinin sebebi çalan kişi başkasının kazandığı şey ile kendi kazancını arttırma, emek vermeden daha fazla mal elde etme, harcama ve yorulmadan bunlara sahip olma niyetinde olmasındandır. İslâm hukuku da insanın ruhuna yerleşen bu kötü düşünceyi organ kesme cezası ile ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Çünkü insanın el ve ayakları onun kazanç elde etmesinde yarayan Allah'ın lütfettiği önemli organlardır. Kazancın azalması servetin azalmasına ve böylece insanın geleceğe yönelik kaygılanmasına neden olur. İslâm da el kesme cezası ile hırsızlığa iten psikolojik faktörleri yine psikolojik olarak engellemeyi sağlamıştır. İslâmiyet'ten önce Arap toplumundaki halklar arasında hırsızlık ve eşkıyalık bir meslek hâline gelmiş olan davranışlardandı. Elde ettikleri malları ganimet olarak değerlendirebiliyorlardı. Siyasi otoriterinin olmamasından ötürü hırsızlara verilen cezalar bireysel olarak gerçekleştirilirdi. El kesme uygulamasının varlığı bilinmekle birlikte uzunca bir geçmişi olmadığı ve Câhiliye döneminde bu cezayı koyan ilk kişinin Velîd b. Muğîre (öl. 1/622) ya da Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dedesi Abdülmuttalib (öl. 577) olduğuna dair bazı rivayetler olduğu söylenir.¹³⁸ İslâm hukukundaki hükümler uygulanmaya başlandıkça, insanlar bu suçları işlemeye korkar hâle gelmiş ve güven duygusu hâkim olmaya başladı. Böylelikle güvenli ve emniyetli bir topluluk ortaya çıkmıştı. Hırsızın el kesme cezasına günümüzde bazı itirazlar bulunmaktadır. Ancak başkasının malını haksız yere elde etmek, kendi servetini kolay yoldan arttırmak gibi yanlış bir davranışın cezasının Allah'ın bu şekilde takdir etmesinde bir hikmet yattığı unutulmamalıdır.¹³⁹

2.2.4. Hirâbe/Eşkîyalık Suçu

Hirâbe kelimesi, Arapça *harb* (حَرْب / h-r-b) kökünden gelir. Harp ise savaş demektir. Kur'an'da Mâide Sûresi'nin 33. ve 34. âyetlerinde¹⁴⁰ bahsi geçen hirâbe suçu işleyenler için *yuhâribûne* yani 'savaşanlar' ifadesi kullanılmıştır. Çünkü hirâbe suçunda hem mala hem

¹³⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/267-269.

¹³⁸ Ali Bardakoğlu, "Hırsızlık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/385.

¹³⁹ Üdeh, *et-Teşrî'u'l-cinâîyyu'l-İslâmî*, 1/654.

¹⁴⁰ "Allah'a ve peygamberine karşı savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası ancak ya öldürülmeleri veya asılmaları yahut el ve ayaklarının çapraz olarak kesilmesi ya da bulundukları yerden sürgün edilmeleridir. Bu, onların dünyada uğradıkları aşağılayıcı cezadır. Âhirette ise onlar için büyük bir azap vardır. Ancak onları yenip ele geçirmenizden önce tövbe edenler müstesna! Biliniz ki Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir."

insana hem de toplum düzenine karşı bir savaş açılmaktadır. Hirâbe büyük hırsızlık olarak da isimlendirilir.¹⁴¹ Ama bu hırsızlıktan daha büyük bir suçtur. Hırsızlıkta mal gizlice alınır ama burada açıktan yol kesilerek zorbaca alınır.¹⁴² Bu yüzden İslâm hukukunda cezası en ağır olan suçlardan biridir. Bu suçun diğer adı da kat’-ı tarîk (yol kesicilik)’tir.¹⁴³ Suçun tanımı yapılırken farklı suçlar da bunun kapsamına alınabilir ve değişebilir. Örneğin Mâlikî ve Zâhirîler, tecavüzü de hirâbenin içine dahil ederler.¹⁴⁴

Hirâbe suçu, en genel tanımıyla silah ya da farklı bir aletle zor kullanarak insanların yollarını keserek ansızın saldırmak, mala ve cana zarar vermek, kamu sistemini tahrip etmek demektir. Dolayısıyla hem Kur’ân’da hem de Sünnet’te bu cerimeyi işleyenlerin ciddi biçimlerde cezalandırılacağı açıklanmıştır.¹⁴⁵

Hukuk kitaplarında, bu suçu işleyenlere muhârib denilmektedir. Muhârib sayılanların yaptıkları şöyle sınıflandırılabilir; mal alma amacıyla zor kullanarak insanların yollarını kesmiş ama mal almamış kimseyi öldürmemiş; mal almak amacıyla başkaldırmış, mal almış fakat kimseyi öldürmemiş; mal almak amacıyla başkaldırmış, mal almamış ama adam öldürmüş; mal almak amacıyla başkaldırmış, mal almış ve adam öldürmüş.¹⁴⁶ Şahsın yaptığı suça göre verilen ceza da değişmektedir. Örneğin sadece yol kesip mal aldıysa bunların sağ eli ve sol ayağı kesilir.¹⁴⁷ Âyette geçen ‘veya’ anlamına gelen muhayyerlik edatının (وَأَوْ) kullanılması da bu durumu açıklamaktadır.

2.2.5. Şûrb/İçki İçme Suçu

Arapça (شرب / ş-r-b) kökünden türeyen *şûrb*, sözlükte su veya herhangi bir sıvıyı içmek anlamına gelmektedir.¹⁴⁸ Ancak had cezası gerektiren içki sarhoş eden içkidir ki bu, Kur’ân’da açık bir şekilde yasaklanmıştır.¹⁴⁹ Söz konusu âyette sadece yasaklandığı görülmekte olup herhangi bir had cezasından bahsedilmemektedir. İslâm hukukunda haddü’ş-şûrb, az veya çok miktarda bilerek hamr (şarap) denilen sarhoşluk verici içkinin içilmesi sebebiyle uygulanması gereken cezaya denir. Mezkûr âyette *hamr* “خَمْرٌ” kelimesi kullandığından ötürü buna hadd-i

¹⁴¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’ânı Kerim’in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1965), 2/765.

¹⁴² Üdeh, *et-Teşrî’u’l-cinâîyyu’l-İslâmî*, 1/657; Cin - Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 2/269.

¹⁴³ Keskiöğlu, *Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku*, 314; Cin - Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 2/269; Ebû Zehre, *el-Cerîme ve’l-’ukûbe*, 87.

¹⁴⁴ Ebû Zehre, *el-Cerîme ve’l-’ukûbe*, 146.

¹⁴⁵ Ali Bardakoğlu, “Eşkiya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 11/463.

¹⁴⁶ Üdeh, *et-Teşrî’u’l-cinâîyyu’l-İslâmî*, 2/638.

¹⁴⁷ Keskiöğlu, *Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku*, 314.

¹⁴⁸ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 257.

¹⁴⁹ “Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerden ibarettir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.” (el-Mâide 5/90).

hamr de denilmektedir.¹⁵⁰ İçki içmek ve sarhoş olmak arasındaki farktan ötürü âlimler arasında hangisinin haddi gerektirdiği konusu, ihtilafa yol açmıştır. Nitekim Hz. Peygamber'den (s.a.v.) gelen bir hadisten sarhoş edici her şeyin haram olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır.¹⁵¹ Bu hadis, delil kabul edilerek görüş birliği sağlanmıştır.¹⁵² İçki içmenin cezası sünnet ile sabit olmuştur. Hz. Muhammed (s.a.v.), içki içene 40 sopa vurulmasını emretmiştir.¹⁵³ Yalnız haddin uygulanabilmesi için suçu işlerken kesinlikle baskı altında zorla içmemiş veya kişi buna mecbur bırakılmamış olmalıdır. Kişi, bunu bilerek ve isteyerek yapmalıdır. Sarhoş olan birisi aklını doğru düzgün kullanamaz ve böylece hem kendisine hem ailesine hem de topluma karşı her türlü zarar verme potansiyeline sahip olur. Sarhoş olan biri aklî melekelerini yitirdiğinden ve yaptıklarının farkında olmadığından ötürü cezâi ehliyeti tam olmaz ancak o duruma geleceğinin idrakında olacağı için cezayı hak eder.¹⁵⁴

40 sopa cezası sahâbe döneminde 80'e çıkarılmıştır. Hz. Ömer (r.a.) (öl. 23/644), artan içki içme yasağını tamamen ortadan kaldırmak amacıyla diğer sahâbeyle istişare yapmıştır. Hz. Ali (r.a.) (öl. 40/661), sarhoş olan birinin kolaylıkla iftira atabileceğini, iftira haddinin de 80 sopa olduğunu öne sürmüştür.¹⁵⁵ Böylece icmâ ile birlikte had sabit olmuştur. Sadece İmam Şâfiî (öl. 204/820), cezanın 40 sopa olduğunu savunmaktadır.¹⁵⁶

İçki suçunun haddi, içenin kendisinin itirafıyla veya iki adamın şahitliği ile sabit olur. Ayrıca bu şahitlik içkinin kokusu ve kişinin sarhoşluğu geçmeden yapılmalıdır. Diğer türlü had uygulanmaz. Had cezası, suçu işleyen kişinin sarhoşluğu gittikten sonra yani aklı başına geldiğinde uygulanır.¹⁵⁷

2.2.6. Ridde/İslâm Dininden Çıkma Suçu

İrtidat suçu olarak da bilinmektedir. Ridde, Arapça (ر د د /r-d-d) kökünden türemiş bir kelimedir. Sözlük anlamı, bir şeyin kendisini veya onun hâllerinden birini çevirmek

¹⁵⁰ Ayzada Taştanova, *İslam Ceza Hukukunda İçki İçme ve Sarhoşluk Haddi (Haddü's-Şürib ve Haddü's-Sükr) Ayırımı ve Hukukî Sonuçları* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 9.

¹⁵¹ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbî (Riyad: Dâru't-Tayyibe, 1426-2006), "Eşribe", 2003; Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.), "Eşribe", 20, (No. 3679).

¹⁵² Ebû Zehre, *el-Cerîme ve'l-'ukûbe*, 90.

¹⁵³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *Sahîhi'l-Buhârî* (Dımaşk: Dâr-u İbn Kesîr, 1423), "Hudûd", 3, 2; Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, "Hudûd", 37; Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, "Hudûd", 36 (No. 4479); Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Muhammed Nâsirüddîn el-Elbânî (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1406), "Hudûd", 13, (No. 1343).

¹⁵⁴ Üdeh, *et-Teşrî 'u'l-cinâfiyyu'l-İslâmî*, 2/505.

¹⁵⁵ Ebû Zehre, *el-Cerîme ve'l-'ukûbe*, 166.

¹⁵⁶ Üdeh, *et-Teşrî 'u'l-cinâfiyyu'l-İslâmî*, 2/505; Sâğircî, *Delilleriyle Hanefî Fıkhi*, 756.

¹⁵⁷ Sâğircî, *Delilleriyle Hanefî Fıkhi*, 756-757.

demektir.¹⁵⁸ İrtidat da en kısa hâliyle Müslüman olan bir kişinin İslâm dininden çıkmasıdır.¹⁵⁹ Bu kişiye *mürted* (مُرْتَدٌ) denir. İslâm dininden ayrıldıktan sonra dinsiz bir hayat yaşamayı seçmek anlamına da gelmektedir. Kişi kendi isteği ile İslâm'ın gerektirdiği herhangi bir emir veya yasağa karşı hareket etme, inkâr etme gibi bir davranışı gerçekleştirdiğinde mürted olmuş olur.¹⁶⁰ Ridde haddinin delil ve kaynağı, sünnettir. İslâm hukuku ridde suçu için ölüm ve müsâdere cezalarını öngörmüştür.¹⁶¹ Kur'ân'da dinden dönenler konusundaki âyetle Allah mürted olup o şekilde ölenlerin dünya ve ahiretteki bütün amellerinin boşa çıktığını ve ateş ehli olduklarını bildirmiştir.¹⁶² İslâm'a karşı gelerek dini terk eden kişi Allah'a isyan etmiştir hem de toplumda diğer insanlara bu manada kötü örnek olmaktadır. Mürted olan kişi erkek ise öldürülür, Ebû Hanîfe'nin içtihadına göre kadınsa tövbe edene kadar hapsedilir.¹⁶³ Dinden dönmekle ilgili söz veya fiillerde şaka yapılmaz. Şakası da irtidat sayılır.¹⁶⁴

Kur'ân'da “*Dinde zorlama yoktur.*”¹⁶⁵ âyeti geçmektedir. Bu âyetin ridde haddi ile çeliştiğine dair bazı görüşler mevcuttur. Ancak buradaki zorlama Müslüman olma konusundadır. Kimse kimseyi zorla İslâm'a sokamaz. İman etmek, gönül rızasıyla olacak bir şeydir. İslâm'ın gerektirdiği sorumluluklar vardır ki bu dünya üzerinde bütün dinlerin çeşitli emir ve yasakları mevcuttur. İslâm'ı tercih eden bir insan da sorumluluklarını yerine getirmek durumundadır. Ridde suçunda ise kişi bu emir ve yasaklardan herhangi birini inkâr eder. Müslümanlık, samimiyet demektir. Gerçekten iman eden bir insan bunun farkındadır ve bilinçli olarak dinini terk etmez. Dininden dönen kişinin baştan bu samimiyet ile Müslüman olmadığı âşikârdır. Dünyevî sebeplerle Müslüman olduysa zaten bu insan nefesine yenik olan heveslerinin peşinde koşan bir kişiliğe sahiptir ki bu kişinin de sert bir şekilde cezalandırılması gerekmektedir. Mürtedin diğer cezalarından biri de malına el konulmasıdır. Dininden dönmenden önce tüm malının varislerine kalması konusunda görüş birliği vardır. Ancak sonra kazandığı malların alınıp alınmayacağı konusu tartışmalıdır.¹⁶⁶

“*Dininden döneni öldürünüz.*”¹⁶⁷ hadisi, dinden dönen kişi hakkında delil olarak kabul edilmektedir. Ayrıca Rasûlullah'ın (s.a.v.) Müslümanın Müslümanı öldürmesinin üç şekilde

¹⁵⁸ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 192.

¹⁵⁹ İbrahim Kafi Dönmez, *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1997), 2/421.

¹⁶⁰ Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye Istilahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*, 4/5-9.

¹⁶¹ Üdeh, *et-Teşrî'u'l-cinâiyyu'l-İslâmî*, 1/661; Ebû Zehre, *el-Cerîme ve'l-'ukûbe*, 92.

¹⁶² el-Bakara 2/217.

¹⁶³ Ebû Zehre, *el-Cerîme ve'l-'ukûbe*, 92; Karaman, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku*, 1/224.

¹⁶⁴ Vehbe Zuhayli, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, çev. Ahmet Efe vd. (İstanbul: Risale Yayınevi, 1994), 7/462.

¹⁶⁵ el-Bakara 2/256.

¹⁶⁶ Üdeh, *et-Teşrî'u'l-Cinâiyyu'l-İslâmî*, 1/662; Mürtedin mal ve tasarruf haklarıyla ilgili daha fazla bilgi için bk. Zuhayli, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, 7/467-469.

¹⁶⁷ Buhârî, *Sahîhi'l-Buhârî*, “Cihâd ve's-Siyer”, 149; Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, “Hudûd”, 1 (No. 4351).

helâl olduğuna dair hadisi de mevcuttur. Bunlar İslâm'ı terk eden, evli olduğu hâlde zina eden ve haksız yere bir insanı öldüren kişilerdir.¹⁶⁸ Hadis, zâhiriyle alınıp amel edildiğinde bahsedilen suçları işleyenlerin öldürülmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Oysa bu suçlar belli aşamalarda tasvir edilmiş ve bazı şartlara bağlanmıştır. Hatta bunu kabul etmeyen görüşler de mevcuttur. Ridde suçunda dikkat edilmesi gereken hususlardan bir tanesi, kişinin hemen öldürülmediği, öncesinde tekrar İslâm'a davet edilmesi ve dahi varsa kişinin şüphelerinin giderilmesi ve ona düşünme fırsatı verilmesi gerektiğidir. Tüm bunlara rağmen irtidat ederse kişi, öldürülür.¹⁶⁹

2.2.7. Bağy/Sebepsiz Şekilde Devlet Liderine İsyan Etme Suçu

Devlet yönetimine karşı isyan etmek de had cezaları arasında yer almaktadır. Arapça (ب ى غ /b-g-y) kökünden gelir. Sözlükte, aşılması veya aşılmaması fark etmemekle birlikte orta yolu aşmayı istemek anlamdadır.¹⁷⁰ Kur'ân'da bağy kelimesinin geçtiği âyetlerde de haksızlık etmek,¹⁷¹ taşkınlık yapmak ve sınırı aşmak¹⁷² manasında kullanıldığı görülmektedir. Ancak açık şekilde bir had cezası olarak geçmemektedir.

Bağy, bir veya birden fazla Müslümanın mevcut devlet düzenine haksız bir şekilde başkaldırı ve devletin emirlerine itaatsizlik etmeleri suçudur. Bu suçu işleyenler toplum düzenini bozmayı ve dağıtmayı hedeflemektedir ki bu suçun cezası ölümdür.¹⁷³ Başka bir tanıma göre de Müslümanlar arasından bir grubun halkın çoğunluğunun görüşünün aksine, kendi kanaat ve içtihatlarına göre yanlış yolda olduğunu düşündükleri halifeye baş kaldırmaları ve düzeni değiştirerek ayrı bir devlet kurmak istemeleridir.¹⁷⁴ Bu suçla ilgili Kur'ân'da ve hadislerde birçok rivayet mevcuttur.¹⁷⁵ Örneğin Kur'ân'da Allah, iki grubun birbiriyle savaşması durumunda haksızlık yapanları pişman olup hatalarından geri dönene kadar onlarla savaşılmasını emretmiştir.¹⁷⁶ Bu âyete göre devlet, Müslümanların içinden isyân eden topluluğu yola getirmek amacıyla harekete geçer, isyanı engellemek için gerekirse silahlı güç kullanır ve

¹⁶⁸ Buhârî, *Sahîhi'l-Buhârî*, "Diyet", 6; Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, "Kasâme", 6; Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, "Hudûd", 1; Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, "Hudûd", 10.

¹⁶⁹ Karaman, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku*, 1/224.

¹⁷⁰ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 55; Muhammed b. Mükerrrem b. Ali Ebû'l-Fazl Cemâluddîn İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru's-Sadr, 1414), 14/79.

¹⁷¹ el-Kasâs 28/76.

¹⁷² eş-Şûrâ 42/27.

¹⁷³ Üdeh, *et-Teşrî'u'l-cinâiyyu'l-İslâmî*, 1/662.

¹⁷⁴ Karaman, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku*, 1/206.

¹⁷⁵ Detaylı bilgi için bk. Sevinç Okka, *İslam Hukuku ve Osmanlı Uygulamasında Devlete İsyan (Bağy) Suçu* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997), 14-16.

¹⁷⁶ bk. el-Hucurât 49/9.

onlarla savaşı. Bu durumda halkın da meşrû devlet başkanıyla beraber isyân edenlere karşı savaşıması vâcib hâle gelir.¹⁷⁷

Ayrıca yine Kur’ân’da Müslümanların el birliği ile kendilerini savundukları ve yapılan kötülüğün karşılığının kötülük olduğu geçmektedir.¹⁷⁸ Bu konuya delil teşkil eden ve en yaygın olan hadis ise şudur: “Size her kim gelir de hepinizin bir şahsa karşı isyan amacıyla birleşmenizi emreder ve buna karşı isyana kalkışmanızı veya topluluğunuzun dirlik ve düzenini bozmak isterse bunu öldürünüz.”¹⁷⁹ Başka bir rivayette de “Her kim başa geçene biat eder ve kalbiyle ona bağlanırsa, sonuna kadar ona itaat etsin. Bir başkası ortaya çıkar ve baştaki kişiye muhalefette bulunursa o kişinin boynunu da vurun.”¹⁸⁰ buyrulmaktadır.

Diğer taraftan devlete isyan eden grubun herhangi bir te’vile dayanmaları ve kendilerini savunacak güçte olmaları gerekmektedir. Aksi takdirde bu kişilere hırâbe suçunun hükümleri uygulanır.¹⁸¹

2.2.8. Had Cezalarının Özellikleri ve Önemi

İslâm hukukunu diğer hukuk sistemlerinden ayıran en önemli husus, onun insan hayatının bütününe göz önünde bulundurmasıdır. Yani insana hem maddi hem de manevî etki edip yönlendirmeye çalışmasıdır. Çünkü insan, beden ve ruhun birleşimidir. İnsanın diğer bir ayırt edici özelliği de hak ve görevlerin birbirine bağlı olmasıdır. Zira insanların sadece kendi aralarındaki ilişkileri değil insanın yaratıcısı ile olan ilişkileri de aynı esasa dayanmaktadır. Örneği ibadetler insanın Allah’a karşı bu dünyada yapması gereken ödevlerdir ve insan bunu Allah’ın kendisine lütfettiği nimetler karşısında yerine getirmesi gereken bir sorumluluk olarak görmelidir. Bundan ötürü sadece haklardan bahsetmek insanın, insani değerlerini alçaltmak olacaktır.¹⁸²

İslâm’da adalet kavramı, büyük bir önem taşımaktadır. Ancak Allah’ın Kur’ân’da insanlara bildirmiş olduğu adalet, sadece kısasa kısas şeklinde değildir. Allah, kötülük yapana

¹⁷⁷ Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 5/283.

¹⁷⁸ “Onlara haksız bir saldırı yapıldığında elbirliğiyle kendilerini savunurlar. Bir kötülüğün karşılığı ona denk bir kötülüktür; ama kim bağışlar, düzeltme yolunu tutarsa onun mükâfatını Allah verir. Hiç şüphe yok ki O haksızlık edenleri sevmez. Haksızlığa uğradığı için karşılık verenlere gelince, onlar aleyhine bir yol tutulamaz. Kınama ve cezalandırma ancak insanlara zulmeden ve yeryüzünde haksız yere saldırıda bulunanlara yöneliktir. Onlar için elem verici bir azap da vardır.” (eş-Şûrâ 42/39-42).

¹⁷⁹ Müslim, *el-Câmi’u’s-sahîh*, “İmâret”, 60.

¹⁸⁰ Müslim, *el-Câmi’u’s-sahîh*, “İmâret”, 46.

¹⁸¹ Ahmet Özel, *Dârulİslâm, Dârulharb, İslâm Hukukunda Ülke Kavramı* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2014), 137.

¹⁸² Muhammed Hamidullah, *İslâm’a Giriş*, çev. Cemal Aydın (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 195.

karşı merhamet göstermenin daha efdal olduğunu bildirmektedir.¹⁸³ Yani insanın kin, nefret ve intikam duygularından arınarak sükunete ve Allah'ın insanlara gösterdiği lütfâ ortak olmanın getirdiği bir karşılıktır. Kur'ân, suçluyu cezalandırma konusunda özellikle had cezalarında merhametin insanlara engel olmamasını emretmiştir. Böylelikle adalet ve merhamet kavramlarının sınırlarını çizmiştir. Öte yandan insan, nefretin, adalete engel olmaması gerektiği hususunda emrolunmaktadır.¹⁸⁴ Yani adaletin uygulanmasını istenilen yerde orantı ilkesi her zaman göz önünde bulundurulmalıdır. Adalet caydırıcı bir nitelik olmakla birlikte merhamet de onarıcı işleve sahiptir. Cezanın gerekli olduğu durumlarda orantısız bir şekilde ceza uygulamak ve güç kullanmak adaleti kötüye kullanmak olmaktadır.¹⁸⁵

İslâm hukukunda cezalar, suçun işlenmesinden önce onu engellemek, işlendikten sonra da tekrarlarından uzak tutmak için konulmuş bir tedbir olarak görülmektedir.¹⁸⁶ Ancak cezalar suçlara engel olmak açısından en son başvurulacak yoldur. Ayrıca uygulanan cezalarla birlikte mağdur olan tarafın nefreti azalmakta, gönlü ferahlamakta ve zararı da tazmin edilmektedir. İslâm hukukunda cezalar ukûbât başlığı altında incelenir. Bunlar kısas ve diyet cezaları, had cezaları ve kararın devlete bırakıldığı ta'zir cezaları olmak üzere üç kısımdır. İslâm hukukundaki suç ve cezalar, belirli ilke ve prensiplere dayalıdır ve şâ'ri' tarafından tayin edilir. Bundan ötürü bütün zamanları kapsayan ve değişimi mümkün olmayan bir özelliğe sahiptir.¹⁸⁷

Hadlerin meşruiyeti Kur'ân ve sünnet ile sabittir. Had cezalarının aklî delili ise insanın yaratılış olarak nefsânî arzu ve şehvetlere (içki içmek, kendinden alttakini ezmek, dövmek, saldırmak, zina yapmak intikam almak vb.) sahip ve bunlara meyilli olmasındandır. Ama ilahi adalet, toplumda bu veya bu gibi durumları engellemek ve cezalandırmak için bir düzen gerektirmektedir. Yoksa caydırıcı olmaz.¹⁸⁸ Had cezalarına verilen suçlar üç şekilde ayırt edilir: Temel amaç, suçluyu cezalandırmak ve diğerlerini engellemektir. Bu konuda asla kişiye göre ayırım yapılmaz. Zira cezaların sınırları bellidir. Çünkü şâ'ri' tarafından tespit edilmişlerdir. Söz konusu cezalar, azaltılamaz veya artırılmazlar. Bir anlamda bu cezaların suça teşvik eden

¹⁸³ “Bir kötülüğün karşılığı ona denk bir kötülüktür; ama kim bağışlar, düzeltme yolunu tutarsa onun mükâfatını Allah verir. Hiç şüphe yok ki O haksızlık edenleri sevmez.” (eş-Şûrâ 42/40); “Cezalandırmak isterseniz size yapıldığı kadarıyla cezalandırın, fakat sabır gösterirseniz bilin ki sabırlı davrananlar için bu muhakkak daha hayırlıdır.” (en-Nahl 16/126).

¹⁸⁴ el-Mâide 5/8.

¹⁸⁵ Şaban Ali Düzgün, *Dini Anlama Kılavuzu* (Ankara: Otto Yayıncılık, 2017), 177-181.

¹⁸⁶ Ahmed Fethi Behnesi, *el-Mevsuatü'l-cinaîyye fi'l-fikhi'l-İslâmî* (Beyrut: Dârü'n-Nahdati'l-Arabiyye, 1412/1991), 4/75.

¹⁸⁷ Hilal Özey, *İslâm Ceza Hukukunun Temel Prensipleri* (Ankara: İksad Yayınevi, 2019), 13-14.

¹⁸⁸ Sâğirci, *Delilleriyle Hanefî Fıkhi*, 731-732.

yollar ve sebepleriyle mücadele ettiği de anlaşılmaktadır. Yani cezaların psikolojik temellerinin bulunduğu ileri sürülebilir.¹⁸⁹

Bundan başka had cezaları toplumu alakadar eden ve Allah hakkını ilgilendiren suçların cezasıdır. Bu yüzden amme hukuku içine dahil olurlar. Fakat zina iftirası ve hırsızlık suçu için şikâyet şartı bulunmaktadır. Bu suçların ortaya çıkması sırasında verilen ceza infaz edilirken şikâyetçinin de hazır bulunması gerekir. Zina suçunda şahitler hazır değilse ceza infaz edilmez. Eğer taşlama cezasını da şahitler kendileri başlamazlarsa ceza düşer. Çünkü bu şüphe uyandıran bir durum olur. Had cezaları şüphe barındırmayacak kadar kesin cezalardır. Hırsızlıkta ise şikâyetten önce çalınan malın iade edilmesi kişiyi cezadan kurtarır. Yol kesicilik suçunda da yakalanmadan önce pişman ve tövbe etmek had cezasını düşürmektedir. O zaman o fiiller normal suçlar hâline gelir ve infaz hakkı mümkün olabilir.¹⁹⁰

Genel manada had cezaları Allah hakkıyla ilgili, kısas cezaları kul hakkının ihlali ile ilgili görülmekle birlikte ta'zir cezaları da hem Allah hem de kul hakkı ile ilgilidir. Söz konusu suçlarda ihlal edilmiş olan haklar türü ile ağırlık seviyesine göre dört kısımdır. Örneğin zina ve içki içmek sadece bir kişiye değil topluma da zarar verdiği için ötürü Allah hakkını ihlal etmekte, zina iftirası ağırlıklı olarak kul hakkını ihlal ettiği için sadece kul hakkı ile ilgili, hırsızlık Allah ile kul hakkını birlikte ihlal eder fakat ağırlık olarak Allah hakkı ile ilgili, kısas suçları ise Allah ile kul hakkını birlikte kapsar ancak ağırlık olarak kul hakkını ihlal eden suç olarak sayılmaktadır.¹⁹¹

Kısaca had cezalarının özelliklerini şöylece sıralamak mümkündür: Allah hakkı olmaları, belli bir miktara sahip olmaları, cezaların indirilememesi veya arttırılamaması, cezaların infazının devlet başkanına veya başka birisine devredilebilmesi, had cezasını gerektiren aynı sınıf suçlara tek bir had cezası uygulanması, had cezalarının âyetlerden hareketle kölelere uygulanırken yarıya indirilmesi gerektiği, cezanın suçu işleyen kişinin mirasçılara devredilememesi, had cezalarının affının olmaması ve uygulanması sırasında bazı şartlara tabi olması. Ayrıca had cezası uygulanan bir kişinin cenaze namazı da kılınabilir.¹⁹²

¹⁸⁹ Üdeh, *et-Teşrî'u'l-cinâîyyu'l-İslâmî*, 1/635.

¹⁹⁰ Keskiöğlu, *Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku*, 309.

¹⁹¹ Talip Türcan - Ünal Yerlikaya, "Ceza Hukuku", *İslâm Hukuku El Kitabı*, ed. Talip Türcan (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 307.

¹⁹² Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 9/222-223.

3. İBN KESİR TEFSİRİ İLE HAK DİNİ KUR'ÂN DİLİ TEFSİRİ BAĞLAMINDA HAD CEZALARI İLE İLGİLİ ÂYETLERİN MUKAYESELİ İNCELENMESİ

3.1. Zina Haddi

Zina suçu, Kur'ân'da Nûr Sûresi'nde geçmektedir. Suçun cezası da âyette açıkça belirtilmektedir: *“Zina eden kadın ile zina eden erkeğin her birine yüz sopa vurun. Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dinini uygulama hususunda o ikisine karşı merhamet duygusuna kapılmayın. Mü'minlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun.”*¹⁹³ Yüz sopa cezasından sonra bir sonraki âyette zina yapanla zina yapanın veya müşriklerle evlenebileceği şöyle açıklanmıştır: *“Zina eden erkek ancak zinakâr veya müşrik bir kadınla evlenir, zina eden kadınla da ancak zinakâr veya müşrik bir erkek evlenir. Bu müminlere haram kılınmıştır.”*¹⁹⁴ Bunun hem fiziksel hem psikolojik bir ceza olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Kur'ân'ın indirildiği toplumda kadınların, eğer zengin ve soylu bir aileden gelmediyse değerleri bilinmez ve insan yerine konulmazlardı. İsteyen, istediği kadınla ilişki yaşayabilir ve nikâhlanmaya gerek duymazlardı. Doğan çocukların babaları kadının söylediği isme göre belirlenir, hele bu bir kız çocuğu ise kimse kabul etmezdi. Zaten cariyeler (kadın köleler) kiralanıp satılır, elde ettikleri paralar sahibine giderdi. *“Hatta evlenmenin gerektirdiği yasaklar da mevcut değildi. Bu sebeple Arapların nikâh konusunda yaptıkları en kötü şeylerden biri, baba ölünce oğlunun üvey annesini nikahlayıp evlenebilmesiydi.”*¹⁹⁵ İşte Kur'ân, tüm bu yanlış ve çirkin davranışlara bir son vererek kadının değerini arttırmakla birlikte, zinayı yasaklayarak nikah akdini şart koymuş, toplumun sosyal yapısında bir düzen oluşturmayı hedeflemiştir. Çünkü aile, bu düzenin oluşumunda çok önemli rol oynamaktadır.

Zina kelimesi, Kur'ân'da beş âyette zikrolunmuştur. Bunların ilki: *“Zinaya yaklaşmayın! Çünkü o hayâsızlıktır, çok kötü bir yoldur.”*¹⁹⁶ âyetidir. Allah, bu âyetle müminlere zinayı kesinlikle uzak durulması gereken bir fiil olarak tanıtmaktadır. Hayâsızlık, iffetsizlik insan için en kötü sıfatlardan biridir.

İkinci olarak zina, şu âyette şirk ve adam öldürmek gibi büyük günahların arasında zikredilmiştir. *“Onlar, Allah ile birlikte başka bir tanrıya tapmazlar; haksız yere, Allah'ın dokunulmaz kıldığı insan hayatına kıymazlar, zina etmezler. Zira (bilirler ki) bunları işleyen*

¹⁹³ en-Nûr 24//2.

¹⁹⁴ en-Nûr 24//3.

¹⁹⁵ İbrahim Çalışkan, “İslam Hukukunda Zina Suçunun Mahiyeti ve Cezası”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (1992), 72.

¹⁹⁶ el-İsrâ 17/32.

*kimse cezasını bulacak.*¹⁹⁷ Bu âyette, Allah'ın kesinlikle affetmeyeceğini bildirdiği şirk günahından sonra haksız yere insan öldürmenin, ardından da zina etmenin müminler tarafından yapılmayacağı bir fiil olarak geçmesi onun ne kadar büyük bir günah olduğunun göstergesidir. Âyetin devamında ise müminlerden bunları yapanların, sonunda dünya ve âhirette cezaya çarptırılacaklarını bildikleri söylenmektedir. Aslında başta Allah'tan başka ilaha tapmayacak olmaları ile bu davranışları yapmamaları arasında bir bağlantı kurulmaktadır. Çünkü Allah'ın birliğine ve yüceliğine inanarak ona itaat eden ve ibadetlerinde hatta tüm davranışlarında Allah rızasını gözetten bir mümin bunlardan sakınması gerektiğini bilir.

Üçüncü olarak Kur'ân'da şöyle buyrulmaktadır: *“Ey Peygamber! Mümin kadınlar Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacakları, hırsızlık yapmayacakları, zina etmeyecekleri, çocuklarını öldürmeyecekleri, elleriyle ayakları arasında bir iftira düzüp getirmeyecekleri, dine ve akla uygun hiçbir konuda sana karşı gelmeyecekleri hususunda sana biat etmeye geldiklerinde onların biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan bağışlama dile. Kuşkusuz Allah bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.”*¹⁹⁸ Nitekim İslâm tarihine bakıldığında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bazı zamanlarda Müslüman erkek veya kadınlardan sözler aldığı bilinmektedir. Bunlara bağlılık anlamında biat adı verilmektedir. Bu sözler arasında 621-622 yıllarında Medine'ye hicret etmeden önce Medine'den gelen Müslümanlardan aldığı sözler vardır. Bunun adı kaynaklarda 'Akabe Biatları' şeklinde geçmektedir.¹⁹⁹ Medine'den gelenler Müslüman olmak niyetiyle Peygamberimize (s.a.v.) gelmişler ve O'na (s.a.v.) âyette bahsi geçen sözleri vermişlerdir. Bu sözlerin sırasına bakınca görülüyor ki İslâm'ın üzerinde çok durduğu şirk, hırsızlık suçlarından sonra zina etme fiili gelmektedir. Arkasından da Câhiliye döneminin kötü adetlerinden biri olan kız çocuklarını öldürmeyecekleri, iftirada bulunmayacakları ve hiçbir konuda kendisine karşı gelmeyecekleri ifade edilmiştir. Allah, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) onların bu sözlerini kabul etmelerini ve onlar için kendisinden bağışlanma dilemesini emretmektedir. Demek ki Müslüman olmak isteyen bu kadınların yapmamaya dair verdikleri sözler bir Müslümanın yapmaması gereken en önemli fiillerdendir.²⁰⁰

Zinadan bahseden diğer iki âyette ise zina suçunun cezasından ve bu fiilin müminlere haram kılınan bir davranış olduğundan söz edilmiştir: *“Zina eden kadın ile zina eden erkeğin her birine yüz sopa vurun. Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dinini uygulama*

¹⁹⁷ el-Furkân 25/68.

¹⁹⁸ el-Mümtehine 60/12.

¹⁹⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ vd. (Mısır: Mektebetü ve Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdühû, 1375/1955), 1/433-434.

²⁰⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/324-326.

hususunda o ikisine karşı merhamet duygusuna kapılmayın. Müminlerden bir grup da onlara uygulanan cezaya tanık olsun. Zina eden erkek ancak zinakâr veya müşrik bir kadınla evlenir, zina eden kadınla da ancak zinakâr veya müşrik bir erkek evlenir. Bu müminlere haram kılınmıştır.”²⁰¹

Açık hayâsızlık manasına gelen ve çoğulu fevâhiş olan fahşâ/fâhişe lafızları, Kur’ân’da pek çok âyette özellikle zinaya veya zina imasına işaret etmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır: “Kadınlarınızdan çirkin fiilde bulunanlara karşı aranızdan dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye yahut Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde tutun.”,²⁰² “Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya karşı cömert olmayı emreder; hayâsızlığı, kötülüğü ve zorbalığı yasaklar. İşte Allah, aklınızı başınıza alasınız diye size böyle öğüt veriyor.”,²⁰³ “Ey iman edenler! Şeytanın adımlarına uymayın. Kim şeytana ayak uydurursa bilsin ki, o edepsizliği ve kötülüğü emreder. Allah’ın lutfu ve rahmeti sizinle olmasaydı içinizden hiçbir kimse günahtan asla arınamazdı, fakat Allah dilediğini arındırır; Allah her şeyi işitmekte ve bilmektedir.”²⁰⁴ Ayrıca edepsizlik ve hayâsızlığı yasaklayan bunun gibi başka âyetler de vardır. Anlaşıyor ki Kur’ân’da edep kavramına bu kadar önem verilmesi, iffetin ve namusun korunmasına dair hükümlerin çokluğu ve iffetli bir kadına zina iftirasında bulunmanın dahi had cezaları arasında yer alması zina suçunun ne kadar büyük günah olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Nitekim müminler için Allah şöyle buyurmuştur: “İffetlerini korurlar; Sadece eşleriyle veya ellerinin altında olanlarla (câriyelerle) yetinirler, bundan dolayı da kınanacak değildirler. Ama her kim bunun ötesine geçmek isterse işte haddi aşanlar onlardır.”²⁰⁵

3.1.1. İbn Kesîr Tefsirinde Zina Haddi

İbn Kesîr, Nûr Sûresi’nin ilk âyetinin tefsirinde bu sûrenin hükümlerine itinâ gösterilmesi gerektiğine değinmiştir. Ancak bunun diğerlerine karşı itinâ gösterilmemesi demek olmadığını da vurgulamıştır. Buhârî’nin (öl. 256/870) tefsirinde âyette geçen ‘وَفَرَضْنَا’ ifadesindeki râ harfini şeddesiz okuyanlar için anlamın size ve sizden sonrakilere farz kılındığı şeklinde değiştiğini aktarmıştır.²⁰⁶ Zira söz konusu sûrede helaller, haramlar emir ve yasaklar ile farz kılınan meseseler açıklanmıştır. Bunun ardından zinanın cezasının hükmü verilmiştir. Zina eden kişinin medeni durumu ayrıştırıcıdır ve âlimler burada ihtilaftadırlar. Bekar için âyetteki

²⁰¹ en-Nûr 24/2-3.

²⁰² en-Nisâ 4/15.

²⁰³ en-Nahl 16/90.

²⁰⁴ en-Nûr 24/21.

²⁰⁵ el-Mü’minûn 23/5-7.

²⁰⁶ Buhârî, *Sahîhi l-Buhârî*, “Tefsîr”, 24.

hüküm geçerlidir ancak âlimler buna bir de sürgün cezasını ekler. Zina işleyen kişi evli, hür ve akıl bâliğ ise durum değişir. Ebû Hanîfe, cumhûra muhalefet ederek sürgün kararının devlet yöneticisinin inisiyatifinde olduğunu eklemiştir. İbn Kesîr, cumhûrun bu görüşünün hangi delile dayandığına yer vermiştir. İki bedevinin Rasûlullah'ın (s.a.v.) yanına gelerek oğlunun bir işçi olduğunu ve işini gördüğü evin hanımı ile zina ettiğini, oğlunun fidyesi olarak da yüz koyun ve bir câriye verdiğini, bunu ilim erbâbına sorduğunu, onların da oğlanın cezasının yüz değnekle bir yıl sürgün, kadınının ise recm olduğunu söylediklerini anlatmıştır. Allah Rasûlü (s.a.v.) de bunun karşılığında: *“Aranızda Allah'ın kitabı ile hükmedeceğim. Câriye ve koyunlar sana geri verilecek, oğluna yüz değnek vurulacak ve bir sene sürgün edilecek.”* buyurmuştur. Sonra da orada bulunan bir kişiye, adamın zina eden karısına gitmesini, kadın itiraf ettiği takdirde onu recmetmesini emretti. Daha sonra adam kadının yanına gitti ve emredildiği gibi kadını recmetti.²⁰⁷ Bu hadis, zina etmiş bir erkeğin evlenmemiş bekar ise yüz değnek ve sürgün edilmesi, evli ise recmedilmesi gerektiğine delil olarak gösterilir.²⁰⁸ O, bu konuda İmam Mâlik'ten (öl. 179/795) gelen bir rivâyete yer vermiştir: *“Hz. Ömer (r.a.) dedi ki: Allah Teâla Muhammed'i (aleyhissalâtu vesselâm) hak ile gönderdi ve O'na kitabı indirdi. Bu indirilenler arasında recm âyeti de vardı. Biz bu âyeti okuduk ve ezberledik. Ayrıca, Rasûlullah (s.a.v.) zina yapana recm cezasını tatbik etti, ondan sonra da biz tatbik ettik. Ben şu endişeyi taşıyorum: Aradan uzun zaman geçince, bazıları çıkıp: ‘Biz Allah'ın kitabında recm cezasını görmüyoruz diyerek Allah'ın kitabında indirdiği bir farzı terk ederek dalâlete düşebilecektir. Bilesiniz ki recm, kadın ve erkekten muhsan olanların zinaları, delil, hamilelik veya itiraf yoluyla ortaya çıktığı takdirde, onlara tatbik edilmesi gereken bir haktır.”*²⁰⁹ İbn Kesîr, bu hadisi Buhârî ve Müslim'in (öl. 261/875) uzunca tahriç ettiklerini, bunun sadece hadisin bir parçası olduğunu ve gerekli kısmın da bu parça olduğunu okuyucuya söylemiştir.²¹⁰

İbn Kesîr'in, Hz. Ömer'in (r.a.) recm cezası konusundaki sözleri ile ilgili rivâyetlere fazlaca yer verdiği görülmektedir. Ahmed b. Hanbel'den (öl. 241/855) alıntı yaptığı üzere Hz. Ömer'in (r.a.) Kur'ân-ı Kerîm'de sadece değnek cezasının olduğunu, recm cezasının olmadığını söyleyenleri duyduğunda, Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) onu uygulattığını ve kendilerinin de uyguladığını söylediğini aktarmıştır. Onun *“Bazı kimselerin Ömer (r.a.) Allah'ın kitabından olmayan bir şeyi Allah'ın kitabında ziyâde etti dememiş olsalardı o âyeti*

²⁰⁷ Buhârî, *Sahîhi'l-Buhârî*, “Sulh”, 5 (No. 2696); Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, “Hudûd”, 1698.

²⁰⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 5/486.

²⁰⁹ Buhârî, *Sahîhi'l-Buhârî*, “Hudûd”, 3 (No. 6829); Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, “Hudûd”, 1691.

²¹⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 5/486-487.

indirildiği gibi Kur'ân'a koyardım.”²¹¹ sözlerine ve yine bu hadise dair birkaç farklı yolla gelen rivâyetlere de yer verdiği görülmektedir.²¹² Ayrıca o, bu rivâyetlerin geldiği kaynakları senetleriyle beraber aktarmış ve Tirmizî'den naklettiği rivâyetin sahih derecesini kabul ettiğini de açıklamıştır.²¹³ Daha farklı bir rivâyete göre de bir sahâbî, recm âyetini Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yazmak istediğini iletmiş. O (s.a.v.) da bunu şimdi yazdıramayacağını ya da buna benzeyen bir şey söylemişti.

Diğer taraftan İbn Kesîr, rivâyetlerin senetlerini de zikretmiştir.²¹⁴ İlgili hadisler bağlamında o, recm âyetinin yazılı bir âyet olduğunu, sonradan okunuşunun nesh edildiğini ancak bu âyetin hükmüyle amel edilmesinin bâki kaldığını istihraç etmiştir. Akabinde “En iyisini Allah bilir.” demiştir.²¹⁵

İbn Kesîr, yine tefsirinde Rasûlullah'ın (s.a.v.) ‘kocasının yanında çalışan bir işçiyle zina etmiş olan kadının recmedilmesini’ emrettiğini aktarmıştır. Ayrıca Rasûlullah'ın (s.a.v.) Mâiz ve Gâmidîyye kabilesinden olan bir kadını recmettiğini de ifade etmiştir. Ancak bu rivâyette onun recm cezasından önce değnek cezası verdiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bu konudaki hadislerin sahih kanallar ve lafızlarla vârid olan hadisler olduğunu aktarmaktadır. Ebû Hanîfe, İmam Mâlik ve Şafî gibi cumhûr ulemâ bu uygulamayı desteklemişlerdir. Lakin Ahmed b. Hanbel, âyetin gerektirdiği gibi önce değnek cezası, sünnetin gerektirdiği gibi de recm cezasının birleştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu düşünceye örnek olarak Hz. Ali'nin (r.a.) evliyken zina eden bir kadına, kendilerine getirildiği zaman perşembe günü yüz değnek cuma günü de recm cezasını uyguladığını aktarmıştır. Rivâyete göre Hz. Ali (r.a.), kadını Allah'ın kitabına göre değnekle, Rasûlullah'ın (s.a.v.) sünnetine göre de recm ile cezalandırdığını söylemektedir.²¹⁶ Yine Ahmed b. Hanbel'den nakledildiğine göre Rasûlullah'ın (s.a.v.) “*Benden alın benden alın. Allah onlar için yol açmış; bekar, bakire ile*

²¹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnaût - Âdil Mürşid (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1421/2001), 1/296 (No. 156); 1/328 (No. 197).

²¹² Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. 'Alî en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasen Abdulmun'im Şelbî (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1421), “Recm”, 13 (No. 7154).

²¹³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'azîm*, 5/487; Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, “Hudûd”, 1431; Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 1/362 (No. 249).

²¹⁴ Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, “Recm”, 10 (No. 7145).

²¹⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'azîm*, 5/488.

²¹⁶ Buhârî, *Sahihi'l-Buhârî*, “Hudûd”, 21 (No. 6812); Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Ebî Hâtîm Muhammed b. İdrîs el-Hanzalî er-Râzî, *el-Merâsîl*, thk. Şükrullah b. Ni'metullah el-Kucânî (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1397/1977), 38; Eserde bu rivâyetin zayıf olduğu ortaya çıkmaktadır. İbn Hâtîm eserinde Amr'ın Hz. Ali'den (r.a.) böyle bir şey duymadığını aktarmaktadır.

zina ederse yüz değnek ve bir yıl sürgün; evli, evli ile zina ederse yüz değnek ve recm.” hadisi mevcuttur.²¹⁷

İbn Kesîr, söz konusu âyetteki (وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ) kavlinin tefsirinde ise Allah’a ve ahiret gününe inanan kimsenin, Allah’ın dini ve hükümleri konusunda acıyıp recm cezasını uygulamamak gibi bir ihmalkârlıkta bulunulmaması gerektiğini söylemiştir. Zira Allah’ın hükmü konusunda insanlarda bir acıma olmamalıdır. Burada yasaklanmış olan husus, hâkimin acıyarak cezayı terk etmesidir. Bu da onun için caiz olmaz. İbn Ebû Hâtîm’in (öl. 327/938) tefsirinden aktarılanlara göre bu âyetle ilgili ceza yöneticiye iletildiği zamanda uygulanır, ihmal edilmez. Ayrıca bu rivâyet farklı yollarla da gelmiştir.²¹⁸ Âyetin bu kısmı, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yeryüzünde uygulanan bir cezanın insanlar için kırk sabah yağmur yağmasından daha hayırlı olacağı hadisi ile bağdaştırılmıştır.²¹⁹ Yani Allah, caydırıcı bir şekilde uygulanması gereken cezanın ihmal edilmemesini buyurmuştur. Fakat bu cezadaki maksat, insanı sakat bırakacak şekilde değildir. Âmir eş-Şa’bî’den (öl. 104/722) nakledildiğine göre âyetteki acıma, şiddetle vurmaya dair acımadır. İbn Kesîr, acımanın vurma konusunda olduğuna dair farklı birkaç rivâyete daha yer vermiştir.²²⁰

Yine aynı âyetin “...Mü’minlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun...” (وَلْيَشْهَدْ عَذَابُهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ) kısmına gelince İbn Kesîr, zina edenleri diğer insanların önünde cezalandırılmalarının günahıtan men etme konusunda daha tesirli olacağını söylemiştir. Çünkü insanların gözü önünde olursa bu hâl, onlar için hem bir azarlama hem bir ceza hem de bir rüsvaylık olacaktır. Âyette geçen طَائِفَةٌ/topluluk kelimesi ile kastedilenin ‘bir erkek veya daha fazlası ya da bir kişiden bin kişiye kadar olduğu’dur.²²¹ İbn Kesîr, İmam Ahmed’e göre kelimenin bir kişi için kullanılabileceğini doğruladığını söylemektedir.²²²

²¹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 5/317; Müslim, *el-Câmi’u’s-sahîh*, “Hudûd”, 1690; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “Recm”, 23 (No. 4415); Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, “Hudûd”, 8 (No. 1434); Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî (Kahire: Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-‘Arabiyye, 1431), “Hudûd”, 8 (No. 2550); Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, “Recm”, 9 (No. 7142).

²¹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’il-‘azîm*, 5/488; Abdurrahmân b. Muhammed İbn İdrîs er-Râzî İbn Ebî Hâtîm, *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-‘azîm müsneden ‘ani’r-Rasûl ve’s-sahâbe ve’t-tâbi’in*, thk. Es’ad Muhammed et-Tayyib (Mekke - Riyad: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1419), 8/2518.

²¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 14/351 (No. 8738); İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, “Hudûd”, (No. 2538); Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî el-Münzirî, *et-Tergîb ve’t-terhîb*, nşr. İbrâhîm Şemsüddîn, thk. İbrahim Şemseddin (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1431), 3/172.

²²⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’il-‘azîm*, 5/489; İbn Ebî Hâtîm, *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-‘azîm*, 8/2519.

²²¹ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi’ es-San’ânî el-Himyârî, *Tefsîru Abdürrezzâk* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1431), 2/424; İbn Ebî Hâtîm, *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-‘azîm*, 8/2520.

²²² İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’il-‘azîm*, thk. Hikmet b. Beşîr b. Yâsîn vd. (Beyrut: Dâru İbni’l-Cevzî, 1431), 5/490.

İbn Kesîr, mezkûr tefsirinde uygulanan cezaya şahitlik edecek topluluğun kişi sayısı hakkındaki rivâyetlere yer vermiş, üç veya daha fazla, dört veya daha fazla veyahut da beş, on gibi sayılar olabileceğine dair görüşleri zikretmiştir. Buradaki şahitliğin istenmesinin sebebi, temelde ibret alınsın diye Allah'ın bir öğüdüdür.²²³ Başka bir görüşe göre bu şahitlik, rüsvaylık için değil Allah'a tövbe etmenin bir yolu ve dua edilmesidir.²²⁴ Sonrasında İbn Kesîr, zina eden kadın ve erkeğin durumuyla ilgili âyetin tefsirine geçmiştir.

İbn Kesîr, âyette kastedilen manaya göre zina eden erkeğin ancak zina eden veya müşrik bir kadın ile cinsel ilişki kurabileceğini ifade eder. Zinaya ancak zina eden veya zinayı haram olarak kabul etmeyen müşrik bir kadının razı olacağını söyler ve buna dair rivâyetleri aktarır. Önce âyette bahsedilen yasağın nikâh konusunda değil cinsel ilişki konusunda olduğunu söyler, buna dair bir rivâyeti nakleder ve onun sahih olduğunu açıklar. İbn Kesîr, bu görüşün Mücâhid, İkrime (öl. 105/723) gibi âlimler tarafından da rivâyet edildiğini eklemiştir.²²⁵ Allah'ın hükmünün müminlere haram olmasını, 'zina ile namuslu erkeklerin zina eden kadınlarla, namuslu kadınların da zina eden erkeklerle evlendirilmelerine inananlara haram kılınmıştır' şeklinde açıklama yapmıştır. Başka bir görüşe göre de Allah'ın zinayı müminlere haram kılması olduğu ileri sürülür. İbn Hayyân'ın görüşüne göre de Allah, müminlere zina eden kadınlarla nikâhlanmayı haram kılmıştır. İbn Kesîr, bu âyetin Allah'ın diğer âyetlerine benzediğini söylemiştir. Nisâ Sûresi'nin 25.²²⁶ ve Mâide Sûresi'nin 5.²²⁷ âyetlerinde, iffetli yaşayan, zina etmeyen, gizli dost tutmayan kadınlarla evlenilebileceği manası yer almaktadır. İbn Kesîr, burada Ahmed b. Hanbel'in görüşüne yer vermek suretiyle iffetli bir erkek, zinakar bir kadınla zina etmeye devam eder ve tövbe etmezse onun nikâhının sahih olmayacağını ama tövbe ederse nikâhının sahih olacağını söylemiştir. Aynı durum, kadın için de geçerlidir. Zira iffetli bir kadının zina eden bir erkekle evlendirilmesi doğru olmaz. Dolayısıyla onun tefsir ettiği söz konusu âyet, bu görüşün bir delilidir denebilir. Yine Ahmed b. Hanbel'den nakledildiğine göre Müslüman bir erkek, Ümmü Mehzûl adında zina eden ve nikahlanacağı kişinin kendisinin

²²³ Himyerî, *Tefsîru Abdürrezzâk*, 2/425.

²²⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'azîm*, 5/490; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, 8/2521.

²²⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'azîm*, 5/491; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, 8/2522.

²²⁶ "İçinizden mümin ve hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse, ellerinizin altında bulunan mümin câriye kızlarınızdan alabilir. Allah sizin imanınızı daha iyi bilmektedir. Birbirinizden türeyip gelmektesiniz. Öyleyse iffetli yaşamaları, zina etmemeleri, gizli dost tutmamaları şartıyla ve ailelerinin de izniyle onları nikâhlayın, mehirlerini de âdete uygun olarak verin. Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa onlara, hür kadınların cezasının yarısı gerekir. Bu (câriye ile evlenmek), içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir; sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir." (en-Nisâ 4/25).

²²⁷ "Bugün size iyi ve temiz nimetler helâl kılınmıştır. Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helâldir; sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir. Gayri meşrû ilişkide bulunmak veya gizli dost tutmak şeklinde değil de meşrû bir nikâhla evlenmek şartıyla mümin kadınlardan iffetli olanlar ile sizden önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar -mehirlerini verdiğiniz takdirde- size helâldir. Kim inanmayı reddederse ameli kesinlikle boşa gider. O, âhirette de hüsrana uğrayanlardanır." (el-Mâide 5/5).

nafaka vermesini şarta bağlayan bir hatunla nikahlanmak üzere Rasûlullah'tan (s.a.v.) izin istemiş, O (s.a.v.) da bunun üzerine bu âyeti okumuştur.²²⁸ Nesâî'nin benzer olan rivâyetine göre de bu olay, âyetin iniş sebebidir.²²⁹

İbn Kesîr, daha sonra Tirmizî'den yaptığı bir nakilden hareketle Mekke'den Medine'ye esir taşıyan Mersed adında bir kişinin anlattığı olayı zikretmiştir. Mersed'in taşıdığı esirler arasında 'Anak' adında bir kadının kendisine zina teklifinde bulunması üzerine, kadının reddedilince iftira atıp bağırarak insanları başında toplamasıyla beraber Mersed'in Medine'ye Allah Rasûlüne (s.a.v.) gelerek, kadını nikâhlayıp nikâhlayacağını sormuştur. Rivâyete göre Rasûlullah (s.a.v.) bu âyeti okumuş Mersed'e de o kadın ile evlenmemesini tavsiye etmiştir. İbn Kesîr, Tirmizî'nin eserinde bu hadis için 'garîb hadis'²³⁰ bilgisinin bulunduğuna yer vermiştir. Öte taraftan bu hadis sadece bu kanal ile bilinmektedir. O, Ebû Davûd ve Nesâî gibi muhaddislerin eserlerindeki nikâh bölümlerinde bu rivâyete yer verdiklerini ifade eder.²³¹ İbn Hâtîm'den nakledilen bir rivâyete göre de zina ederek kendisine had uygulanan bir erkek ancak kendisi gibi biriyle evlenebilir. Diğer taraftan bu hadis, Ebû Davûd'da da geçmektedir.²³² Ahmed b. Hanbel'in rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) üç sınıf kimsenin cennete giremeyeceğini, kıyamet günü Allah'ın onlara rahmetiyle muamele etmeyeceğini söylemiştir. Bunlar; anne babasına asilik yapan, erkekleşmiş kadınlar ve deyyuslardır. Üç sınıf kimse daha vardır ki Allah, onlara kıyamet gününde rahmetiyle bakmayacaktır. Onlar da anne babasına asilik yapan, sürekli olarak içki içen ve verdiği şeyi insanların başına kakandır. Nesâî'den rivâyet edildiğine göre benzer hadisteki üç kimse; sürekli olarak içki içen, anne babasına isyan eden ve ailesi hakkında zinaya sessiz kalan deyyustur. Ebû Dâvûd'un rivâyetine göre ise 'cennete deyyus giremez' buyurulmuştur. İbn Kesîr, diğer hadislerin de buna şahit olduğunu aktarmıştır.²³³

²²⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'azîm*, 5/491; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî et-Taberî, *Cami'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kahire: Merkezu Hicre li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâtî'l-Arabiyye ve'l-İslamiyye, 1422), 17/150-152; Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 11/16 (No. 6480).

²²⁹ Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, "Tefsîr" 24 (No. 11295).

²³⁰ Senedin herhangi bir kısmında râvînin tek kalarak rivayet ettiği hadise denir. Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Nüzhetü'n-nazar fî tevdîhi Nuhbeti'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser*, thk. Nureddin İtr (Dimaşk: Matbaatü's-Sabâh, 1421/2000), 50.

²³¹ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, "Tefsîr", 25 (No. 3177); Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, "Nikâh", 21 (No. 5319); Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Nikâh", 4 (No. 2051).

²³² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'azîm*, 5/492; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Nikâh", 4 (No. 2052); İbn Ebî Hâtîm, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'azîm*, 8/2524.

²³³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'azîm*, 5/493; Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 9/272 (No. 5372); Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, "Zekât", (No. 2354); Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *Musned-i Ebû Dâvûd et-Tayâlisî*, thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî (Mısır: Dâru Hicr, 1419/1999), 4/2/33 (No. 677).

Bunların dışında İbn Kesîr, isnadının zayıf olduğunu belirterek Allah’a temizlenmiş olarak kavuşmak isteyen kişinin hür bir kadınla evlenmesi gerektiğine dair bir başka rivâyeti²³⁴ aktarmış sonra da Cevherî’nin (öl. 400/1009’dan önce) sözlüğünde ‘deyyus’ kelimesinin ailesini başkalarıyla görmesine rağmen kıskanmayan kişi olarak açıklandığına yer vermiştir.²³⁵ Bu tanımlamanın arkasından İbn Kesîr, Nesâî’den başka bir rivâyeti daha nakletmiştir. Rivâyete göre Rasûlullah’ın (s.a.v.) yanına gelen birisi nikâhı altında bir kadın olduğunu, onu çok sevdiğini ancak kendisine dokunan eli engellemediğini söyleyerek bu konu hakkında soru sormuştur. Rasûlullah (s.a.v.) da adama o kadını boşamasını tavsiye etmiştir. Ancak adam karısının yokluğuna sabredemeyeceğini söyleyince de Rasûlullah (s.a.v.) bu kez ondan istifade etmesi gerektiğini emretmiştir. Nesâî, bu hadisin sabit olmadığını ravilerden birinin de kuvvetli olmadığını söylemiştir. Dolayısıyla İbn Kesîr’in iyi bir muhaddis olması hasebiyle raviler hakkında cerh-ta’dîl eleştirisi yaptığı görülmektedir. Ayrıca o, âlimlerin bu hadis üzerine ihtilaf ettiklerini ve bazılarının zayıf bulduğunu bildirerek Nesâî’nin de bunlardan biri olduğunu, Ahmed b. Hanbel’in ise bu hadisi münker olarak değerlendirdiğini okuyucuya aktarmaktadır.²³⁶ Yine bu hadise dair İbn Kuteybe’nin (öl. 276/889) kadının hiçbir eli çevirmemesinden maksadın onun cömert oluşunu ifade edebileceğini ancak bu ihtimal karşısında Nesâî’nin de şâyet o manada söylenmiş olsaydı rivâyette ‘isteyen hiç kimsenin elini geri çevirmeyeceği’ şeklinde bir kalıp kullanılması gerektiğini söylediğini açıklamaktadır.²³⁷ Bu rivâyetle ilgili kastedilen manalardan bir tanesinin de kadının biriyle temasta bulunduğundan ötürü olmayıp ona dokunan bir kimseyi geri çevirme iradesine sahip olmadığındandır. Ama bu kadının zina işliyor olduğuna işaret etmez. Zaten Rasûlullah (s.a.v.) böyle bir kadınla olmaya izin vermez. Bu durumda kocası da deyyus sayılır. Ama eğer kadın biriyle yalnız kaldığında kendisini isteyen kişiye karşı gelemiyorsa bu durumda Rasûlullah (s.a.v.) kocasına zaten boşanmasını tavsiye etmiş ama bunun üzerine adam karısı olmadan yapamayacağını söyleyince de beraber kalmasına izin vermiştir. Kadın, kocası tarafından sevilmektedir ve onun bu davranışı zinayı ortaya çıkarmaz. Bu, sadece kötü bir ihtimaldir. İbn Kesîr, kötü bir ihtimalden ötürü de durumu zina olarak kabul etmenin doğru olmayacağı şeklinde açıklamalar yapmış ve “Allah en doğrusunu bilir.” diyerek sözünü tamamlamıştır.²³⁸

²³⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-‘Arabiyye, 1431), “Nikâh”, 8 (No. 1862).

²³⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’il-‘azîm*, 5/494; İsmâîl b. Hammâd Cevherî, *es-Sihâh fi’l-luga ve’l-ulûm* (b.y.: y.y., 1431), “Deyyus”, 1666.

²³⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’il-‘azîm*, 5/493; Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, “Nikâh”, 12 (No. 3229).

²³⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’il-‘azîm*, 5/494.

²³⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’il-‘azîm*, 5/494.

Bundan başka İbn Kesîr, İbn Hâtîm'in rivâyetine dayanarak kadının tövbe etmesi durumunda onunla evlenmenin helal olduğunu açıklamıştır. Adamın birisi ilgi duyduğu bir kadınla zina işlemiş ancak sonra Allah'ın kendisine tövbeyi nasip ettiğini ve onunla evlenmek istediğini söylemesi üzerine sahâbe, 'insanların zina eden bir erkeğin ancak zina eden bir kadınla evlenebileceğini' işaret eden âyeti okumuştur. İbn Abbas (öl. 68/687-88) da bunun üzerine o âyetin bu durumla ilgili olmadığını söyleyerek kadını nikâhlaması gerektiğini, günahını kendi üzerine alacağını ifade etmiştir. Söz konusu âyetin²³⁹ bir grup ulemaya göre "İçinizden evli olmayanları, köle ve câriyeleriniz arasından da elverişli olanları evlendirin..."²⁴⁰ âyetiyle nesh edildiğini zikretmiştir.²⁴¹ Ayrıca Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (öl. 224/838) da *en-Nâsih ve'l-mensûh* adlı eserinde buna yer vermiştir.²⁴² O, yorumunu 'İmam Şâfiî'nin bu meseleye değindiğini'²⁴³ belirterek sonlandırmıştır.

3.1.2. Hak Dini Kur'an Dili Tefsirinde Zina Haddi

Elmalılı, zina haddinden bahseden Nûr Sûresi'nin ikinci âyetini birinci âyetin açıklaması olarak değerlendirmektedir. O, Nûr Sûresi'nin ilk âyetinde Allah'ın bazı İslâmî hükümlerden söz ettiğini, bunların delillerle birlikte zikredilmesinin âyetteki "Açık açık âyetler indirdik."²⁴⁴ kavlinin anlamı olduğunu ve ikinci âyetle birlikte bu hükümlerin açıklanmaya başladığını ifade etmiştir.

Elmalılı, tefsirine zani ve mezniye'nin anlamlarını açıklayarak başlamıştır. Ona göre zani, zina eden erkek, zaniye ise zina eden kadın demektir. Her zaniye, aynı zamanda mezniyedir ancak her mezniye zaniye sayılmaz. Çünkü mezniye, zina edilen kadın anlamına gelir ama bu kadın herhangi bir baskı ve zorlama ile zina edilmiş yani tecavüze uğramış da olabilir. Bu yüzden bu kadına zaniye denilemez. Bir kadının zaniye sayılabilmesi için kendi istek ve arzusu ile zina işlemiş olması gerekmektedir. Bu yüzden de Elmalılı, zorla zina edilmiş olan kadına had cezası gerekmediğini bundan ötürü âyette mezniye ifadesinin değil zaniye ifadesinin kullanıldığını açıklamıştır.²⁴⁵ Bundan sonra zina eden kadın ve erkeğin suçlarının tespit edilebilmesi için dört şahidin gerekliliğini ifade eden âyeti zikretmiştir: "Eğer şahitlik

²³⁹ "Zina eden erkek ancak zinakar veya müşrik bir kadınla evlenir, zina eden kadınla da ancak zinakar veya müşrik bir erkek evlenir. Bu müminlere haram kılınmıştır." (en-Nûr 24/3)

²⁴⁰ en-Nûr 24/32.

²⁴¹ İbn Ebî Hâtîm, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, 8/2521.

²⁴² Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî el-Bağdadî, *en-Nâsih ve'l-mensûh fi'l-Kur'âni'l-'azîz ve mâ fihi mine'l-ferâ'iz ve's-sünen*, thk. Muhammed b. Sâlih el-Müdeyfir (Riyad: Mektebetu't-Rüşd, 1418/1997), (Mukaddime) 46.

²⁴³ Ebû Abdullah Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *el-Umm li's-Şâfiî* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1403/1983), 5/158.

²⁴⁴ en-Nûr 24/1.

²⁴⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/544.

ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye yahut Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde tutun.”²⁴⁶ O hâlde zina ettikleri dört şahit ile sabit olan ve suçu işlediklerine hüküm verilen kadın ve erkeğe de *celde* vurulması emredilmiştir. Akabinde o, celde’nin anlamını açıklamıştır ki celde, ‘deriye her bir vuruş’ anlamına gelir. Burada Zemahşerî’nin tefsirine başvurarak sözcüğün kökünde acının ete geçirilmemesi gerektiğini çünkü celde kelimesinin cilde vurmak olduğunu ifade eder.²⁴⁷ Nasıl ki ‘*zaherahû*’ sırtına vurdu, ‘*batanehû*’ karnına vurdu, ‘*reesehû*’ başına vurdu anlamlarına geliyorsa ‘*celedehû*’ deriye vurmak anlamına gelir. Bunun sonucunda deri hissedecek kadar kalın giysinin üzerinden vurmanın da celde sayılmayacağını fikhî açıdan bu işin bir eğlence olmadığını ancak bir işkence ya da yok etme amacı taşımadığını açıklamıştır. Ona göre buradaki asıl maksat, terbiye etmektir. Sonuç bu fiilde, şiddetli bir şekilde vurmak değil, eti çürütmeyecek ve tehlikeye yol açmayacak şekilde az etkili orta derecede vurmak gerekmektedir.

Diğer taraftan söz konusu cezanın uygulanış şeklinin fıkıh kitaplarında açıklandığını söyleyen Elmalılı, bunları okuyucuya beş madde ile özetlemiştir: Bunların ilki, vurulacak olan değneğin büyük olmayacağı ama çöp kadar da ince ve basit, parmak kadar düz ve budaksız olmaması gerektiğidir. İkincisi, cezayı uygulayacak kimse vururken değneği omuz hizasından daha fazla kaldırmamalı, omzunun arkasına da aşdırmamalıdır. Üçüncüsü, cezanın çıplak vücuda uygulanmayacağı ama kürk gibi kalın bir elbisenin de kişinin üzerinde olmayacağıdır. Elmalılı, bu uygulanışı Ebû Ubeyde b. Cerrâh’ın (r.a.) (öl. 18/639) yaşadığı bir olayı naklederek örneklendirmiştir: Ona had cezası uygulanması için bir adam getirilmiştir. Adam, günahının pişmanlığından ötürü değneğin çıplak vücutuna vurulmasını isteyerek gömleğini çıkarmaya çalışmıştır. Ancak Ebû Ubeyde, onun gömleğini çıkarmasına izin vermemiş ve cezası gömleği üzerindeyken uygulanmıştır. Dördüncüsü, cezanın uygulanması esnasında yüze, karna, ot yeri gibi tehlikeli organlara vurulmaması gerektiğidir. Elmalılı’nın tefsirinde ‘ot yeri’ şeklinde zikredilen ifade araştırıldığında, kanaatimizce bununla ‘öd yeri’nin kast edilmesi muhtemeldir. Öd yeri, insan bedeninde safra kesesinin olduğu hassas bir bölgedir. Beşincisi ise vurma cezasının tamamının bedende tek bir yere değil diğer organlara da dağıtılmasıdır.²⁴⁸

Elmalılı, tefsirinde zina isnad edilen kadın ve erkek evlenmiş veya evlenmemiş olması arasında bir fark olmadan genel hükümden bahsetmiş, Mâiz ve Gâmidîye²⁴⁹ rivâyetleri için de

²⁴⁶ en-Nisâ 4/15.

²⁴⁷ Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an hakâiki gavâmidî’t-tenzîl* (Beyrut: Dâru’l-Kitâbî’l-‘Arabî, 1407), 3/209.

²⁴⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 5/544-545.

²⁴⁹ Mâiz b. Mâlik, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) gelerek, "Beni temizle." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) de ona "Yazık sana, çık git, Allah'a tövbe ve istiğfar et." buyurdu. Mâiz, pek uzaklaşmadan geri döndü ve "Ey Allah'ın Rasûlü!

‘Rasûlullah’ın (s.a.v.) bilinen uygulaması, bu âyetin hükmünün evlenmemiş olanlara işaret etmektedir’ demiştir. Yine ona göre hayâ ve namusu çiğneyen zani ve zaniyeye acıma duygusu olmamalı, onlara bir ayrıcalık göstererek Allah’ın emrinin dışına çıkılıp cezaları ihmal edilmemelidir. Bu kişilerin zinalarına göz yummak yerine onların tövbelerine yol açacak cezayı yerine getirerek iffeti ve namusu korumak zinanın yaygınlaşmasını engellemek ve nikâhın çoğalmasına çalışmak gerekmektedir. Ayrıca o, zinanın hayâsızlık ve iğrenç bir şey olduğunu ifade eden şu âyeti de tefsirinde delil olarak sunmuştur. “...Çünkü bu bir edepsizliktir, iğrenç bir şeydir ve kötü bir yoldur.”²⁵⁰ Bu âyet diğer tefsirlerde incelendiğinde, âyette evlenme engellerinden bahsedildiğine dair yorumlar tespit edilmiştir. Mezkûr âyet, iki farklı şekilde yorumlanmıştır: Birincisi, erkeklerin babalarının evlendiği kadınla evlenmelerinin yasak olduğuna dair bu davranışın çirkinliğinden bahsedildiği, ikincisi ise babalarının zina yaptıkları kadınla evlenmenin yasak olduğu yorumudur.²⁵¹ Elmalılı’nın tercih ettiği yorumda ise burada zinanın kastedildiği ve zinanın çirkinliğinden bahsedildiği ileri sürülebilir. Buradan hareketle de o, bu âyeti burada kullanmıştır. Ona göre zina, doğa, ahlakî, hukukî, toplumsal vb. ne yönden düşünülürse düşünülün her şekilde zararlı ve yıpratıcı bir günahtır. Erkek ve kadın yaratılış olarak cinsel ilişkilerini zina yolunda değil nikâh yoluyla gerçekleştirmek zorundadırlar. Çünkü nikâhta bereket varken, zinada hayânın yok oluşu ve ilişkinin sonuçsuz kalması söz konusudur. Zira zinanın yayılması toplumu çürüten, ahlakî kötülöklere sürükleyen ve toplumu bozan her şeyin başı sayılır. Dahası o, zinayı tıbbî olarak toplumun frengisi şeklinde yorumlamıştır. Rasûlullah (s.a.v.), “Ey insanlar topluluğu! Zinadan kaçınınız, çünkü onda altı özellik vardır. Üçü dünyada, üçü ahirettedir. Dünyadakiler değerleri giderir, fakirlik getirir, ömrü kısaltır. Ahirette de Allah’ın gazabına, hesabın kötülüğüne, cehennemde ebedi kalmaya

Beni temizle." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.), aynı sözlerle onu üç defa daha geri gönderdi. Dördüncü ikrarında "Seni hangi konuda temizleyeyim?" diye sordu. Mâiz; "Zinadan." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.), "Bunda akıl hastalığı var mıdır?" diye sordu. Böyle bir rahatsızlığı olmadığını söylediler. "Şarap içmiş olabilir mi?" diye sordu. Bir adam kalkıp içki kontrolü yaptı. Onda şarap kokusu tesbit edemedi. Hz. Peygamber (s.a.v.), tekrar "Sen zina ettin mi?" diye sordu. Mâiz "Evet." cevabını verdi. Artık emir buyurdular ve Mâiz recmedildi. Recimden sonra onun hakkında sahabiler, iki kısma ayrıldılar. Bir bölümü Mâiz'in helâk olduğunu, başka bir grup ise onun en faziletli tövbeyi yaptığını söylediler. Bu farklı yaklaşım üç gün sürdü. Daha sonra yanlarına gelen Rasûlullah (s.a.v.), "Mâiz b. Mâlik için dua edin." buyurdu. "Allah, Mâiz'e mağfiret eylesin" dediler. Ve devamla şöyle dediler: "Mâiz öyle bir tövbe etti ki, bu tövbe bir ümmet arasında paylaştırılırsa onlara yeterdi." Buhârî, Sahîhi'l-Buhârî, "Ahkam", 21; Müslim, el-Câmi'u's-sahîh, "Hudûd", 22, 23; Ebû Dâvûd, es-Sünen, "Hudûd", 23; Tirmizî, Sünenü't-Tirmizî, "Hudûd", 5.

²⁵⁰ en-Nisâ 4/22.

²⁵¹ Karaman vd., Kur'an Yolu, 2/41-42.

neden olur.”²⁵² buyurur. Dolayısıyla insanlar, yardım ve acınmak yerine ancak zinadan men edilmek ve zorlamakla kurtarılabilir.²⁵³

Elmalılı, zikrolunan âyette emredilen yüz değnek vurma cezasını her türlü sıkıntı ve korkudan uzak, basit ve sade en sağlam yol olduğunu söylemiştir. Bu âyetin indirilmesinden önce İslâm’ın zina için koyduğu ceza kadınlar için vefat edene ya da Allah onlar için bir yol açana kadar evlerde hapsedmek, erkekler için de hâkimin takdiri gereğince uygun bir ceza verilmesiydi. Yani takdir edilmiş herhangi bir ceza yoktu. O, âyetin indirilişi ile beraber cezanın bekarlar için her iki kişiye yüz değnek vurma ile sınırlandırıldığını ve böylece vadedilmiş yolun gösterilmiş olduğunu ifade etmiştir. Bu ceza, iki taraf için zinadan aldıkları zevke karşılık yeterli bir eziyettir. Etki edeceği âdil bir çözüm olduğu gibi hem masrafsız hem de zarardan uzak olması gibi birçok faydaları olduğunu da ayrıca okuyucuya aktarmıştır. Hapsedmenin uygulanmasında zorluklar olması ile beraber hem kişinin iş gücünü durdurması hem de devlet hazinesine masraf yüklemesi gibi etkiler hesap edildiğinde yüz değnek cezasının ahlâkî, ekonomik ve uygulanması kolay hem de adaletli olması açısından daha faydalı ve çözüme ulaştıran terbiye edici bir yol olduğunu kabul etmemenin mümkün olmadığını belirtmiştir. Ancak o, bu cezanın kötü bir şekilde uygulanmaması konusunda da uyarıda bulunmuştur. Mezkûr âyette Allah, müminlerden bir grubun bu cezanın uygulanışına şahit olmasını istemektedir. Cezanın uygulanışı, şahitler ve gözlem altında olmalıdır. O yine Zemahşerî’den alıntı yaparak “*Müminlerden bir grup.*” ifadesinin ‘bir şeyin etrafını çeviren topluluk’ anlamına geldiğini söylemiştir.²⁵⁴ Bu kişiler, en az üç, dört kişi olmalıdırlar. İbn Abbas (r.a.), mevzubahis âyetin tefsirinde kişi sayısının dörtten kırka kadar olabileceğini açıklamıştır.²⁵⁵ Elmalılı, Arapça’da çoğul anlamın en az üç kişiyi içermesine rağmen zina suçunun kanıtlanması için istenilen şahit sayısının dört olduğunu göz önünde bulundurarak bu kişilerin sayısının en az dört olması gerektiğini vurgulamıştır. Hasan-ı Basrî’den (öl. 110/728) rivâyet edilene göre de kişi sayısı en az on olmalıdır.²⁵⁶ Sonuç olarak ceza alacak olan kişiler, gizlice dövülmemeli bir grup insanın bu duruma şahitlik yapması için hazır bulunması gerekmektedir. Burada sadece sayının değil niteliğin de önemli olduğunu vurgulayan Elmalılı, cezaya şahit olacak kişilerin şahitliğe ehil ve hâlis müminler olması gerektiğine de temas etmiştir. Çünkü şahitlik yapmaya

²⁵² Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 12/167.

²⁵³ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 5/545-546.

²⁵⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/210.

²⁵⁵ bk. Ebû’l-Hasen Âlî b. Ahmed b. Muhammed el-Vâhidî, *et-Tefsîru’l-basît*, thk. Muhammed b. Sâlih b. Abdillâh el-Fevzân vd. (Riyad: Matbaatu Vizâreti’t-Ta’lîmî’l-Âlî, 1430), 16/101.

²⁵⁶ Şihâbüddîn Mahmûd el-Âlûsî el-Bağdâdî, *Rûhu’l-me’ânî fî tefsîri’l-Kur’ânî’l-‘azîm ve’s-seb’i’l-mesânî*, thk. Ali Abdalbârî Atiyye (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1415), 9/282.

ehil olmayan kişilerin şahitliği kabul edilemez. Diğer taraftan o, İbn Abbas'ın (r.a.) tefsirinde 'Allah'ı tasdik edenlerden kırk kişi kadar' dediğini zikretmiştir.

Bundan başka Elmalılı, Allah'ın söz konusu emrinde iki tane hikmet bulunduğunu şöyle açıklamıştır:

Birincisi, bu cezanın intikam almaya yönelik kötüye kullanmaya meydan verilmemesi için bir güvence olması, gizlice dövmenin işkence hâlini alabileceğini veyahut da bir ayrıcalığa sebep olabileceğidir. Buna dair tarihte yaşanmış kötü örneklerden bahsetmiştir. O, Avrupalı ceza hukukçularının dövme gibi bedeni bir cezalandırmayı hoş görmemelerinin sebebini tarihte zalimce yapılmış işkencelerin gizli olarak gerçekleştirilmesine bağlamaktadır. Zira hapsedilmiş olan bir kişiye birçok işkence yapılabilir ama herkesin gözü önünde yapılan bir uygulama hem daha etkilidir hem de haddin aşılmasına veya kötü emellere müsaade etmez. İslâm hukukundaki *darb*'a bu şahitlik ve kontrol altında herkese açık bir şekilde olmak şartı ile izin verilmiştir.

İkincisi ise bu emrin iffetin ve namusun değerini insanlara ibret olarak göstermektir. Esasında bu eylem, suç işleyen kişinin aleyhine değil lehine bir ilan sayılır. Çünkü mahkemenin ilanı ve hükmü, herkese açıktır. Hükmün açıklığı sergilemeyi içeriyor olmasına rağmen bir ceza niteliğinde görülmez. Yürütmenin açıklığının da böyle olması gerekir. Cezaların uygulanmasında hükmün yerine getirilmesi tamamlayıcı olan unsurlardan biridir. Bununla beraber akıllı insanların vicdanen en küçük bir sergilemenin bile ruhunda bir azap oluşturacağından şüphe yoktur. Bu yüzden şahitlik, bedeni olan *celde* cezasının tamamlayıcısı olur.²⁵⁷

Öte yandan Elmalılı, şahitliğin kamu hukuku sayıldığını, Allah'ın âyette "...Onların her ikisine de uygulanan cezaya..."²⁵⁸ şeklinde buyurmasının da buna işaret ettiğini belirtmiştir. Ayrıca zina eden kadın ve erkek, zina eden müşrik veya zina eden bir kadından başkası ile nikahlanamaz. O, zina etmiş olan bir adamın evleneceği kadının ancak zinakâr veya müşrik bir kadın olması gerektiğinden söz eder. Çünkü o, imanı ve namusu temiz olan kadınların bu tür adamlardan nefret etmesi gerektiğini söylemiştir. Zina ve şirk arasındaki ilişkinin yakınlığını açıklamıştır. Ona göre Allah'a şirk koşan kadınların ve erkeklerin iffetleri şüphelidir. Nefsinde zina etmeye meyil olan bir erkek, namus ve iffeti az olan kadınlara karşı ilgi duyar, onlardan tiksiz bu duyguları da onları evlenmekten alıkoyar ve evlenmek istemez. Evlenecek olursa da evleneceği kişi, öyle biri olur. İffetli olan insanlar iffetli insanları arar, olmayanlar ise kendi

²⁵⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/547.

²⁵⁸ en-Nûr 24/2.

dengini ararlar. Erkeğin iffetsiz olması, iffetsiz kadına meyline sebep olacağı gibi sonuç olarak da evleneceği kadının iffetsiz olmasına sebep olur. O, âyette erkeğin kadından önce zikredilmesini bir incelik kabul etmiş ve önceki âyette kadının daha önce zikredildiğine değinmiştir. Bunun sebebini ise zinada kadının kendi isteği ve kabulü olmadığı sürece zina fiilinin başlamayacağına bağlamıştır. Öte yandan nikâh konusunda erkeğin isteği daha asıl ve öncül olduğu için erkeğin ahlakının iffet açısından kadın üzerindeki etkisine işaret edilen bir incelik olduğunun altını çizmiştir.²⁵⁹ Elmalılı hem “*Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler de kötü kadınlara lâyıktır. Temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yakışır. Onlar, iftiracıların kendileri hakkında söylediklerinden uzaktırlar; onlar için bir bağışlama, değerli bir nasip vardır.*”²⁶⁰ âyetinde hem de Bakara Sûresi’nin 221. âyetinde ‘müşrik kadınlarla evlenmenin yasak olmasına’ vurgu yapıldığını belirtmiştir.²⁶¹ Âyet, zâhiri olarak zina eden bir kadınla evlenme konusunu müminlere haram kıldığını ve müşriklerle nikâhlanmaya yakın olduğunu göstermektedir. O, bu konunun ihtilaflı olabileceğini söyleyerek farklı görüşler serdetmiştir.

Bazılarına göre bu âyetin amacı, nikâhın hükmünden ziyade zinanın kötü bir şey olduğunu açıklamaktır. Kastedilen şey, nikâhta çiftleşmektir. Bu yüzden asıl haramlık, zinanın haramlığındadır. O, bu düşüncenin anlamsız olduğunu söylemiştir. Çünkü Kur’ân’da nikâh, ‘akit olarak nikâhlanma’ manasına gelir.

İkinci görüşü Hz. Âişe’den (r.anhâ) (öl. 58/678) gelen şu rivâyetle ilişkilendirmiştir: “...Bir erkek bir kadınla zina ederse onu nikâhlayamaz, bu âyette haramdır...” Ebû Hayyân, tefsirinde İbn Mes’ûd (r.a.) (öl. 32/652-53) ve Berâ b. Âzib (r.a.) gibi sahabîlerin bu görüşe sahip olduklarını bildirmiştir.²⁶² Fakat bu durumun aksine Hz. Peygamber’e (s.a.v.) bu konu hakkında sorulan bir sorunun karşılığında haramın helali haramlaştırmadığını buyurduğu da nakledilmiştir.²⁶³ Hz. Ebû Bekir (r.a.), Hz. Ömer (r.a.), Abdullah b. Abbas (r.a.) gibi sahabîler ile dört imamın görüşü de nikâhlanmanın caiz oluşu yönündedir.²⁶⁴ Diğer taraftan Râzî, tefsirinde ‘Hz. Âişe (r.anhâ), İbn Mes’ûd (r.a.), Hz. Ebû Bekir (r.a.), Hz. Ömer (r.a.) ve Hz.

²⁵⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 5/548.

²⁶⁰ en-Nûr 24/26.

²⁶¹ “İman etmedikleri sürece Allah’a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Şundan emin olun ki imanlı bir câriye, sizin hoşunuza gitse de müşrik bir hür kadından iyidir. İman etmedikleri sürece Allah’a ortak koşan erkeklerle de kadınlarınızı evlendirmeyin. Şundan da emin olun ki imanlı bir köle, sizin hoşunuza gitse bile müşrik bir hür kişiden daha iyidir. Onlar insanları ateşe çağırırlar, Allah ise izni ile cennete ve bağışlanmaya çağırır, gerektikçe hatırlasınlar diye insanlara âyetlerini açıklar.” (el-Bakara 2/221).

²⁶² Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf Ebî Hayyân el-Endelûsî, *Tefsîru’l-bahri’l-muhîr*, thk. Sıdkî Muhammed Cemil (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1420), 8/11.

²⁶³ Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, 9/286.

²⁶⁴ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmî’l-Kur’ân*, 12/169.

Ali'nin (r.a.) iffetli kadın ve iffetli erkeklerin, zinâkar kadın ve erkeklerle evlenmesinin haram olduğunu söylediklerini' ifade etmiştir.²⁶⁵

Başka bir görüşe göre ise haramlık, belirli zina eden erkek ve kadın haklarındandır. Had cezası uygulanmış zina eden erkek, zina etmiş bir kadınla evlenebilir. O, Hz. Ali'nin (r.a.) böyle birinin nikâhını reddettiğinin rivâyet edildiğini zikretmiştir.

Yine başka bir görüşe göre bu hüküm, Medine'de İslâm'ın başlarında indirilmiş sonra neshedilmiştir. Saîd b. Müseyyeb (öl. 94/713), "... *Aranızdaki bekarları evlendirin.*"²⁶⁶ ve "*Size helal olan kadınlardan nikâhlayın.*"²⁶⁷ âyetleriyle mezkûr âyetin (en-Nûr 24/3) neshedildiğini söylemiş ve onun bu görüşü de yaygınlaşmıştır.²⁶⁸ Mu'tezile'nin görüşüne göre ise Cübbâî (öl. 303/916) de bu hükmün icmâ ile nesh edildiğini belirtmiştir. Buna mukabil Razî, tefsirinde iki görüşün ikisinin de zayıflığının araştırmacılar tarafından ortaya konulduğunu zikretmiştir.²⁶⁹ Ayrıca Elmalılı, fıkıh usûlü ilminde icmânın nesh edilemeyeceğini de söylemiştir. Zira Hz. Ömer (r.a.), Hz. Ali (r.a.) gibi sahâbîlerin muhalefet olduğu bir konuda icmâ sahîh olmaz. Ayrıca neshedilmiş olması hakkında icmâ ile sabit demek de doğru olmayacaktır. Çünkü nesh edildiğine dair delil getirilen âyetlerin hükmü, geneldir. Dolayısıyla bu hüküm, evlenmelerinde dini bir engel bulunmayanlar içindir. Ona göre bu sûrenin ilk âyetinde, "*Onu farz kıldık*"²⁷⁰ kavlinin bulunması, söz konusu sûrede nesh edilmiş bir hüküm bulunamayacağına işaret etmektedir.²⁷¹ O, böylece nesh edilme görüşünün doğru olmadığını benimsemiştir.²⁷²

Başka bir rivâyet bağlamında ise Elmalılı, Saîd b. Müseyyeb'den gelen rivâyetlere göre âyetin sebebi nüzûlünü nakletmiştir. Bu rivâyete göre Câhiliye döneminde fahişeleri işleten kerhaneler vardı. İslâm geldiği zaman Medine'de Ümmü Mehzûl gibi meşhur olmuş kadınlar kapılarına bayrak asardı ve işaretlenmiş dokuz tane kerhane bulunuyordu. Bu kadınlar, hep müşrikti ve aralarında çok zengin olanların dahi var olduğu söylenmektedir. Bunlardan bazıları yeni Müslüman olmuş, bazılarına nikâh teklif edilmiş, eğer kabul ederlerse nafakalarını almak istemişlerdi. Bu hususta, Rasûlullah'a (s.a.v.) sorulan bir soru üzerine mezkûr âyetin indirildiği ve o kişilerle nikâhın müminlere haram kılındığı nakledilmiştir. Bazı tefsirciler, zinanın haram

²⁶⁵ Ebû Abdullâh Muhammed b. Ömer b. el-Hasan b. el-Huseyn et-Teymî er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb et-tefsîru'l-kebîr* (Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsi'l-'Arabî, 1420), 23/319.

²⁶⁶ en-Nûr 24/32.

²⁶⁷ en-Nisâ 4/3.

²⁶⁸ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 9/285.

²⁶⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 23/319.

²⁷⁰ en-Nûr 24/1.

²⁷¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/550.

²⁷² Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/550.

kılınış sebebinin bu olay özelinde olduğunu ileri sürmüşlerdir. Lakin buradaki hüküm, umûmi sıfat üzerine gelmiş ve buna göre haramlık kişilerin kendilerinde değil zinakârlık ve iman arasındaki zıtlıktandır. Bu da âyetin genel olduğunu göstermektedir. Nitekim Elmalılı'nın bu sebebi, Arap gramer konusunda *lam* harfinin kullanımına bağladığı görülmektedir. 'Nüzûl sebebine özel olarak bu âyet inmiştir' diyenlerin amacı, kerhane kadınları hakkındadır. Bu kadınların en belirgin özellikleri, zinayı kabul etmeleri ve hafife almalarıdır ki bu da bir nevi küfür mesabesinde. Nihayetinde İslâmiyet'in yayılması ile birlikte kerhaneler ortadan kalkmış, had cezaları ile birlikte İslam devletinde böyle kişilerin ve işlerin ortaya çıkmasına hiçbir şekilde fırsat bırakılmamıştır.

Tefsircilerin çoğunluğuna göre de buradaki 'haramlık' ifadesi, zina edenle nikâhlanmaktan müminleri korumak ve korkutmak için bir mübalagadır. Çünkü zina yapmış damgası yemek ve fasık insanların peşinde dolanmak, uygun bir durum değildir. Bu birçok bozgunculuğa da sebep olabilir. Ayrıca Elmalılı, Nûr Sûresi'nde geçen "الصَّالِحِينَ"²⁷³ yani iyi davranışta olanlar ile evlenilmesi tavsiyesinin de bu manaya dikkat çektiğini söylemiştir.²⁷⁴

Elmalılı, daha sonra âyetin manasını tespit etmeye kalkmış ve üç kısım insandan bahsetmiştir. Bunlardan ilki müşrikler, ikincisi zinayı helal kabullenerek hafife alanlar, bir de böyle olmayanlardır. İlk grupla yani herhangi bir müminin veya mümin kadının şirk koştan kadın veya erkek ile evlenmesinin doğru olmayacağı kesinlikle haram olduğu ve bunun zina sayılacağıdır. İkinci grupla yani zina eden kadın ve erkeğin âyetin iniş sebebi olan kerhaneçiler veya sermaye olarak harcadıkları kadınlar gibi zinayı hafife alarak helal kabul edenlerle nikâhlanmanın haram olduğudur. Haramlığı âyet ve hadislerle belirlenmiş olan bir günahı helal kabul etmek ya da basit görmek küfür sayılacağı için müşrik hükmünde olduklarından nikâhları geçerli olmaz. Ancak burada gerçekten tövbe edenler hariç tutulmuştur. Üçüncüsü ise önceden hiç nikâhlanmamış namuslu müminlerin bu gibi insanlarla evlenmelerinin tahrimen mekruh olacağı ama nikâhlarının sahih olacağıdır. Mezkûr âyetin haramlığının bu nitelikteki kimseleri ihtiva etmesinde bir çeşit şüphe vardır. Dolayısıyla bu husus, içtihat yapmaya sebep olmuştur. Bahsedilen ihtilaf, bu kısımdakiler hakkındadır. Çünkü Hz. Âişe (r.anhâ) ve İbn Mes'ûd (r.a.), bu kısımlardan hiç birisiyle evlenmeyi uygun bulmamış, bu kısmın haramlığını diğer iki kısım derecesinde tutmuşlardır. Elmalılı, mümin insanların zinadan sakınmaları, zina etmiş kadın ve erkek ile evlenmekten kaçınmaları ve birbirlerini zan altında bırakmaktan korumalarının gerekliliğini savunmuştur. Sakınmayı bahane ederek, insanlara zina isnat ederek insanların

²⁷³ en-Nûr 24/32.

²⁷⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/550-551.

namusuna leke sürmenin de büyük bir cinâyet olduğunu ve buna kastetmenin yanlışlığını ifade etmiş, sonrasında kazf haddini açıklamaya geçmiştir.²⁷⁵

Neticede Elmalılı, zina haddinden bahseden âyetleri yorumlarken zinanın mahiyetinden, müminlere neden haram kılınışından bahsetmiş, çeşitli rivâyetlere yer vermiş ancak rivâyetlerin senet metinlerini detaylı olarak ele almamıştır. Meşhur müfessirlerden faydalanmış, onların kitaplarından alıntılar yapmıştır. Zinanın haram oluşuyla ilgili farklı görüşlere fazlaca temas etmiştir. Yine âyette geçen ‘lam takısı’ hakkında dil bilgisi ile ayrıntılı kuralları da açıklamıştır. Cezanın uygulanmasında dikkat edilecek unsurlara değinmiş, zinakârlarla evlenmenin uygun olmamasının sebepleri konusunda okuyucuya ikna edici bilgiler sunmuştur. Bu meyanda onun hirâbe ve hırsızlık haddine göre daha fazla ayrıntıya yer verdiği anlaşılmaktadır.

3.1.3. Zina Haddinin Her İki Tefsire Göre Mukayesesi

Zina haddi bağlamındaki âyetleri İbn Kesîr ve Elmalılı’nın yorumlarında mukayese ettiğimizde, her iki müfessirin Nûr Sûresinin ilk âyetinde ‘Allah’ın bu sûrede, Müslümanlara helaller, haramlar ve koyduğu sınırlardan bahsettiğine’ dair vurgu yaptıkları ileri sürülebilir. Şöyle ki;

İbn Kesîr, Elmalılı’dan farklı olarak Allah’ın bu sûredeki verdiği hükümlerin günümüz insanına ve sonraki nesillere dair olmasına yönelik bir lafız farklılığından söz etmiştir. Öte yandan Elmalılı, zani ve mezniye kavramlarını açıklamıştır. Ancak İbn Kesîr, açıklamasına doğrudan hükümleri zikretmek suretiyle başlamış ve âyetteki zina cezasının bekarlar için yüz sopa ve bir yıl sürgün olduğunu ve evliler için bu durumun değişebileceğine temas etmiştir. O, Ebû Hanîfe ve cumhûrun bu konuda farklı fikirlere sahip olduğunu zikretmiş ve sürgün konusunda bir olayı örnek olarak aktarmıştır. Onun bahsettiğine göre Ebû Hanîfe, sürgün meselesinin devletin tercihinine bağlı olduğunu söylemiştir ama bu husus, diğer âlimlere göre tercihe bağlı olmayan bir hükümdür. Ayrıca onun, recm cezası ile ilgili âyetin var olup olmadığına dair Hz. Ömer (r.a.) ile ilgili rivâyetlere ve bunların senetlerine de çokça yer verdiği görülmektedir. Ona göre ‘yazılı bir recm âyeti vardır’ ancak bunun okunuşunun neshedildiğini ve hükmünün bâki kaldığını ifade etmektedir. Sonraki meselede ise evli insanların hem âyette belirtildiği üzere ‘yüz sopa ve dahi taşıyarak öldürme’ cezası ile birleştirilip birleştirilmeyeceğine dair Ahmed b. Hanbel üzerinden sahâbeden örnekler vermiştir. Daha sonra recm cezasının uygulanma konusunun ve ihmal edilmemesi gereken bir konu olduğunu, Allah’ın hükmünün yerine getirilmesi ve bu konuda merhamet gösterilmemesi gerektiğini

²⁷⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/551-552.

belirtmiştir. Burada âyette geçen ‘acıma’ ile kastedilen mananın ne olduğuna dair farklı görüşlere yer vermiş ve sonuç olarak acımanın vurma konusunda olduğunu zikretmiştir.

Elmalılı ise zina suçu hakkında gerekli tanımlamaları yaptıktan sonra bu duruma istemeden maruz kalan insanlarla isteyerek yapan kişilerin aynı derecede olmadıklarını vurgulamıştır. Yani ona göre tecavüz edilmiş olan bir kadına zina cezası uygulanmamalıdır. Daha sonra ise *celde* kavramını açıklamıştır. Celde cezasının toplum üzerindeki etkisinden bahsederek bu cezanın uygulanması esnasında bazı noktaları okuyucuya aktarmıştır. Örneğin bu ceza uygulanırken insanların hassas bölgelerine vurulmayıp kaba etlerine vurulması, kişinin üzerinde çıplak veyahut da kalın bir şey bulunmaması, normal bir giysisi bulunması gerektiğini söylemiş hatta bu cezayı çıplak olarak uygulanmasını istenen bir kişinin geri çevrildiğine dair bir rivâyeti de aktararak bu duruma örnek göstermiştir. Onun bu konuda fıkıh bilgisini kullanarak bir ahkâm tefsiri kadar olmasa da celde cezasının uygulanması konusunun anlaşılabilceği miktarda bilgi verdiği söylenebilir.

Elmalılı ile İbn Kesîr’in yorumları karşılaştırıldığında, Elmalı’nın bu konuda İbn Kesîr’den daha fazla detay bilgiler verdiği anlaşılmaktadır. O, celde cezasının en temiz ve en sıkıntısız yol olduğunu, Allah’ın bundan önce insanlara bu konuda yol göstereceği vaadinin bu emir ile gerçekleştirdiğini kabul etmektedir.

Öte yandan İbn Kesîr, Allah’ın sopa cezasına şahitlik edilmesi emrine dair, şahitlik yapacakların sayıları hakkındaki rivâyetlere değinmiştir. Bu şahitliğin sebebinin insanları rezil etmek için değil, Allah’a tövbe etmenin bir yolu ve dua edilmesi olduğunu da okuyucuya aktararak zina eden kadın ve erkeğin durumları ile ilgili yorumlar yapmıştır. Zinaya ancak zina eden veya zinayı haram olarak kabul etmeyen müşrik kadınların razı olacağını ve âyette bahsedilen yasağın da nikâh için değil cinsel ilişki konusunda olduğuna dair rivâyetlere yer vererek bu görüşün sahih olduğunu aktarmaktadır. Müminlere zina yapanlarla nikâhlanmayı haram kılınmasına dair başka bir âyetin de bu âyete benzediğini söyleyerek Kur’ân’ı Kur’ân ile tefsir ettiği görülmektedir. Zina eden kişiler, tövbe ettikleri takdirde nikâhlarının sahih olacağını da aktararak âyetin bu görüşe delil olabileceğini söylemiş ve Ahmed b. Hanbel’den Tirmizî’den örnek olaylar ile zina eden kadınla nikâhlanma durumunu açıklamaya çalışmıştır. İbn Kesîr’in Elmalılı’dan farklı olarak ‘eşini kıskanmayan ve diğer erkeklerle birlikte olmasına izin veren bir adamın cennete giremeyecek üç sınıf kişiden biri olduğunu’ anlatan hadisleri farklı tarikleriyle de zikretmiş ve bu kişiye ‘deyyus’ denildiğini söylemiştir. Sonrasında eşinin kendisine çevrilen eli reddetmediğini şikâyet etmek üzere Rasûlullah’a (s.a.v.) gelen bir adamın aldığı cevaba dayanarak bu hadis hakkındaki farklı görüşleri aktarmıştır. Çünkü burada

aktardığı olayda önemli olan mesele Hz. Peygamber'in (s.a.v.) 'eşi bu şekilde olan bir adama önce boşanmasını tavsiye etmesi' ancak adamın bunu yapamayacağı üzerine 'o hâlde o kadından faydalanmaya devam etmesini' söylemesidir. Âlimlerin bu konuda farklı görüşlere sahip olduğunu ve bu hadis ile hadisi aktaran raviler hakkında uzunca açıklamalar yaptığı görülmektedir. Onun tefsir yaparken hadis ilmine ne kadar önem verdiğini ve bu konudaki bilgisinin derinliğini gözler önüne serdiğini söylemek mümkündür. Her ihtimalin zina olarak kabul edilmemesi gerektiğini de bizzat kendisi belirtmiştir. Zina işledikten sonra tövbe eden bir kadınla evlenmenin helal olduğuna dair rivâyeti de aktararak, söz konusu âyetin neshedilmiş olduğuna dair ihtimallere yer vermiş ve tefsirini bitirmiştir. Genel olarak onun zina haddini tefsir ederken pek çok rivâyeti senetleriyle birlikte zikrettiğini, çoğunlukla Ahmed b. Hanbel ve İbn Hâtim'den faydalandığını söylemek mümkündür. Ancak cezanın nasıl ve ne şekilde uygulanacağı ile dikkat edilmesi gereken hususların neler olacağı konularında herhangi bir bilgi aktarmadığını, sadece rivâyetlere yer verdiğini söylemek mümkündür. Elmalılı'nın ise zina haddini açıklarken cezanın uygulanmasında bu cezaya şahit olacak topluluğun sayısı hakkındaki farklı görüşlere yer verdiği görülmektedir. Ancak o, şahit sayısını dört olarak kabul ettiğini de vurgulamıştır. Burada İbn Kesîr'den farklı olarak 'şahit olacak kişilerin ehil ve mümin kimseler olmasını benimsemiştir. Ona göre ceza, gizlice ve intikam duygusuyla uygulanmamalıdır. Bu cezanın toplum önünde uygulanmasının önemine dikkat çeken Elmalılı, Avrupa'da eskiden insanların bu tarz işkencelere maruz kaldığından da söz ederek İslâm medeniyetinin Avrupa'dan çok daha ileri seviyede olduğunun altını çizmiştir. Yine ona göre şahitlik, bir kamu hukuku sayılmalıdır. Elmalılı'nın görüşlerini açık şekilde bildirmesi ve tercihler yapması dirayetini gösterdiğinin bir kanıtıdır.

Elmalılı'nın İbn Kesîr'den farklı olarak önem verdiği konulardan biri de zinakar insanların zinakar kimselerle evlenmesi hususudur. Elmalılı, bu konudan bahsederken zina ve şirk arasındaki ilişkinin yakınlığına vurgu yapmıştır. Âyetin önce kadınlardan bahsediyor olmasını, zinanın başlangıcının kadının kendi isteği olmadan gerçekleşmeyeceğine dair bir işaret olduğundan söz etmiştir. Elmalılı, naklettiği bir rivâyeti örnek kabul ederek helal olan nikâhlanmanın haram olan zina tarafından yasaklanamayacağını benimsemiştir. Ayrıca buna, sahâbe ve dört imamın cevaz verdiklerini de eklemiştir. Aslında her iki müfessirin de mezhep imamlarının görüşlerine önem verdiği ve onlara atıfta bulundukları görülmektedir.

Elmalılı'nın değindiği bir diğer konu ise söz konusu âyetin daha sonra gelen Nisâ Sûresi'nin 3. âyetindeki "*Size helal olan kadınlardan nikahlayın.*"²⁷⁶ kavliyle neshedildiğidir.

²⁷⁶ en-Nisâ 4/3.

Ancak o, daha sonra bu görüşün doğru kabul olmayacağını sebepleri ile birlikte açıklamıştır. Bu sebeplerden birincisi, âyetin icmâ' ile nesh olamayacağı; ikincisi ise Nûr Sûresi'nin ilk âyetinde Allah'ın bu sûrede insanlara farz kıldığı hükümler olduğunu belirtmesinin kesinliğidir. Burada İbn Kesîr recm âyeti ile ilgili neshten söz ederken, Elmalılı zinakâr kadın ve erkeğin mümin kadın ve erkekle evlenmesi hususundaki nesh meselesinden bahsetmiştir. Zira ikisinin de değindiği nesh meselesi farklıdır. Elmalılı, tefsirinin sonuna doğru bu âyetin iniş sebebi olarak gösterilen rivâyete yer vermiştir. Zikrolunan rivâyete göre âyet, Ümmü Mehzûl adında bir kadınla evlenmek isteyen Müslüman bir erkeğin sorusu üzerine indirilmiştir. Elmalılı, âyet şayet bu olay üzerine inmişse o takdirde umûm özelliğinin ortadan kalkacağını düşünmektedir. Âyete göre üç kısım insanın varlığından ve bu grupların durumlarından bahsedilmiştir. Ona göre temiz müminler, mümkün olduğunca temiz insanlarla ve salihlerle evlenmeli ve diğer gruplardan uzak durmalıdır. O, açıklamasının sonunda zinanın kötülüğüne ve namuslu kadına zina iftirası atmanın çirkinliğine vurgu yapmıştır. Dolayısıyla onun -İbn Kesîr'den farklı olarak- yorumlarında öğüt verici tavsiyelere önem atfetmesi, söz konusu hükümlerin müminlerin iyiliği gözetilerek vazedildiğine dair okuyucuyu ikna etmeye çalışması, dikkati celbeden hususlara temas etmesi ve dahi İslâm'ın hükümlerini savunma girişiminde bulunması, bu tefsirin güncel oluşunu ve ne kadar çok kıymet arz ettiğini ortaya koymasına bakımından dikkat çekicidir.

3.2. Kazf/İffetli Kadına Zina Atfetme Haddi

Kazf haddi, Kur'ân'da *“İffetli kadınlara iftira atan, sonra da dört şahit getiremeyen kimselere seksen sopa vurun ve artık onların şahitliklerini asla kabul etmeyin. İşte onlar yoldan çıkanların ta kendileridir.”*²⁷⁷ âyeti ile açıkça ifade edilmektedir. Şahit olanların da bizzat zina işlediklerini görmeleri, kendilerinden emin olmaları, şüphe duymamaları gibi birçok şartı taşıyor olmaları gerekmektedir. Âyetteki iffetli kadınlar ile kastedilen, evli veya bekar olsun masum ve akıl baliğ olan kadınlardır. İnsanları zor duruma düşüren, haksız yere iftira atarak toplumda fitneye sebep olan bu suçu işleyenler için Allah hem beden hem de mânen ceza vermektedir. Bedenî ceza olarak seksen değnek vurulması manevî ceza olarak da hayatları boyunca bu kişilerin şahitliklerinin kabul edilmeyeceği emredilmektedir. Ayrıca bu kişiler fâsık olarak nitelendirilmişlerdir.²⁷⁸

3.2.1. İbn Kesîr Tefsirinde Kazf/İffetli Kadına Zina Atfetme Haddi

Zina iddiasından bahseden âyet incelendiğinde İbn Kesîr'in bu âyetin hür, akıl baliğ, iffetli ve evli kadınlara iftira atanlar için uygulanması gereken cezanın hükmünü açıklayarak

²⁷⁷ en-Nûr 24/4.

²⁷⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/54.

başladığı görülmektedir. Ona göre iftira atılan kişi, ister kadın isterse erkek olsun bu ceza uygulanır. O, bu konuda âlimler arasında herhangi bir ihtilafın olmadığını, iftira atan kişiye söylediği şeyin doğruluğu hakkında bir delil getirdiği zaman ona bu cezanın uygulanamayacağını belirtmiştir. Allah, âyette iftira atan kişiye dört şahit getirmediği takdirde seksen değnek vurulmasını ve asla bu kişilerin şahitliğinin kabul edilmemesini emretmektedir. Nitekim bu kişiler, fâsık olarak değerlendirilmektedir. İbn Kesîr, attığı iddianın üzerine delil getirmeyen kişi için üç hükmün vacip kılındığını yani seksen değnek vurulması, şahitliğinin ebedî olarak kabul edilmemesi, Allah katında ve insanlar arasında adaletten yoksun ve fâsık kişiler olarak görülmelerini açıklamıştır.²⁷⁹

Kazf âyetinin ardından Allah, “*Bundan sonra tövbe edip hâllerini düzeltenler müstesna. Allah çok bağışlayıcıdır, çok esirgeyicidir.*”²⁸⁰ buyurmaktadır. Âlimlerin, bu iftiradan ötürü tövbe edip ıslah olanlar için Allah’ın merhametinin sonsuz olduğunu ve bu kişilerin affedilmesi konusunda ihtilaf içinde olduklarını söylemişlerdir. Âyette geçen istisna edatı sadece son cümleye ait ise bu durum onların sadece fâsık olmalarını ortadan kaldırır. İstisnanın diğer cümlelere de ait olup olmadığı ise belirsizdir. İbn Kesîr, burada okuyucuya istisna edatının anlamıyla ilgili bazı sorular yöneltmektedir. “Acaba istisna sadece son cümleye mi aittir? Tövbe etmek kişinin fâsık olmasını ortadan kaldırır ve böyle kimseler tövbe etseler bile ebediyyen şahitlikleri reddedilmiş olarak mı kalırlar, yoksa istisna ikinci ve üçüncü cümlelerin her ikisine birden mi ait olur?” Aktardığına göre Ebû Hanîfe hariç diğer mezhep imamları, tövbe ettiği takdirde kişinin şahitliğinin kabul edileceği ve fasıklığının ortadan kalkacağını savunmaktadırlar. Saîd b. Müseyyeb ve seleften bir grup da bu düşüncededir. Ancak Ebû Hanîfe, âyetteki istisnanın sadece son cümleye ait olduğunu ve fasıklık kalksa bile şahitliğin ebedî olarak kabul edilmeyeceğini söylemektedir.²⁸¹ İbn Kesîr, bu görüşü savunan birkaç ismi daha tefsirinde zikretmiştir. O, tövbe etmiş bile olsa onun şahitliğinin kabul edilmeyeceğini ama kendisinin iftira atmış olduğunu, itiraf etmesi hâlinde şahitliğinin kabul edileceğini belirtmiştir. Yorumlarının sonunda ‘en doğrusunu Allah bilir’ sözünü kullanmaktadır. İbn Kesîr, bundan sonra eşlerin birbirine zina isnat etmelerini yani karşılıklı lanetleşme hükmünü anlatan âyeti tefsir etmeye başlamıştır.²⁸²

Dolayısıyla İbn Kesîr’in zina iftirasının haddinden bahseden âyeti kısa ve öz bir şekilde tefsir ettiği anlaşılmaktadır. Yine o, bu cezanın hem kadın hem erkeğe uygulanacağını, cezanın

²⁷⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’il-‘azîm*, 5/495.

²⁸⁰ en-Nûr 24/5.

²⁸¹ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 8/2531.

²⁸² İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’il-‘azîm*, 5/495.

yer aldığı âyetten sonraki âyette tövbe edenlerin müstesna kabul edilmesi durumu hakkında okuyucuya bazı sorular yöneltilmiş ve bu mesele üzerinde durmuştur. Tövbe eden kişilerin üzerindeki hükümlerin kalkıp kalkmayacağı konusunda farklı mezhep imamlarının ve kişilerin görüşlerine temas etmiş ancak kendi katıldığı görüşün ne olduğunu açıklamamıştır. Kanaatimizce bu, onun eleştirilebilir yanlarından bir tanesidir. Neticede fazla ayrıntıya girmeden kazf suçunun cezasını anlatmıştır denebilir. Âyetin indiriliş sebebiyle ilgili herhangi bir bilgiye yer vermemesi, dikkati çeken bir diğer eksiklik olarak nitelendirilebilir.

3.2.2. Hak Dini Kur'an Dili Tefsirinde Kazf/İffetli Kadına Zina Atfetme Haddi

Elmalılı, kazf haddinden bahseden âyeti²⁸³ *muhsane* kelimesini açıklayarak başlamıştır. Muhsane, ifadesinden maksadın evli olsun ya da olmasın iffetli ve namuslu kadınlar için kullanıldığını söylemiştir. Şart olan durum evlenmiş olmak değil zinadan uzak ve temiz olmaktır. Fakihler, bu kadınlar hakkında Müslüman, akıllı, ergenlik çağına gelmiş, hür ve namuslu olmak üzere beş sıfatın var olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Erkekler için de aynı şey geçerlidir. Lakin Elmalılı, burada dil bilgisi açısından kadın için cemî müennes kalıbı kullanılmasını, genel olarak kadınlara bu konuda iftira atılmasının daha yaygın olması sebebine bağlamıştır. Sonuçta namuslu kimselere zina iftirası atanların dört şahit getirmeleri şart koşulmuştur. Elmalılı, kısas cezasının bile iki âdil şahit tarafından tespit edilmesine rağmen zina iftirası için dört şahit şartının olmasını özellikle vurgulayarak bu konunun önemine dikkat çekmiştir. Çünkü bir kadına böyle iğrenç bir iftiranın atılması, onun canını almaktan daha ağır olabilir. İşte bu kimselere Allah'ın emriyle seksen değnek vurulması gerekmektedir. Ayrıca mezkûr âyette bu kişilerin şahitliklerinin kabul edilmemesi buyrulmaktadır. Zina iftirasını atan dilin ölene kadar değerini ve hükmünü alçaltmak da bu cezanın tamamlayıcısıdır. Değnek cezası bedene ait bir ceza olup şahitliğin kabul edilmemesi cezası ise insanın ruhuna ait bir cezadır. Sayı olarak zinada yüz değnek cezası vardır. Ancak zina iftirasının cezası, manevi olarak ondan daha ağırdır. Bu iftirayı atanlar fâsık kimseler olarak değerlendirilir. Fakat kendilerini düzelterek tövbe edenler, âyette istisna tutulmuşlardır. Pişman olarak sözlerini geri alan, cezasına teslim olan ve iftira attığı kişi ile helalleşerek kendi hâlini ve amelini düzeltен insanlar, fâsıklık sıfatından müstesna olur. Burada tövbe ile had cezasının düşmeyeceği konusunda icmâ bulunmaktadır. Öte yandan Şafî mezhebinin benimsediği görüşe göre bu istisna, cümlelerin ikisine aittir ve bundan ötürü kişi tövbe etse dahi hakkındaki had cezası düşmeyebilir. Ancak fâsıklığı ortadan kalktığı gibi onların şahitlikleri de kabul edilebilirdir.

²⁸³ “İffetli kadınlara iftira atan, sonra da dört şahit getiremeyen kimselere seksen sopa vurun ve artık onların şahitliklerini asla kabul etmeyin. İşte onlar yoldan çıkanların ta kendileridir.” (en-Nûr 24/5).

Hanefî mezhebine göre ise istisna, sadece fâsıklık içindir ve zina iftirasında bulunan kişiler had cezasından kurtulamazlar. Ayrıca bunlar tövbe etseler bile şahitlikleri kabul edilmez. Âyetin sonunda Allah'ın bağışlayıcı ve merhametli olduğu vurgusu yapılmaktadır. Kişi tövbe edip de kendini düzelttiği takdirde sorumlu olmaz. Ama zina iftirasında had cezası ve şahitliğin kabul durumu sadece Allah hakkı olarak değerlendirilmez, bilakis kul hakkı olarak değerlendirilir. Çünkü ortada iftira atılan ve haksızlık yapılan bir kişi mevcuttur. Bu yüzden şahitliğinin reddedilmesinin hükmü, tövbe ile düşmese bile sadece Allah hakkını ilgilendiren günah bağışlanır. Dolayısıyla o, bu suçlarda suçu gizleyerek aşikâr etmemenin daha uygun olduğunu belirtmiştir. Yine zina iftirasını kanıtlamak için dört şahidin şart koşulması da bununla ilgilidir. Yapılan zinayı gören bir kişinin suçu işleyen yabancı biriye kendisini ilgilendirmeyeceğinden ve kendisine herhangi bir namus lekesi bulaşmayacağından ötürü zinayı gizlemesinin daha uygun olacağını söylemiştir. Fakat bu kişi kendi eşi olduğu zaman onun namusu söz konusudur, bu konuda sabredemeyebilir ve başka şahit bulmak da mümkün olmayabilir. Elmalılı, bu bağlamda ne yapılması gerektiğini anlatan bir olayı aktarmıştır. Nitekim kazf âyetinin indirilmesinin ardından ensardan Sa'd b. Ubâde (r.a.) (öl. 14/635 [?]) ve Âsım b. Adî'den (r.a.) (öl. 45/665)²⁸⁴ birisi ayağa kalkmış ve karısını başka bir adamla görenin durumunu birbirlerine sormuşlar. Ardından da duruma açıklık getirilmesi konusunda dua etmişlerdir. Oradan çıktıklarında ashabdan Hilâl b. Ümeyye (r.a.) (öl.?), karısını amcasının oğluyla zina ettiklerini gördüğünü söylemiştir. Bu haber Rasûlullah'a (s.a.v.) bildirildikten sonra kadın sorguya çekilmiş ancak kadın bunu inkâr etmiştir. Kadının kocası, kazf âyeti gereğince cezaya mahkûm edilecektir ama koca, ısrarla bu durumu kendi gözleriyle görüp, kulaklarıyla dinlediğini ve Allah katında doğruyu söylediğini, Allah'ın da buna açıklık getireceğini ümit ettiğini söylemiştir. Bu olayın üzerine vahiy gelmeye başlamış ve akabinde liân²⁸⁵ âyetleri nâzil olmuştur. Bu âyet, diğer âyetin genel manasından farklı olarak kocanın kendi eşlerine attıkları zina iftirası hakkındadır. Allah, böylece kocanın doğru söylediğine dair Allah'ın adına dört kere yemin ederek şahitlik etmesini beşinci defada da yalan söyleyenlerden olduğu takdirde Allah'ın lanetinin kendi üzerine olacağını kabul etmesini emretmiştir. Böylelikle koca, Allah'ın azabının ve lanetinin kendi üzerine olmasını kabul ederek beş kere şahitlik yaptığında bu cezadan kurtulur. Elmalılı, tefsirinde kazf haddinin üzerinde çok fazla durmamakla birlikte zina iftirasının, zina kadar çirkin olduğundan, karı kocalık namusunun öneminden ve liân'ın da böyle bir durumda bir kurtuluş çaresi olduğundan söz etmiştir. Allah'ın merhameti affediciliği

²⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 30/104 (No. 18167); 37/485 (No. 22830).

²⁸⁵ "Liân; Kadının, kendisini zina ile itham eden kocasıyla yeminleşmesini ifade eden bir fıkıh terimidir." Mehmet Âkif Aydın, "Liân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 27/172.

olmaması hâlinde hayatta birçok kötü şeyin olabileceği ihtimaline de yer vererek tefsirini tamamlamıştır.²⁸⁶

Elmalılı'nın zina iftirası âyeti hakkındaki yorumu incelendiğinde, onun zina atılan kişinin özelliklerine temas ettiği, Şafî ve Hanefî mezhebine göre kazf suçuna verilen cezalar için dört şahit getirmeyen kişilerin şahitliklerinin ömür boyu kabul edilmemesi görüşüne yönelik farklı düşünceler ile iftiranın, zinanın kendisinden manevi açıdan daha ağır bir cezasının bulunduğunu açıkladığı ve bu gibi durumları gizlemenin aslında daha uygun olacağını belirttiği görülmektedir. O, ayrıca fâsıklık hükümlerinin üzerinde de durmuştur. Dil bilgisi ile ilgili bazı noktalara değinerek âyette geçen ifadeleri açıklamaya çalışmış, kazf haddinin üzerinde çok ayrıntılı durmamakla birlikte kanaatimizce yeteri kadar açıklamıştır. Onun bu âyetleri tefsirinde öne çıkan özelliklerinden bir diğeri de verilen hükümlerin hikmetlerine temas etmesidir.

3.2.3. Kazf/İffetli Kadına Zina Atfetme Haddinin Her İki Tefsire Göre Mukayesesi

Kazf haddinden bahseden âyet her iki tefsire göre mukayese edildiğinde, iki müfessirin bu konuda suçu işleyen kişiye verilen cezaları açık bir şekilde ortaya koydukları anlaşılmaktadır. Bunların ilki seksen değnek, ikincisi iftira atan kişinin şahitliğinin bir daha kabul edilmeyişi ve üçüncüsü bu kişilerin fâsıklardan olmalarıdır. Ancak iki müfessirin de değindiği mesele, âyette tövbe edip pişman olanların istisna kılındığıdır. Her iki müfessir de bu konuda, mezheplerin farklı görüşlerine yer vermişlerdir. Elmalılı'nın tefsirinde İbn Kesîr'den farklı olarak zina iftirasının, zinadan manevi yönden daha ağır bir suç olduğunu ifade ettiği görülmektedir. Ona göre bu büyük bir kul hakkıdır. İbn Kesîr, istisna kılınan grup hakkında okuyucuya sorular yönelterek bunları cevaplamamıştır. Fakat Elmalılı, âyette istisna edilen grubun sadece fâsıklık hükmünün kaldırılacağı konusuna vurgu yapmaktadır. Böylelikle onun Hanefî mezhebine meyilli olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Elmalılı'nın zina yaptığı iddiasında bulunan kişinin iddiasının, eşi hakkında olması durumuna da bağlantılı olarak değindiği görülmektedir. Elmalılı, iftira atılan kişinin hukukçular tarafından beş şartının olduğunu açıkça ifade ederken İbn Kesîr bunları ilk başta kendisi saymıştır. Elmalılı'nın âyette kullanılan fiil kalıbının kadınlara uygun bir kalıp olduğuna dikkat çekmiş ve bunun sebebini açıklama yolunu tercih etmiştir. Sonuçta her iki müfessirin de bu konudaki hükümleri açık bir şekilde dile getirdiklerini lakin üzerinde çok fazla durmadıklarını söylemek mümkündür.

3.3. Sirkat/Hırsızlık Haddi

²⁸⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/552-554.

Sirkat haddinin delili, Kur’ân’da “*Hırsızlık eden erkek ve hırsızlık eden kadının yaptıklarına karşılık bir ceza, Allah’tan bir ibret olarak ellerini kesin. Allah güçlüdür, hikmet sahibidir.*”²⁸⁷ âyetidir. Görüldüğü üzere âyetteki hüküm, açık ve nettir. Bu âyetin ardından Allah, “*Kim bu haksız davranışından sonra tövbe eder ve hâlini düzeltirse bilsin ki Allah onun tövbesini kabul eder. Şüphe yok ki Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.*”²⁸⁸ buyurmaktadır. Hırsızlık yapan kişinin tövbe etmesinden sonra affedileceği ifade edilmiştir. Fakat bu durumun kişiye uygulanacak had cezasını düşürüp düşürmeyeceği konusunda, âlimler ihtilaf etmişlerdir. Suça hüküm verebilmek için suç unsurlarının iyi analiz edilmesi gerekmektedir.²⁸⁹

3.3.1. İbn Kesîr Tefsirinde Sirkat/Hırsızlık Haddi

İbn Kesîr, mezkûr âyetleri tefsir ederken önce bir kıraat farklılığından bahsetmiş ve İbn Mes’ûd’un (r.a.) bu âyeti “فَأَقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا” şeklinde okuduğunu aktarmıştır. Sonra da bu okuyuşun şâz olduğunu söylemiştir. Onun beyanına göre el kesme âdeti, Câhiliye devrinde bulunmakla birlikte İslam hukukunda şartları artırılarak devam ettirilmiştir. Yemin, diyet gibi bazı hükümler yine Câhiliye’de vardı. İslam şeriatı ise onları olduğu gibi kabul etmiş ve toplumun yararı gözetilerek bazı eklemeler yapmıştır. Nitekim Câhiliye döneminde hırsızlık yapanın elini ilk kesenler, Kureyş kabilesidir. Kabile, Kâbe’nin kasasını soyması sebebiyle Huzaa kabilesine mensup Beni Müleyh b. Amr’ın kölesi Düveyk adında bir kişinin elini kesmiştir. Nakledildiğine göre aslında Düveyk hırsızlık yapmamış, başkaları çalmış ve onun yanına bırakmışlardır. Zâhirî mezhebine mensup bir kısım fakihlere göre had cezası, çalınan malın az veya çokluğuna göre değişmez. Bir şey çalan hırsızın eli kesilir. Çünkü onlar, bu âyetin umuma delalet ettiğini ve açık bir şekilde bunu emrettiğini benimsemişlerdir. Yani bir bakıma onlar nisab durumunu göz önüne almadan bu hükmü kabul etmişlerdir.²⁹⁰

Söz konusu âyetin umûmiliği ve husûsiliği hakkında İbn Abbas’a (r.a.) soru yöneltilmiş, o da umûm ifade ettiğini söylemiştir. Bu görüşü savunanlar, Ebû Hureyre’den (öl. 58/678) nakledilen şu hadisi dayanak göstermişlerdir: “*Allah hırsıza lanet etsin. Yumurta çalar eli kesilir, ip çalar eli kesilir.*”²⁹¹ O, peşinden çoğu âlimin görüşünü nakletmiş ve onların hırsızlıkta nisabı esas aldıklarını belirtmiştir. Ancak nisab konusunda, fakihler arasında ihtilaf söz konusudur. İbn Kesîr, bu ihtilaflar hakkında bilgiler vermiştir ki, dört mezhep imamının her biri farklı bir görüş ortaya koymuşlardır. Mâlik b. Enes, hırsızlıkta nisab miktarının üç dirhem

²⁸⁷ el-Mâide 5/38.

²⁸⁸ el-Mâide 5/39.

²⁸⁹ Geniş bilgi için bk. Emine Sümeyye Kökçam, *Türk Ceza Hukuku İle Mukayeseli Olarak İslam Hukukunda Hırsızlık Suçu* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 28-62.

²⁹⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, 3/394.

²⁹¹ Buhârî, *Sahîhi’l-Buhârî*, “Hudûd”, 13 (No. 6783); Müslim, *el-Câmi’u’s-sahîh*, “Hudûd”, 1687.

olduğunu ileri sürmüştür. Bu görüşüne dayanak olarak da İbn Ömer'in (r.a.) (öl. 73/693) rivâyet ettiği bir hadiste Rasûlullah'ın (s.a.v.) üç dirhem değerindeki bir zırhı çalmasından dolayı bir hırsızın elini kestirdiğini göstermiştir.²⁹² İmam Mâlik, bu konuda Hz. Osman'ın (r.a.) üç dirhem değerindeki meyveyi çalmış bir hırsızın elini kesmiş olduğunu bildirmiştir. İmam Mâlik ve talebeleri, bu gibi uygulamaların meşhur olduğunu, kimsenin bunu inkâr etmediğini ve bu konularda sükûti icma olduğunu söylemişlerdir. Rivâyete göre üç dirheme denk gelen meyveden dolayı elin kesildiği görülmektedir. Lakin Hanefiler, buna itiraz ederek mal on dirhemden az miktarda olduğunda elin kesilmeyeceğini söylemişlerdir. Şâfiîler ise bir çeyrek dinar kadar olması gerektiği görüşündedir. İbn Kesîr, bunları aktardıktan sonra en iyisini Allah'ın bildiğini söylemiştir.²⁹³ Şâfiîler, hırsızın elinin kesilebilmesi için aşırıldığı şeyin bir dinarın dörtte biri veya onun kıymetindeki nakit, eşya vb. şeyler olması gerektiğine delil olarak da şu hadisi ileri sürmüşlerdir: *"Hırsızın eli bir dinarın dörtte biri veya daha fazlasından başkası için kesilmez."*²⁹⁴ İbn Kesîr, Şâfiî mezhebine mensup olduğu için mezhebin görüşlerini aktarırken 'ashâbımız' ifadesini kullanmış ve 'ashabımız, bu hadisin bu hususta tefrik edici noktayı işaret etmekte ve bunun dinarın dörtte biri biçiminde olduğunu söylemişlerdir' demiştir. Öte yandan zırhla ilgili hadisin varlığı ve bunun üç dirhem olarak değerlendirilmesi, bu görüş ile çelişmez. Çünkü o dönemde bir dinarın değeri on iki dirhemdi. Bu da dinarın dörtte biri değerine karşılık gelir. Her iki görüşü bu yola birleştirmek mümkündür. Ayrıca Hz. Ömer (r.a.), Hz. Osman (r.a.) ve Hz. Ali (r.a.) de bu şekilde görüş bildirmişlerdir. Ahmed b. Hanbel'e göre bir dinarın dörtte biri veya üç dirhem konusundaki hüküm şer'î açıdan başlangıç noktasıdır. Bunlardan birini veya benzerini aşırıların eli kesilir. Bu görüşün farkı, dinarın dörtte biri için hırsızın elinin kesilmesi, bundan aşağısı için kesilmemesidir. O zamanlarda bir dinarın dörtte biri üç dirhemdi. Çünkü o vakit dinar, on iki dirhemdi. Dolayısıyla tüm bunlar on dirhem şartının bulunmadığını ortaya koymaktadır.²⁹⁵

İmam Ahmed, Ebû Hanîfe (öl. 150/767), Ebû Yusûf (öl. 182/798), İmam Muhammed (öl. 189/805), Süfyan es-Sevrî (öl. 161/778) gibi âlimler, nisab miktarının hile karıştırılmamış on dirhem olduğunu söyleyerek Rasûlullah'ın (s.a.v.) zamanında eli kesilen bir hırsızın aşırıldığı zırhın kıymetinin on dirhem olduğunu delil göstermişlerdir. Hanefiler, Abdullah b. Abbas (r.a) ve Abdullah b. Âmir'in (öl. 59/679) zırhın değeri konusunda İbn Ömer'e (r.a.) muhalefet ettiklerini söylemiştir. O zaman bu konuda ihtiyatlı davranarak en fazlasını almak gerekir. Zira

²⁹² Buhârî, *Sahîhi'l-Buhârî*, "Hudûd", 13 (No. 6795).

²⁹³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 3/395.

²⁹⁴ Buhârî, *Sahîhi'l-Buhârî*, "Hudûd", 13 (No. 6789); Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, "Hudûd", 1684.

²⁹⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 3/395.

had cezaları ‘şüphe hâlinde düşer’ kuralı bulunmaktadır. Selef âlimlerine göre de hırsızın elinin kesilmesi için çalınan malın on dirhem, bir dinar ya da bunlardan birine değerine denk gelmesi gerekmektedir. On dirhem o dönemde iki koyun değeri etmektedir. Ancak diğer bazı âlimler, beş dinar veya elli dirhem olunca hırsızın elinin kesileceğini söylemişlerdir. Ulemânın çoğu, Zâhirîlerin nisab miktarını göz önüne almalarını delil olarak gösterdikleri hadis üzerine birkaç fikir ileri sürmüşlerdir. Bunlardan bahsedecek olursak ilki, delil olarak gösterdikleri hadisin Hz. Âişe’nin (r.anhâ) hadisi ile nesh edilmiş olduğudur. İkincisi, hadisteki yumurta anlamına gelen kelimeyle kastedilen şey gemi ipidir. Üçüncüsü de hadisteki maksadın hırsızlıkta kesilen elin azdan çoğa doğru yavaş yavaş yükselmeye sebep olmasıdır. Üstelik bu miktar Câhiliye döneminde uygulanmış el kesme olayı ile ilgili bir haber olabilir. Zira onların zamanında, az veya çok olmasına bakılmaksızın hırsızların eli kesiliyordu. Allah’ın verdiği o değerli eli ile değersiz şeyler uğruna heba eden hırsıza da lanet edilmiştir.²⁹⁶ Günümüzde ise dirhem, Birleşik Arap Emirlikleri ile Fas’ın para birimidir. Bu da Suudi Arabistan’ın riyalinin yüzde birine denk gelmektedir.²⁹⁷

İbn Kesîr, bu âyetlerin tefsirinde ünlü bir şairin şiirinden ve âlimlerin ona verdiği cevaplardan söz etmiştir. Bu meyanda, Ebû’l-Alâ’ el-Maarrî (öl. 449/1057) adında bir şairin Bağdat’a gelip hırsızlığın nisabı hakkında şu şiiri söylediğini ve el-Maarrî’nin bu şiirle fakihleri zor durumda bıraktığını aktarmıştır:

İki yüz elli altın kıymetindeki bir el, ne oluyor da bir dinarın dörtte biri için kesiliyor?

Bu tenakuza mukabil, sessiz kalmaktan ve cehennem korkusundan Mevlâmıza ilticadan başka bir şey elden gelmiyor.

Bunu işiten âlimlerin bir kısmı, elin suç işlemekten önce değerli olduğunu ama sonra değerini yitirdiğini, bir kısmı burada Allah’ın bir hikmeti olduğunu, toplum için yararının ve şeriatın gereği olduğunu belirtmişlerdir. Zira bunda akıl sahipleri için bir hikmet vardır. Bunun için Allah, “*Yaptıklarına karşılık Allah tarafından bir ceza olarak...*” buyurmuştur. Buna göre elleriyle insanların mallarını çalmak isteyenlerin cezası, ellerinin kesilmesidir. Çünkü Allah, bu şekilde uygun görmüştür. İbn Kesîr, âyetteki *azîz* kelimesini ‘intikam almakta aziz olan’, *hakîm* kelimesini ise ‘Allah’ın emirlerinde yasaklarında ve şeriatta hâkim olması’ şeklinde açıklamıştır.²⁹⁸ Ardından bu sûredeki 39. âyetin tefsirine geçmiştir.

²⁹⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, 3/396.

²⁹⁷ Halil Sahillioğlu, “Dirhem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/368.

²⁹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, 3/396.

İbn Kesîr'e göre söz konusu 39. âyette Allah, hırsızlık suçunu işledikten sonra tövbe edip hâlini düzelterlerin tövbesini kabul edeceğini söylemiştir. Allah, kendisi ile kul arasındaki konularda tövbeyi kabul eder ancak halkın malı söz konusu olduğunda bunların tekrar halka iade edilmesini ve bedelinin ödenmesi gerektiğini söyler. Ulemânın çoğu, bu görüştedir. Diğer taraftan Ebû Hanîfe, bu konuda el kesilip koptuğu için çalınan malın bedelinin geri iade edilemeyeceğini belirtmiştir. İbn Kesîr, bu konuda hırsızlık yaptıktan sonra Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelen bir kişinin elinin kesilmesinin ardından ona sadece tövbe etmesini emrettiği başka bir şey istemediği şeklinde bir örnek olayı zikretmiştir.²⁹⁹ Daha sonra Taberî'den naklettiği rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında kadının biri, bir ziynet eşyası çalmıştı. Sahipleri de Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelerek kadının ziynet eşyalarını çaldığını söylediler. Akabinde Rasûlullah (s.a.v.), onun sağ elinin kesilmesini emretti. Kadın, tövbenin gerekli olup olmadığını sorunca Rasûlullah (s.a.v.), "Bugün annenden doğmuş gibi günahlarından ayrıldın." buyurdu. Bunun üzerine de 39. âyet nâzil oldu.³⁰⁰ Hırsızlık yapan bu kadın, Kureyş'in en itibarlı kollarından biri olan Mahzûm kabilesine mensuptu. Buhârî ve Müslim'de geçen hadise göre Mekke'nin fethi seferinde hırsızlık yapan bu kadının durumunu Kureyşliler çok önemsemişti. Cezasının affedilmesi için Hz. Peygamber'le (s.a.v.) kim konuşur diye sorulduğunda Rasûlullah'ın (s.a.v.) dostu olan Üsâme b. Zeyd (r.a.) (öl. 54/674) dışında kimsenin buna cesaret edemeyeceğini söylediler. Üsâme (r.a.), Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanına geldi ve durumu anlattı. Rasûlullah (s.a.v.), bu anlatılanlar karşısında çok şaşırdı ve Allah'ın hadleri konusunda nasıl kendisinden şefaât istediklerini sordu. Üsâme de (r.a.) "Benim için mağfîret dile." şeklinde karşılık verdi. Akşam olunca Hz. Peygamber (s.a.v.), bir hutbe irad etti. Önce Allah'a layık olduğu şekliyle övgüde ve duada bulundu. Sonra şöyle buyurdu: "*Sizden önce helak olanların helak olmalarının sebebi şuydu; içlerinden soylu birisi hırsızlık yaparsa onu bırakırlar güçsüz biri yaparsa ona had uygularlar. Allah'a yemin ederim ki eğer Muhammed'in kızı Fatıma hırsızlık yapacak olursa ben onun da elini keserdim.*" Rasûlullah (s.a.v.), daha sonra hırsızlık yapan o kadının elinin kesilmesini emretti. Hz. Âişe (r.anhâ), o kadının tövbesinin güzel olduğunu, daha sonrasında evlendiğini, ihtiyaçları olduğunda da kendisine geldiğini, kendisinin de bunları Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ilettiğini bildirmiştir.³⁰¹ İbn Kesîr, bu olayın farklı yollarla gelen rivâyetlerini nakletmiş, bu konuda pek çok hadis olduğunu ve bunları *el-Ahkâm* isimli eserinde zikrettiğini belirtmiştir.³⁰² Bu husustaki diğer bir rivâyet ise Mahzûm kabilesinden bir kadının komşularından eşyalar ödünç alıp sonra da aldığını inkâr ettiği, Rasûlullah'ın (s.a.v.)

²⁹⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 3/396-397.

³⁰⁰ Taberî, *Cami'u'l-beyân*, 8/411.

³⁰¹ Buhârî, *Sahîhi'l-Buhârî*, "Hudûd", 12 (No. 6788); Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, "Hudûd", 1688.

³⁰² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 3/398.

da onun elinin kesilmesini emrettiği şeklindedir.³⁰³ İbn Kesîr, bu âyetlerin tefsirini şu âyet ile sonlandırmıştır: “*Bilmez misin ki göklerin ve yerin mülkiyeti Allah’a aittir. O, dilediğine azap eder, dilediğini de bağışlar. Allah her şeye kadirdir.*”³⁰⁴

Özetle İbn Kesîr’in tefsirinde suçun diğer şartları, elin ne ile veya ne kadar kesileceği hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. O, daha ziyade nisab miktarı konusundaki görüş farklılıklarına yer vermiştir. Ona göre elin kesilmesi konusunda herhangi bir şüphe veya af yoktur. Hz. Peygamber’in (s.a.v.), kızının dahi bu durumda olduğunu bilse bunu yapmaktan vazgeçmeyeceğini bildirmesiyle bu konunun ehemmiyetini gözler önüne sermektedir.

3.3.2. Hak Dini Kur’an Dili Tefsirinde Sirkat/Hırsızlık Haddi

Elmalılı, hırsızlıktan bahseden âyetlerin tefsirine *sirkat* kelimesini açıklayarak başlamıştır. *Sirkatin* sözlükte ‘başkasının malını gizli olarak almak’ anlamına geldiğini ve dilimiz Türkçe’de buna hırsızlık dendiğini belirtmiştir. Hırsızların genelde çalmak istedikleri mallar, toplumda rağbet edilen mallardandır. Aksi takdirde alınması normal görülen bir şeyin alınması örfe göre tam bir hırsızlık sayılmaz. Çünkü hırsızlığın tanımı, o malın sahibi tarafından korunma ve gözetiminin çalınmasına kalkışma anlamı taşımaktadır. Bu yüzden bir eylemin hırsızlık sayılabilmesi için iki şart vardır: Birincisi, alınan malın iyi kötü beğenilebilecek bir ölçüye ulaşmış olmasıdır. İkincisi ise malın bir yerde koruma altında saklanmış olmasıdır. Diğer taraftan İbn Abbâs (r.a.), İbn Zübeyr (r.a.) (öl. 73/692) ve Hasan-ı Basrî gibi âlimler, miktarın ya da saklamanın bir şart olmadığını, az ya da çok alınan her türlü malın hırsızlık sayılacağı hakkında hemfikirdirler. Elmalılı, bu açıklamaları yaptıktan sonra farklı mezheplerin görüşlerini açıklamış, Zâhiriye mezhebinden Dâvûd-u İsfahânî (öl. 270/884) ve Hâricilerin görüşlerinin de bu doğrultuda olduğunu hatırlatmıştır. O, az veya koruma altında olmayan açıkta olan bir malı almak hırsızlık kabul edilse de bu genellemenin biraz şüpheli olduğunu söylemiştir. Zira örfün izin verdiği miktarı almak, terbiyesizlik sayılır ama bunun açıktan yapılmamasına gasp ya da habersiz alınmasına hırsızlık denilmez. Ona göre cezalar her şekilde kesin ve yakînî bilgi ile olmalıdır. Had cezalarının ancak şüphe ile düşmesi sebebiyle eli kesilecek olan hırsızın tam anlamıyla şüphesiz olarak hırsız sayılabilmesi için belli bir değere sahip ve saklanmış olma şartı olmalıdır. Elmalılı’ya göre hırsızlık kelimesinin örfî olarak tam manası bu şartları gerektirmektedir. Âlimlerin çoğu da bu konuda ittifak etmişlerdir. Bu bağlamda fıkıh âlimlerinin ihtilaf ettikleri, nisab ölçüsü konusudur. Başlangıçta âlimlerden 1/4 dinar ya da üç dirhem aşağısında bir fikre itibar eden olmamıştır. Öte yandan Ebû Hanife,

³⁰³ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “Hudûd”, 16 (No. 4395).

³⁰⁴ el-Mâide 5/40.

damgalanmış olarak on bir dirhem gümüş akçe değerine ulaşmamış bir mala itibar edilmeyeceğini ve bunun aşağısında ta'zir cezası verilecek olsa bile had cezasının gerekmediği görüşündedir.³⁰⁵ Elmalılı'nın başkasına ait değersiz dahi olsa bir malı izinsiz almanın örfen hırsızlık olarak değerlendirilebileceğine ancak had cezalarında hiçbir çeşit şüpheye yer bırakılmayacağı konusuna vurgu yaptığı görülmektedir.

Yine o, zaruret hâllerinin göz önünde bulundurulması gerektiğinden de bahsetmiştir. Bu konuda, Zâriyât Sûresi'nin 19. âyetini delil olarak zikretmiştir: *"Yardım isteyenlere ve yoksullara mallarından belli bir pay ayırırlardı."* Elmalılı, Zâriyât Sûresi'ndeki âyeti delil göstererek zorunlu hâllerde Müslümanların mallarının kullanılabileceğini söylemiştir. Ya da bir kişi hırsızlığa zorlandıysa bu kişiye ceza gerekmez. Aksi hâlde istisnai durumlar dışında hırsızlığa cesaret eden bir elin İslâm kurumu içerisinde barındırılmaması ve cezasının verilmesi gerekmektedir. Bu düşüncesini, Hz. Ömer'in (r.a.) kıtlık zamanında hırsızlık cezalarını uygulamadığını örnek göstererek desteklemiştir. Herkes sıkıntı ve ihtiyaç hâlindeyken infak gereği gibi yapılamayabilir. Herkes zaruret şüphesi içerisinde sayılır. Malın açıkta bırakılması ibâha/bir şeyin alınmasının mübah olduğu hakkındaki şüpheyi ortaya çıkaracağından ötürü, normal zamanlarda alınmış bir malın da açıkta bulunmaması ıztırâr/bir şeyin alınmasının zaruri olduğu hakkındaki şüphesinden uzak olmayacağı için hırsızlık fiilinin cezayı gerektirmesi açısından hem nisab miktarının hem malın saklanması şart olması gerekmektedir. Bu şartlar hırsızlığın sözlük anlamında olmasa bile işaret yoluyla sabitleşmiş hem Kur'an'ın genel kuralları hem de Rasûlullah'ın (s.a.v.) sünnetiyle desteklenmiştir. O, peşinden bu konu hakkında geniş açıklamanın fıkıh ilmine dâhil olduğunu söylemiştir.³⁰⁶

Elmalılı'ya göre hırsıza özür şüphesi bırakmamak için çalınan şeyde nisab miktarı olması şarttır. Ancak bu nisabın miktarı hakkında farklı içtihatlar mevcuttur. Fâkihler, sünnete göre nisab miktarının çeyrek dinar ile bir-on dirhem arasında olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. İmam Şâfiî gibi bazı âlimler en küçük miktarı esas alırken Ebû Hanîfe, en büyük miktarı esas almıştır. Elmalılı, Ebû Hanîfe'nin bu görüşünün şüpheden daha uzak olduğunu ifade etmiştir. Sonrasında okuyucuya on dirhemden fazlasını kabul etme imkânı olup olmadığını sorduğu görülmektedir. Burada özellikle okuyucunun dikkatini çektiğini ve merak uyandırdığını söylemek mümkündür.³⁰⁷

³⁰⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/236.

³⁰⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/237.

³⁰⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/237.

Elmalılı, nisab miktarı konusu üzerinde fazlasıyla durmuş ve bu konuda mantıklı açıklamalar yapmıştır. Ulemâ nezdinde hırsızlıktaki nisab miktarının en alt ile üst sınırlar arasında kararsız kalındığını ve bu konuda herhangi bir ittifak olduğuna inanmadığını belirtmiştir. Miktarın asıl meselesi konusunda içtihat yapılmasını ve bu konudaki şüphe meselesinin öneminden ve bu durumun zamana bağlı bir mesele olduğunu kabul etmenin gerekliliğinden söz etmiştir. Çünkü ona göre eğer böyle olmasaydı müçtehitleri en çok ve en az düşüncesine sevk eden örnekler veya rivâyetler sabit olmazdı. Zamanında bir dinar bir miskal altın anlamına geliyordu. Elmalılı, burada o zamana ait dirhem ve dinar hesaplamaları yapmış, özetle zamanında altın ve gümüşün birbirine yakın değerler olduğunu fakat bu farkın günümüzde daha da arttığı sonucuna ulaşmıştır. Zamanında bir miskal altına eşit olan on dirhem gümüş ıztırar şüphesini ortadan kaldırırken günümüzde o dönemin üç dirhem gümüşünden daha düşük bir değer olduğu konusunda herhangi bir şüphe yoktur. Elmalılı, nisab miktarının ıztırar şüphesinin defedilmesi yönünden bunu zamanın değişmesiyle değişeceğini ifade etmiştir. Bu açıklamalardan sonra şüpheye mahal vermeyecek şekilde bir miktarın tayin edilmesinin gerekliliğine vurgu yapmıştır. “...Kim açlıktan daralır, günaha istekle yönelmeden bunlardan yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur...”³⁰⁸ âyetini zikrederek bu âyetin hükmünün şer’î cezada geçerli olduğunu, bunun şüphesinin de geçerli olduğu hakkında hiçbir şüphe olmadığını söylemiştir. Ona göre nisab miktarı, günahı ve o günaha karşı cezayı hak etmeyi tayin edecek olan bir ölçüdür.³⁰⁹ Ayrıca o, Abdullah b. Mes’ûd’un (r.a.) mushafında geçen farklı bir kıraati de aktarmıştır: Âyetteki "فَأَقْطَعُوا آيْدِيَهُمَا" kavli, İbn Mes’ûd’un (r.a.) mushafında "فَأَقْطَعُوا إِيْمَانَهُمَا" şeklinde yazılıdır. Yani buna göre âyetin ‘önce sağ elini kesiniz, tekrar ettiği takdirde ise sol elini kesiniz’ şeklinde tefsir edildiğini aktarmıştır. Elmalılı’ya göre Allah, insana zulüm ve bozgunculuğa engel olmak, hak için çalışmak, yardımlaşmak, zekât, sadaka ve infâkı yerine getirmek, düşkünü ve yetimi gözetmek, Allah’ın emir yasaklarını tatbik etmek için el ve kudret vermiştir. Bu eller ile haram işlemiş, başkasının hukukuna göz dikmiş, nefsinin ve şehvetinin isteklerine sabredememiş bir Müslüman Allah’ın izzetine karşı savaş açmış demektir. Dolayısıyla bu kişinin cezalandırılması gerekmektedir. O insan kendisine verilmiş o eller ile kendini ateşe atmıştır. Elmalılı, hırsızlığın cezası için ona ve ona uyup da bu suçu işleyecek olanlar için sabit bir kelepçe benzetmesi yapmaktadır. Böylece hem hırsız hem de diğer insanlar bozgunculuktan temizlenir. Nitekim ceza, bir öfkenin eseri değil aksine bir hikmettir. Cezanın

³⁰⁸ el-Mâide 5/3.

³⁰⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 5/237-238.

uygulandığı toplumlarda hırsızlığın kökü kesilir. Bunun hakkıyla uygulanmasıyla birlikte, bunu işleyecek olan kişiler başlarına neyin geleceğini bilirler ve çalmaktan vazgeçerler.³¹⁰

Bundan başka Elmalılı, cezanın uygulanmasının öneminden, el kesme cezası uygulanan kişinin ahirette başka bir azap görmeyeceğinden ve Allah'ın rahmetinden bahsetmiştir. Ayrıca eli kesilmiş ve tövbe etmiş bir kişiye kötü gözle bakılmaması, aksine o kişiye yardımda bulunulması gerektiğini de vurgulamıştır.³¹¹ Tövbenin cezanın uygulanmasından önce olması hâlinde cezanın düşüp düşmeyeceği konusuna değinmiştir. Elmalılı'nın aktardığına göre çoğu ulemâ ve Hanefiler, malik affetmediği sürece cezanın düşmeyeceğini, İmam Şafiî ise bir görüşünde düşebileceğini söylemektedir. Elmalılı, âyette geçen “*Durumunu düzeltirse.*” şartına uygun olarak kişinin iyi hâlinin görünmesi için ta'ziren bir hapis cezası verilmesi ve çaldığı malın tazmini gerektiğinden ötürü gaflete düşülmemesi gerektiğini belirtmiştir. Eğer had cezası uygulanmışsa ‘*yaptıklarına bir ceza olarak*’ ifadesinin sonucu olarak fiilin cezası verilmiş kabul edilir ve başka ödeme vb. şeyler gerekmez. Ancak aynı şekilde duruyorsa mal geri verilir. Zira mal kazanılmış değildir. Bozgunculuk çıkaran insanların varlığı Rasûlullah'ın (s.a.v.) kalbinde bir korku ve üzüntü uyandıracığından ötürü suçların yasaklanması ve adaletin yerine getirilmesine teşvik etmek amacıyla bir sonraki âyetin³¹² indirildiğini açıklayarak onun âyetler arasında bağlantı kurduğunu söylemek mümkündür.³¹³

3.3.3. Sirkat/Hırsızlık Haddinin Her İki Tefsire Göre Mukayesesi

İbn Kesîr, hırsızlık haddiyle alakalı âyetlerin tefsirine İbn Mes'ûd'un (r.a.) mushafındaki kıraat farklılığından söz ederek başlamıştır. Bu kıraat farklılığına, Elmalılı da temas etmiştir. Lakin İbn Kesîr, Elmalılı'dan farklı olarak bu kıraatın şaz bir kıraat olduğunu söylemiştir. Ardından İbn Kesîr'in, el kesme cezasının Câhiliye döneminde de var olduğunu fakat İslâm'da bunun birtakım şartlara bağlandığından bahsettiği görülmektedir. Tarihte bu cezanın ilk uygulanma biçiminden bahsetmekte ve cezanın uygulandığı kişi hakkında rivâyetler aktarmaktadır. Sonrasında âyetin genel mi özel mi olup olmadığı konusuna girmiş ve geneli kapsayan bir âyet olduğuna dair bir durumu nakletmiştir. Nisab konusunda dört mezhep imamının da farklı görüşleri olduğunu söyleyerek bu görüşleri tek tek açıklamıştır. Elmalılı ise hırsızlık haddiyle ilgili âyetlerin tefsirine önce bir fıkıh terimi olarak *sirkat* kelimesinin anlamını açıklayarak başlamıştır. Akabinde hırsızlık tanımının içinde yer alan şartlardan

³¹⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/238-239.

³¹¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/239.

³¹² “Göklerin ve yerin mülkünün Allah'a ait olduğunu, dilediğine azap edip dilediğini de bağışladığını bilmedin mi? Allah herşeye kâdirdir.” (el-Mâide 5/40).

³¹³ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/239.

bahsetmiştir. Yani bir fiilin hırsızlık sayılabilmesi için gerekli şartları açıklamıştır ve farklı yorumlara da yer vermiştir. İbn Kesîr'den farklı olarak Elmalılı'nın hırsızlık suçunun tespiti konusunda fazlaca durduğu söylenebilir. Örnek olarak genel kabul edilen hırsızlığın ve şer'an hırsızlığın ne demek olduğunu farkları ile birlikte izah etmiş, had cezalarının şüphe karışması hâlinde düşeceğine ve hiçbir şüphe barındırmaması gerektiğine vurgu yaparak şüphe çeşitlerini de zikretmiştir. Ona göre bir fiilin hırsızlık sayılabilmesi için bütün şüphelerden arınmış olarak icra edilmiş olması gerekmektedir. Açıkta bırakılan bir malın alınmasında ibâha (mübah) barınabileceği, zaruret hâlinde yapılan hırsızlığın da tam hırsızlık olmayacağını ifade ettiği hatta buna Zâriyât Sûresi'den bir âyeti delil olarak kullandığı görülmektedir. Yine aynı şekilde baskı veyahut da sıkıntı ve ihtiyaç hâlinde yapılmış olan hırsızlığın tam hırsızlık sayılmayacağını dahası Hz. Ömer'in (r.a.) kıtlık zamanında hırsızlık cezasını uygulamadığı örneğini de zikrederek bu konu üzerinde fazlaca durduğu anlaşılmaktadır.

İbn Kesîr ise ilgili âyetlerin tefsirinde, nisab miktarı konusunda fazlaca durmuştur. Nisab miktarının ne olduğu konusunda birçok rivâyete yer verdiğini söylemek mümkündür. Onun tefsirinde Elmalılı'da olduğu gibi hırsızlığın tam bir suç olarak sayılması için gerekli şartlar ve cezanın nasıl tatbik edileceği gibi bilgiler bulunmamaktadır. Onun üzerinde daha çok durduğu konular, nisab miktarı ve cezanın uygulanması gerektiğidir. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.v.) suç işlemiş olan bir kişiye, aynı şeyi kendi kızı yapmış olsa bile ona da aynısını uygulayacağını ifade ettiği rivâyetin farklı yollarla gelen şekillerinin tamamını nakletmiş ve bir sonraki âyete geçerek tefsirini tamamlamıştır

Elmalılı ise söz konusu âyetlerin tefsirinde, nisab miktarının zamana göre değişmesi ve hesaplanması gerektiğini vurgulamıştır. İbn Kesîr'de olduğu gibi o da Abdullah b. Mes'ûd'un (r.a.) mushafındaki bir kıraat farklılığından söz etmiştir. İbn Kesîr, bu kıraatin şaz bir kıraat olduğunu söylerken Elmalılı'nın bu konuda herhangi bir yorum yapmadığı anlaşılmaktadır. O, Allah'a karşı savaş açmanın mahiyetinden, hırsızlığın cezasının aslen topluma fayda veren bir hikmet olmasından bahsetmiş ve 39. âyette bahsedilen tövbenin cezanın uygulanmasından önce veya sonra olması hâlinde sonuçlarının neler olacağını açıklamıştır. İki müfessirin tefsirinde de bu âyetin iniş sebebinden, cezanın nasıl ne zaman olacağı ve kesmenin ne kadar uygulanması gerektiğinden bahsedilmediği görülmektedir. Elmalılı, hırsızlık fiilinin kesinleşmesi şartlarını sayarken özellikle malın nisab miktarını geçmiş olması ve gizlenmiş olması durumlarının ehemmiyetini açıklar. Onun bu konu üzerinde durmasını İslâm'ı gerçekten tanımadan ve bilmeden, İslâm'ın ne kadar sert ve acımasız bir din olduğu yorumunu yapanlara karşı böyle bir vurgu yapmış olabileceği yorumunu çıkartmaktayız. Öylelikle onun, çağımıza uygun olarak

İslâm hakkındaki yanlış düşüncelere sahip kişilere bir nevi cevap verdiğini, hırsız olan kişinin toplumda yapmış olduğu zararlar ile Allah'ın vermiş olduğu nimetleri tek tek sayarak Allah'ın bize verdiği ellerin nasıl kullanılması gerektiğini de sayarak hem iyiye teşvik ettiğini hem de bu suçtan sakındırdığını söylemek mümkündür.

Hukuk alanındaki bilgisini konuşturan Elmalılı'nın hırsızlık haddinden bahseden âyetleri tefsirinde suç unsurları üzerinde duruşu ile oluşacak şüphelerin tamamından uzak olması gerektiğini belirtmesi, İbn Kesîr'in de rivâyet tefsir geleneğine bağlı kalarak bolca rivâyete ve mezheplerin görüşlerinin tamamını açıklamış oluşu ve dahi konuyla ilgili sahih derecesine ulaşmış olan rivâyetleri farklı tariklerle nakletmiş olması, bu iki tefsirin belirgin özelliklerinden sayılabilir.

3.4. Hirâbe/Eşkîyalık Haddi

Eşkîyalık suçunun büyük hırsızlık olarak isimlendirildiğini daha önce belirtmiştik. Kişinin haksız yere mal ele geçirmek amacıyla insanların yollarını kesmek, mallarına el koymak, insanlara zarar vermek veya onları öldürmek suçlarının tamamını kapsayan en büyük suçlardan biridir. Hirâbe, Kur'ân'da *“Allah'a ve peygamberine karşı savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası ancak ya öldürülmeleri veya asılmaları yahut el ve ayaklarının çapraz olarak kesilmesi ya da bulundukları yerden sürgün edilmeleridir. Bu, onların dünyada uğradıkları aşağılayıcı cezadır. Âhirette ise onlar için büyük bir azap vardır.”*³¹⁴ âyeti ile ifade edilmektedir. Âyette savaşanlar ifadesiyle kast edilen Allah'ın ve Rasûlullah'ın (s.a.v.) emirlerine ve şeriata karşı savaş açmak, itaatsizlik etmek demektir. Bu kimseler topluma korku salarak güven ve huzur ortamını bozmaktadır. İslâm hukukçuları âyette geçen cezaları, kelimeler arasında tercih anlamı katan edattan ötürü suçun büyüklüğüne göre öldürmek, öldürmek ve asmak, organ kesmek veya sürgün etmek şeklinde tasnif etmişlerdir.³¹⁵

Cezanın bildirildiği âyetten sonra Allah, *“Ancak onları yenip ele geçirmenizden önce tövbe edenler müstesna! Biliniz ki Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.”* buyurmaktadır. Âyetten anlaşıldığı üzere Allah, bu suçu işleyip yakalanmadan tövbe edenleri hariç tutmaktadır. Hirâbe suçunu işleyen kişi yakalanmadan önce tövbe ederse ona uygulanacak cezalar düşer ancak zarar verdiği kişilerin kul hakları düşmez. Mal aldıysa geri vermesi veya tazmin etmesi,

³¹⁴ el-Mâide 5/33.

³¹⁵ Üdeh, *et-Teşrî'u'l-cinâîyyu'l-İslâmî*, 1/656; Ebû Zehre, *el-Cerîme ve'l-'ukûbe*, 151.

kişiyi zarar verdiyse veya öldürdüyse kısıs yapılması, diyeti gerektirecek bir şey yaptıysa da diyeti ödemesi gerekmektedir.³¹⁶

3.4.1. İbn Kesîr Tefsirinde Hirâbe/Eşkîyalık Haddi

İbn Kesîr'in hirâbe/eşkîyalık haddinden bahseden âyetlerin tefsiri incelendiğinde öncelikle muharebe kelimesini açıklayarak bu kelimenin çatışma, zıtlasma, küfür, yol keserek insanları korkutmak gibi anlamlara geldiğini ve toplumda fesat ya da bozgunculuk çıkarmanın da bir çeşit kötülük olduğunu belirttiği görülmektedir. Allah'ın bozgunculardan hoşlanmadığına dair farklı bir âyete de yer vererek Kur'ân'ı Kur'ân'la tefsirini yapmaktadır: *"Hâkimiyeti ele aldığı anda ise ülkede bozgunculuk çıkarıp ürünleri ve nesilleri yok etmeye çalışır. Allah bozgunculuğu sevmez."*³¹⁷

Belirttiğine göre âlimler, bu âyetin müşrikler hakkında indirildiğini söylemişlerdir. Buna dayanak olarak Taberî'nin rivayetlerini aktarmıştır. Ancak bu suçu işleyenler, işledikten sonra tövbe etmiş ve yakalanmamış ise bu kimselere karşı bir şey yapılamayacaktır. Âyetin, müşrikler, Müslümanlar, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile anlaşma yapmasına rağmen bu anlaşmayı bozmuş ehli kitaptan olan bir topluluk, Harûriye vakasına karışan Hâricîler gibi kimseler hakkında indiğine dair farklı rivayetleri birçok kaynaktan aktarmıştır. Kendi görüşü ise âyetin müşrikler hakkında indirilmiş olduğudur. Bu bilgilerden sonra âyetin sebebi nüzûl hakkında çokça rivayet naklettiği görülmektedir. Zikrolunan rivayetler incelendiğinde genel görüşe göre mevzubahis âyetin indirilme sebebi, Müslüman olmak istediklerini söyleyerek Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelen, net bilinmemekle birlikte Ukl, Ureyne, Süleym veya Büceyle kabilelerinden sayısı kesin olmayan bir grup kişidir. Bu kişilerin gerçekten hasta olmamalarına rağmen yalan söyledikleri, bazılarının daha öncesinde hasta oldukları, bazılarının da aslında Müslüman olmak istemedikleri gibi farklı görüşler mevcuttur. Hz. Peygamber (s.a.v.), onlara damızlık develerin mekanına varıp beklemelerini ve dahi develerin idrarından içerek sütünü sağmalarını emretmiştir. Ancak bu kişiler çobanları öldürerek develeri kaçırmışlardır. Onlar, Rasulûllah'ın (s.a.v.) emriyle yakalandıktan sonra çobanlara yaptıklarının aynılar kendilerine kısas olarak uygulanmıştır. Rivayetlerde anlatıldığı üzere Hz. Peygamber'in (s.a.v.) daha önce hiç kimseye bu şekilde bir ceza vermediği de ileri sürülmüştür. İbn Kesîr, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelen kişilerin kabileleri ve kaç kişi oldukları konusunda Buharî, Müslim, Ebû Dâvud,

³¹⁶ Ebû Bekr Şemsü'l-e'imme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993), 9/199; Ebû Zehre, *el-Cerîme ve'l-'ukûbe*, 151; Betül Badiğınli Okan, *İslâm Ceza Hukukunda Hirâbe Suçunun Mahiyeti ve Hukukî Sonuçları* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 76.

³¹⁷ el-Bakara 2/205.

Nesaî, Taberî gibi pek çok kaynaktan gelen farklı rivayetleri tefsirinde kullanmış ayrıca kendisi bu rivayetler arasında tercihlerde bulunmuştur.

İbn Kesîr'in temas ettiği diğer bir konu ise malum âyetin nesh edilip edilmediğidir. Bu bağlamda âyetin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bir uyarı niteliğinde olduğu, işkence etmeyi yasaklamasından ötürü olduğu gibi görüşler vardır. Ancak İbn Kesîr, bu görüşe sahip olanların yeni bir hüküm getirmeleri gerektiğini söylemiştir. Bu meselenin üzerinde fazla durulması gerektiğini de ayrıca vurgulamıştır. Ardından bir kişinin muhârib sayılabilmesi hususunda İmam Mâlik, Ebû Hanîfe gibi önemli âlimlerin fikirlerine de yer vermiştir. Örneğin Ebû Hanîfe'ye göre bir kişinin muhârib sayılabilmesi için yol kesme fiilinin şehirden uzak bir yerde gerçekleşmesi gerekmektedir. Çünkü şehirde yardım edebilecek insanlar bulunabilir.

Yine o, hirâbe suçunu işleyenlerin cezasının âyette de geçtiği üzere öldürülmek, asılmak, el ve ayakların çapraz bir şekilde kesilmesi veyahut yerlerinden sürülmeleri olduğunu açıklamıştır. Hatta Taberî'den aktardığı bir rivayete göre İslâm'ın hüküm sürdüğü bir yerde insanların yollarını keserek korkutan kişiler yakalandıklarında devlet yöneticisi o kimse hakkında âyette geçen cezaların herhangi birini seçme hakkına sahip olur. Bu seçim âyetteki veya anlamına gelen 'ج' edatının kullanılmasından ötürüdür. İbn Kesîr, bu edatın bu anlamda kullanıldığı farklı âyetleri de zikrederek konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Genel kabul edilen görüşe göre bu suçu işlemiş olanlar, öldürerek mal almışlar ise kendileri de öldürülürler ve asılırlar, adam öldürmüş ama mal almamışlar ise öldürülürler ancak asılmazlar, mal almışlar ama adam öldürmemişler ise elleri ile ayakları çapraz şekilde kesilir, insanları yollarda korkutmuş ama mal almamışlar ise oldukları yerden sürgüne mahkûm edilirler.

İbn Kesîr, cezanın uygulanış şekliyle alakalı da birtakım ihtilafların varlığından bahsetmiş ve okuyucuya sorular yöneltmiştir: "Suçlular yakalanınca diri şekilde asılıp aç bırakılarak ölüme mi terk edilecekler yoksa mızrak vb. aletle öldürülerek diğer bozgunculara emsâl teşkil etmesi için asılacaklar mı?.." ³¹⁸ Bunların cevabını kendisi de vermemiş, en iyi dayanağın Allah olduğunu ifade etmiştir. Cezalardan biri olan sürgünün yaşadığı yerden ve yurttaşlıktan çıkarma, bütün yaptığı işlerin reddedilmesi, İslâm toprakları dışına çıkarılmadan başka bir orduya gönderilmesi ya da hapsedilmesi gibi farklı şekillerde uygulanabileceğini belirtmiştir. Ayrıca bu suçu işleyen kimselerin cezasının sadece bu dünyada değil ahirette de bir karşılığının olacağını söylemiştir. Yine burada farklı iki görüşü aktararak; ilkinin bu dünyada had cezası uygulanmış olan kişilerin kıyamette herhangi bir ceza görmeyeceğini,

³¹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 3/387.

diğerinin ise hak ettikleri cezanın bu dünyada görecekları ceza olduğunu ahirette de büyük bir azabın onları beklediğini ileri sürmüştür. Yakalanmadan önce tövbe edenlerin durumu hakkında ise bu kişiler şayet Müslüman olurlarsa haklarında sadece el kesme cezasının uygulanıp uygulanmayacağı hususunda bir ihtilaf olduğuna ancak âyetin zâhirine bakıldığında bütün cezaların düşmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Ayrıca sahâbenin de bu şekilde amel ettiğini okuyucuya aktarmıştır. Bu olaya örnek olması açısından Hz. Ali'nin (r.a.), Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin (r.a.), Ebû Hûreyre'nin (r.a.) yakalanmadan tövbe etmiş olan muhâriblere karşı nasıl bir tavır sergilediklerini anlatarak, sahâbenin bu konudaki davranışını da örneklerle okuyucuya sunmuştur. Böylece bu suçu işleyip de yakalanmadan tövbe etmiş kişinin durumu hakkında bilgi vererek hirâbe âyetlerinin tefsirini sonlandırmıştır.³¹⁹

3.4.2. Hak Dini Kur'an Dili Tefsirinde Hirâbe/Eşkîyalık Haddi

Elmalılı'nın hirabe ile ilgili âyetleri yorumlarken önce âyetlerin nüzul sebebini açıklayan rivâyetleri aktardığı görülmektedir. İlgili rivâyetleri dört maddede toplamıştır:

Birinci rivayete göre kasdolunanlar, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile sözleşme yaptıkları hâlde sözleşmelerini bozan ve yeryüzünde yol keserek bozgunculuk yapmaya kalkışan Ehl-i kitaptan bir kavimdir. Bu görüş, İbn Abbas'a (r.a.) aittir.

İkinci rivâyet; İkrime, Hasan-ı Basrî ve Alâ'dan (öl. 94/712-13) nakledildiğine göre kasdolunanlar, müşriklerdir.

Üçüncü rivâyete göre şu olaydaki kişiler kasdedilmiştir. Şöyle ki; Ureyne kabilesine bağlı Ukul ve Buceyle kolundan bazı kişiler, fakirlik ve hastalık içinde olmalarına rağmen Medine'ye gelerek İslâm'ı kabul ettiklerini açıklamışlardır. Bunun üzerine Hz. Muhammed (s.a.v.), onlara zekâtta toplanmış Beytül-mâl develerini otlattıkları yere göndermiş, develerin sütlerinden faydalanmalarını ve böylece hastalıklarını da develerin sidikleri ile tedavi etmeleri emrini vermiştir. Belli bir zaman sonra bu kişiler, sağlıklarına kavuşunca irtidat ederek dinden dönmüşler, develerin çobanlarını öldürmüşler, develeri sürmüşler ve insanların yollarını keserek tecavüz edip kaçmışlar, sonrasında yakalanmışlardır. İşte âyette bahsedilen kişiler, bunlardır. Elmalılı, bu rivâyetin Enes b. Mâlik (r.a.), Urve b. Zübeyr (öl. 94/713) ve başka kişilerden rivâyet edildiğini söylemiştir.

³¹⁹ Geniş bilgi için bk. Hatice Nur Özgelen, "İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) Hirâbe (Eşkîyalık) Haddinden Bahseden Âyetleri (el-Mâide 5/33-34) Tefsiri Üzerine Bir Değerlendirme", ed. Mahmud Esad Erkaya, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Yayınları*, (2021), 24-34.

Dördüncü rivâyete göre ise âyet, Hilâl b. Uveymirî Eslemî adında birinin kavmi ile ilgilidir. Hz. Peygamber (s.a.v.), Hilâl (r.a.) Müslüman olduktan sonra onunla bir sözleşme imzalamış ve onun yanına uğrayan Müslümanların güvende olacağına dair eman almıştır. Bir keresinde Kinaneoğulları'ndan bazıları, Müslüman olmak üzere Rasûlullah'ın (s.a.v.) yanına gelirken Hilâl'in yanına uğramışlardı. Ne var ki o gün Hilâl (r.a.) orada olmadığı için uğrayan bu kişilerin yolları kesilmiş, esir edilmişler sonra da öldürölüp malları alınmıştı. Elmalılı, bu rivâyetleri aktardıktan sonra âyetin iniş sebebinin her hâlükârda yol kesme suçu ile ilgili olduğunu, fakat bazı âlimlerce bu hükmün kâfirlere özel, çoğu fukahâyâ göre ise fasık Müslümanları kapsadığını belirtmiştir.³²⁰

Sonrasında Elmalılı, âyette geçen 'Allah ve Rasûlü (s.a.v.) ile savaşmak' ifadesini açıklamıştır. Elmalılı'ya göre peygamber ile savaşmak aklen düşünöldeğinde mümkün olabilir. Fakat Allah ile savaşmak aklen de şer'an de mümkün değildir. Dolayısıyla o, bu ifadenin mecazi bir şekilde kullanıldığını ileri sürmüştür. Lakin bir lafzın hem hakikat hem de mecaz anlamını taşıması caiz olamayacağından söz konusu âyetteki savaşın hem Allah hem peygamberle ilgisi sebebiyle mecazi olması gerekmektedir. Sonuç olarak muhârebe lafzı, Allah ve Rasûlünün (s.a.v.) emir ve hükümlerine karşı gelmek manasında ya da emir ve hükümlerin uygulanmasında görevli kullarla savaşmak anlamında mecazen kullanılmıştır denilebilir. Bu savaş, açık bir savaş olmayıp bağlam ve nüzûl sebebi açısından anlaşılmaktadır. Ayrıca buradaki âyette, esirlik veya cizye gibi savaşla ilgili herhangi bir hüküm de yoktur. Çoğu müfessir ve fukahâ, harp kelimesinin temelinde 'zorla elde etme' manası yattığından ötürü savaşla kastedilen şeyin 'yol kesmek' anlamına geldiğini beyan etmişler ve buna 'büyük hırsızlık' demişlerdir. Bazılarına göre de o, ister şehrin dışında isterse şehrin içinde olsun her durumda hırsızlığa yeltenmek anlamına gelir. Bu suç, İslâm ülkesinde emân ile bulunan bir gayrimüslim, zımmî veya ikisi de olmayıp herhangi bir gayrimüslim ya da kâfir olabileceği gibi günahkâr Müslümanlar tarafından da gerçekleştirilebilir. Elmalılı, hülâsa Müslümanların ya da İslâm'ın korumasında olan kimselerin canına, mallarına ve ırzlarına kastedenlerin sapıklık erbabından olduklarını belirtmiş ve âyette bunların cezasının açıklandığını ifade ederek tefsirine başlamıştır.³²¹

Elmalılı'nın âyetteki ifadeleri farklı bölümlere ayırarak açıkladığı görölmektedir. Allah ve Rasûlüne (s.a.v.) savaş açan yani 'emir ve ahkâmına fiilen muhalefet ederek Allah ve Rasûlüne (s.a.v.) savaş hâlini alan' ve 'yeryüzünde bozgunculuk için yarışan' ifadeleri ile kast

³²⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/227-228.

³²¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/228-229.

edilen kimseler cana, mala veya ırza saldırmak, bir nesli yok etmeye girişmek, toplumsal düzeni ve halkın güvenliğini bozarak yok etme amacı taşıyanlardır. Bu suçların seviyelerine göre cezalarını açıklamaya başlamaktadır.³²² İlk ve en ağır ceza, onların öldürülmeleri yani kısasen değil affi olmamak üzere ceza olarak öldürülmeleridir. İkincisi, asılmalarıdır ki bu cezayı hak edenler hem adam öldürmüşler hem mallarını almışlar ya da ırza tecavüz etmişlerdir. Bunlar canlıyken asılarak öldürülürler ve öldürüldükten sonra da asılıp halka gösterilmelidirler. Üçüncüsü, ellerin ve ayakların çapraz kesilmesidir. Yani birini öldürmemişler ama mal almışlarsa, biri sağdan biri soldan olmak üzere birer el ve ayaklarının kesilmesidir. Son olarak uygulanacak ceza ise bulundukları yerden sürülmeleridir. Fakat bunların hiçbirini yapmamışlar, sadece insanları yolda tehdit etmişlerse o takdirde bulundukları yerden sürülmeliler ya da hapsedilmelidirler. Elmalılı, cezaları bu şekilde açıkladıktan sonra Allah ve Rasûlüne (s.a.v.) karşı savaşılanların derecelerine göre cezalarının şer'an öldürülmek, asılmak, el ayakları çapraz kesilmek ve sürgüne göndermek olduğunu, bu manadaki herhangi bir suçun bu dört maddeden birinin dışında kalmadığını ve onların bu cezaları gerektirdiğini, sonunda da adaletin bu şekilde sağlanacağını belirtmiştir.³²³

Elmalılı, Atâ (öl. 114/732), Katâde (öl. 117/735) ve Hasan-ı Basrî'den nakledildiğine göre âyette geçen جُ lafzının atıf harfî olduğunu ve herhangi iki şeyden birini tercih etmek için kullanıldığını söylemiştir. Buna göre devlet yöneticisi, bu suçu işleyenlere bu dört cezadan birisini uygulamaya mecburdur. Fakat gerektiğinde bu cezalardan herhangi birini de seçebilir. O, çoğu ulemânın rivâyet ve dirâyet açısından bu görüşü benimsemeyip buradaki tekrarın tercih etmek manasını gelmediğini, yukarıda geçtiği üzere suçun ağırlığına göre cezaların ayrılması gerektiğini, yöneticinin bu konuda herhangi bir seçme hakkı olmadığını, dolayısıyla da yöneticinin suçun derecesine göre cezayı tatbik etmekle yükümlü olduğu fikrini tercih ettiklerini ileri sürmüştür. Gerçekte de bir katile hapis cezası ile yetinmek ya da katil olmayanı asmak gibi hem rivâyet hem de dirâyet açısından akla uygun olmadığını açıklamıştır. Öte yandan o, Arapça'daki جُ edatının aslında seçme ve bölme anlamı taşıdığını da ifade etmiştir. Ne var ki buradaki bölme, rivâyet ve dirâyet açısından öncelenmiştir. Dolayısıyla buradaki tercih olasılığının salt olarak geçersiz ve hükümsüz olması gerekmez. Çünkü bir kişiyi sürgün etmeyi uzuv kesmeye, uzuv kesmeyi katletmeye ya da öldürmeyi asmaya yükseltebilecek biçimde cezayı kuvvetlendirme şeklinde bir tercih caiz olmaz veya tam tersi cezayı hafifletecek şekilde bir tercihte bulunmak akla uygun olan bir durum olur. Elmalılı, tercih olasılığının bazı

³²² Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/228.

³²³ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/228.

rivâyetlerde geçmesine rağmen tamamen inkâr edilemeyeceğini beyan etmiş, inkâr edilemeyince “Cezalar şüphelerle düşer.” kuralını işleterek durum ve zamana göre cezanın hafifletilmesini ve gerektiğinde olasılığı da düşünmenin doğru olabileceğini ileri sürmüştür.³²⁴

Elmalılı, mezkûr âyette geçen *salb*’in ‘kişiyi kollarından bir yere germek’ anlamına geldiğini söylemiştir. Bu konuda İmam Şafî’nin asma eyleminin kişi öldükten sonra yapılmasını Müslüman ise de cenaze namazının ifa edilmesi akabinde asılması görüşünü benimsediğini aktarmıştır. Suçluyu bir yere sürgüne gönderme fiili, aslında onu yok etmek anlamına gelir. Oysa buradaki öldürme ve asma eylemlerine karşılık olarak zikredildiğinden asma anlamına gelmediği açıktır. O durumda yaşayan bir kişinin bir yerden sürülmesine hapsetmek denilebilir ama Arap dilinde *nefy/sürgün* anlamında da kullanılmış olabilir. O, bu görüşe dair âlimler nezdinde herhangi fikir ayrılığının bulunmadığını, Ebû Hanîfe ve birçok dilbilimcinin bu manayı tercih ettiğini zikretmiştir. Kişinin bulunduğu memleketten başka bir beldeye ya da dârüislâm’dan çıkarılmasının sürgün anlamına gelebileceğini ancak ikisinin de kötülükten uzak olmadığı için caiz görülmediğini söylemiştir. Çünkü buradaki asıl amaç, kötülüğü uzaklaştırmaktır. Başka bir memlekete göndermek bir bakıma gönderildiği yerdeki insanlara da kötülük yapmak anlamını taşır. İslâm memleketinden gayrimüslim memlekete sürgün etmek ise o topluma gayrimüslim bir şahsın katılmasına katkı sağlamak olduğundan bunun caiz olmadığını aktarmıştır. Ömer b. Abdülazîz’in (öl. 101/720) de aralarında yer aldığı bazı âlimler de başka bir memlekete sürgün edilmeyi caiz görmekte ve buna göre mana vermektedirler. Kaynaklarda daha önce Tihâme çölünün uzağında bulunan “Dehlek” ve Habeş’te “Nâsi” denilen yerlerin sürgün yerleri olduğu rivâyet edilmiştir. Ayrıca o, bizim dilimizde sürgün etmenin bu manada kullanıldığını da belirtmiştir. Yine o, İmam Şafî’den buradaki sürgünün iki manaya gelebileceğini aktarmıştır.³²⁵ Birincisi, bu kişiler eğer adam öldürüp mal almışlar ve yakalanmışlarsa cezaları uygulanır. Eğer yakalanmamışlarsa sürekli takip edilirler. Bu şekilde sürgünden kastedilen mana, suçu işleyen kişilerin devletten korkarak beldeden beldeye sürekli kaçmalarıdır. İkincisi ise suç işleyen kişi sadece korkutmuş, adam öldürmemiş ve mal gaspetmemişse bu kişi sürekli izlenir ama yakalandığında ta’zîr cezasına çarptırılır ve hapsedilebilir. Dolayısıyla bu suçlular hakkındaki sürgün ile kastedilen şey, sadece hapsetmektir. Elmalılı, İmam Şafî’nin sürgüne iki anlam yüklemesini benimsediği seçme ve taksim etme konusundaki durumuna benzetmiştir. Ancak İmam Şafî’nin görüşündeki seçme,

³²⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 3/230; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-’İlmiyye, 1424/2003), 8/491.

³²⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfi, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, thk. Ahmed b. Mustafa el-Ferrân (Suûdi Arabistan: Dâru’t-Tedmüriyye, 1427/2006), 2/735.

iyi bir ceza olarak değil ta'zîr mahiyetindedir. Gerçekte hapis miktarının belirlenmemiş olması sebebiyle uygulamanın bu şekilde olması gerekmektedir.³²⁶

Elmalılı, bu âyetleri yorumladıktan sonra Allah ve Rasûlü (s.a.v.) ile savaşp yeryüzünde bozgunculuk çıkaranların cezalarını özetleyerek bu cezaların hafifletilmesinin mutlak değil izâfî olduğunu ileri sürmüştür. Çünkü bu âyette belirtilen cezalar, yaşadığımız dünyadaki cezalardır. Üstelik bu suçlar için ahirette daha büyük bir azap olacaktır. Elmalılı, burada özellikle Allah'ın vaadini okuyucuya hatırlatmıştır. Suçluların bu dünyada alacakları cezaların ahiretteki şiddetli azaplarına göre kıyas bile edilemeyeceğini söylemiştir. 34. âyette, Allah bu suçu işleyenlerden yakalanmadan önce tövbe etmiş olanların istisna olduğunu ve kendisinin affedici olduğunu vurgulamıştır. Böyle tövbekârlar için Allah hukuku davası düşer ve zikrolunan cezalardan hiçbiri uygulanmaz. Diğer taraftan ise şahsî hukuk davası düşmez. Çünkü eğer adam öldürmüşlerse öldürülenlerin vârisleri onu affedebilirler veya suçları sabitleştikten sonra kısasen öldürtebilirler. Zira tövbeyle düşen karar, öldürmenin bir had cezası olarak uygulanmasının vacip olmasından ileri gelir. Aynı şekilde bu kişiler mal almışlarsa mal sahipleri mallarının geri verilmesini ya da tazmin edilmesini isteyebilirler ve bu konuda serbesttirler. Ayrıca Elmalılı, Allah hakkı ve kulların hakkı sebebiyle yetkili amirlerin had cezası dışında ta'zîr etme cezalarının bulunduğunu ancak bunun had cezası derecesine çıkmadığını ve dinimizin hoş görmediği cezaların uygulanabileceğini de beyan etmiştir. Açıklamasının sonunda bu konudaki daha geniş bilginin fıkıh ilmine ait olduğunu açıklamış ve “Bir münker işleyen her şahıs, cezalandırılabilir.” genel kaidesine yer vererek hirâbe âyetlerin tefsirini tamamlamıştır.³²⁷ Böylelikle Elmalılı'nın okuyucuyu daha fazla bilgi edinmeye teşvik ettiği, kendisinin bu konuda ayrıntılı bilgi vermediğini de kabul ettiği şeklinde bir çıkarımda bulunmak mümkündür. Kaanatimizce onun tefsirinde kullandığı rivayetlerin kaynağını vermeyip sadece riyavetin senedinde öne çıkan isimleri kullanmakla yetinmesi eleştirilebilir bir yönüdür.

3.4.3. Hirâbe/Eşkıyalık Haddinin Her İki Tefsire Göre Mukayesesi

İbn Kesîr, tefsirine *muharebe* kelimesinin anlamını açıklayarak başlamış ve bu âyetin kimler hakkında indiğine dair rivâyetleri aktarmıştır. Bu bağlamda onun genellikle Taberî'nin malum tefsirinden yararlandığı, pek çok âlimin görüşlerine yer verdiği ve peşinden kendi görüşünü açıkladığı görülmektedir. Daha sonra ilgili âyetin iniş sebebiyle ilgili rivâyetleri zikretmiştir. Bu rivâyetlerde, suçu işleyen kişilerin hangi niyetlerle geldikleri, hangi

³²⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/231.

³²⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/232.

kabilelerden oldukları ve sayıları gibi detaylar yer almaktadır. O, tefsirinde aktardığı hadislerin sıhhat derecelerini açıklamıştır. Öte yandan söz konusu âyetle ilgili neshe dair mezhep imamaları arasındaki ihtilaflara da değinmiştir. Onun burada âlimlere bazı sorular yönelterek eleştirilerine çekinmeden yer verdiği ileri sürülebilir. Daha sonra *muharebe* suçunun nasıl bir suç olarak kabul edildiğini anlatmış ve mezheplere göre suçun kapsamındaki farklılıkları ortaya koymuştur. Peşinden bu âyetteki *و* edatının yüklendiği anlamlara temas etmiştir.

Buna karşın Elmalılı, tefsirine önce âyetin sebebi nüzûlü ile ilgili rivâyetlerini aktararak başlamıştır. Ancak onun, İbn Kesîr gibi aktardığı rivâyetler hakkında herhangi bir tercih yapmadığını hepsinin ortak sonucu olarak âyetin yol kesme suçu ile ilgili olduğunu ifade ettiği görülmektedir. Karşılaştırmamızda dikkat çeken konulardan bir tanesi rivayetlerin kaynaklarının verilmesi hususundadır. Öyle ki, İbn Kesîr aktardığı rivayetlerin senet zincirlerini eksiksiz olarak verirken Elmalılı senet zincirinde öne çıkan isimleri vermekle yetinmiştir. Elmalılı, önce âyetle geçen ifadeleri açıklamaya başlamış, İbn Kesîr'in en başta açıkladığı *muharebe* kelimesinin anlamlarına, hirâbe suçunun mahiyetine ve İbn Kesîr gibi âyetle geçen *و* edatının anlamı hakkında dil bilimsel açıklamalara değinmiştir.

Mukayese ettiğimiz iki tefsirde de âyetle sürgün edilmekle kastedilen ifadenin ne gibi anlamlara geldiğinin açıklandığı görülmektedir. İslâm hukukunda, suçluların sürgün edilmesi ile kastedilen farklı manalar bulunmaktadır. Bazı âlimler, bulundukları yerden sürülmek anlamını çıkartırken bazıları bulunduğu yerde hapsedmek veyahut da devamlı olarak onları takip etmek gibi anlamlar çıkartmışlardır. Anlaşıldığına göre her iki müfessir, burada sürgünle kastedilen manaların dayanak gösterildiği olaylara temas etmişlerdir.

Bundan başka İbn Kesîr, 34. âyetin tefsirinde Elmalılı'dan farklı olarak bu suçu işleyenlerin yakalanmadan önce tövbe ettiklerinde affedileceğine dair sahâbe dönemindeki farklı olayları aktarmıştır. Her iki müfessir de yakalanmadan önce tövbe edenlerin durumu için Allah hakkı olarak görülen kamu davasının düşeceğini savunmuşlardır. Fakat mağdur edilmiş insanların hakları konusunda söz sahibi olduklarına dair ortak fikirdedirler.

Netice itibarıyla Elmalılı'nın İbn Kesîr'e göre rivâyetlerin detay açıklamalarına girmeyip özet şeklinde vermeyi tercih ettiği, ancak iki müfessirin de söz konusu olan âyetlerde hirâbe suçu ve cezası hakkında az da olsa bilgi sahibi olacak kadar açıkladıkları söylenebilir.

3.5. Şüreb/İçki İçme Haddi

İçki içmek, Câhiliye döneminde çok normal olarak görülen, eğlence aracı olan bir alışkanlıktı. Hatta çok daha eski tarihlere dayanır. İçki yasağı Kur'ân'da açık şekilde yer

almaktadır ancak mevcut İncil ve Tevrat'ta içki yasağından söz edilmemektedir.³²⁸ Zira içki içen, akıl kullanma yetisini kaybeder, birey ve topluma karşı zarar verebilir. Bunun da cezası bellidir. İslâm âlimleri, bilinçli olarak içki içmenin büyük günahlardan biri olduğu konusunda görüş birliği içindedirler.³²⁹

Kur'ân'da görüldüğü üzere Allah, Arap toplumundaki bu çirkin alışkanlığı aşama aşama yasaklamıştır.

Önce içkinin hem yarar hem zararları olduğunu ve zararlarının yararından fazla olduğunu ifade edilmiştir: “*Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar. De ki: Bu ikisinde insanlar için büyük zarar ve bazı faydalar vardır; zararları da faydalarından büyüktür. Sana neyi infak edeceklerini de soruyorlar. De ki: İhtiyaç fazlasını. Allah sizin için âyetlerini işte böyle açıklıyor ki düşünesiniz.*”³³⁰ Öyle ki alkolün bazı doktorlar tarafından tedavi yöntemi olarak kullanılmasıyla birlikte İslâm'ın canın korunmasına aşırı önem vermesinden ötürü alkolün sağlık için kullanıldığında yararı göz önünde bulundurularak had cezası gerektirmeyeceği söylenebilir.³³¹

Sonra içki içenin şarhoşken namaza yaklaşmaması söylenmiştir: “*Ey iman edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, cünüp iken de -yolcu olan müstesna- gusül edinceye kadar namaza yaklaşmayın...*”³³² Buna göre sarhoşluk, namaz ibadetine engel bir durumdur. Çünkü sahâbeden bazıları hâlâ içki içmeye devam ediyordu. Hatta içki hakkındaki ilk âyetin inişinden üç yıl sonra Abdurrahman b. Avf (r.a.) (öl. 32/652), bir yemek daveti vermiş ve bu yemekte içki içilmiştir. İçki içenler namaza durmuşlar ve içlerinden imamlık yapan, kıraatte belirgin bir hata yapmıştır.³³³ Bunun üzerine mezkûr yukarıdaki âyet nâzil olmuştur. Bu olayın ardından sahâbe içkiyi namaz vaktine kadar ayılabilmek için sabah ile yatsı namazlarından sonra içmeye başlamışlardır.³³⁴

İçkinin kesin olarak yasaklandığı son aşama ise şu âyette beyan edilmiştir: “*Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerden ibarettir. Bunlardan*

³²⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 1/345.

³²⁹ Zuhaylî, *el-Mu'temed fi'l-fikhi's-Şâfiî*, 5/222.

³³⁰ el-Bakara 2/219.

³³¹ Muhammed Reşid b. Ali Rızâ, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-hakîm (Tefsîrû'l-Menâr)* (b.y.: el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Amme li'l-Kitab, 1990), 7/76; Süleyman Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri* (b.y.: Yeni Ufuklar Neşriyat: 1988), 2/835.

³³² en-Nisâ 4/43.

³³³ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, “Tefsîr”, 5; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “Eşribe”, 1.

³³⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/69.

kaçının ki kurtuluşa eresiniz.”³³⁵ Burada Allah, içki vb. şeylerin iğrenç şeyler olduğunu, kurtuluşun bunlardan sakınarak gerçekleşeceğini mü'minlere açıkça bildirmiştir.

3.5.1. İbn Kesîr Tefsirinde Şürb/İçki İçme Haddi

Çalışmanın ilk bölümde bahsedildiği gibi içki içmenin had cezaları arasında yer almasının dayanağı, sünnettir. Kur'ân-ı Kerîm'de içki içmekle ilgili âyetlere bakıldığında içkinin aşamalı bir şekilde haram kılındığını görmek mümkündür. Bu aşamaların ilki Bakara Sûresi'nin 219. âyetinde³³⁶ geçmektedir ki burada Allah'ın şarap ve kumar hakkında sorulan sorulara karşılık olarak ikisinin de insanlar için hem yararı hem de zararı olduğundan fakat zararlarının yararlarından daha fazla olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla burada, söz konusu âyetlerin İbn Kesîr ve Elmalılı'ya göre mukayesesini yapılarak müfessirlerin yorum farkları ortaya konmaya çalışılacaktır.

Önce İbn Kesîr'in tefsirinde içki içmekle ilgili âyetler, aşama aşama incelenecektir. İbn Kesîr, evvelen içki ve kumarın fayda ve zararları olduğu, zararlarının faydasından daha çok bulunduğu ifade edilen Bakara Sûresi'nin 219. âyetinin tefsirine Ahmed b. Hanbel'den naklettiği bir rivâyet ile sebebi nüzûlünü açıklayarak başlamıştır. Bu rivâyete göre Hz. Ömer (r.a.), içki konusunda gönülleri rahatlatan bir vahiy indirilmesi için dua etmiş ve bunun üzerine Bakara Sûresi'nin 219. âyeti indirilmiştir. Buna binaen Hz. Ömer (r.a.) çağırılarak kendisine bu âyet okunmuş ve o da tekrar Allah'tan içki konusunda rahatlatan bir beyan talep etmiş, bunun üzerine sarhoşken namaza yaklaşılmasını emreden Nisa Sûresi'nin 43. âyeti nâzil olmuştur. Dahası bundan sonra Rasûlullah'ın (s.a.v.) görevlendirdiği bir haberci, namaz vakti geldiğinde sarhoş olanların namaza yaklaşmamaları konusunda uyarılarda bulunmuştur. Yine Hz. Ömer (r.a.) çağırılarak kendisine bu âyet okunmuş ve o da tekrar Allah'ın içki konusunda rahatlatan bir açıklama göndermesini istemiş, bunun üzerine de içkinin kesin haram kılındığını açıklayan Mâide Sûresi'nin 90. âyeti indirilmiştir. Bu âyetin sonundaki “*Artık vazgeçecek misiniz?*” emrini duyan Hz. Ömer (r.a.), ‘vazgeçtik, vazgeçtik’ demiştir.³³⁷ İbn Kesîr, bu hadisin Tirmizî, Ebû Dâvûd ve Nesâî'den farklı tariklerle geldiğini beyan ederek hadis ile ilgili farklı bir isnâd daha zikretmiş ve sözünü ‘Allah en iyisini bilir’ ifadesiyle bitirmiştir. Öte yandan verdiği bu isnadın sahih olduğunu, Tirmizî'nin de bunu sahih kabul ettiğini ve İbn Hâtim'in tefsirinde ‘vazgeçtik’ kelimesinden sonra içkinin malı heba edip akıllı yok edeceğinin belirtildiğini

³³⁵ el-Mâide 5/90.

³³⁶ “Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar. De ki: Bu ikisinde insanlar için büyük zarar ve bazı faydalar vardır; zararları da faydalarından büyüktür. Sana neyi infak edeceklerini de soruyorlar. De ki: İhtiyaç fazlasını. Allah sizin için âyetlerini işte böyle açıklıyor ki düşünüyorsunuz.”

³³⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 1/443 (No. 389).

söylemiştir.³³⁸ Daha sonra bu rivâyetin Mâide Sûresi'nde yorumlanacağını bildirmiştir.³³⁹ Diğer taraftan içki ile kumarın faydalarının yanında günah olduğunu, günah olmalarının dîni yönden faydalarının ise dünyevî cihetten olduğunu açıklamıştır. Bu meyanda içkinin insan vücuduna yemeği hazmetme kolaylığı sağladığını, vücuttan fazlalıkların atılması, insan zihninin bir süre durdurulması ve insanı kendinden geçiren bir zevke ulaştırması gibi bazı faydalardan söz etmiştir. Ayrıca Hassân b. Sâbit'ten (öl. 60/680 [?]) aktarılan ve muhtevasında içki içmenin insanı bir hükümdar gibi hissettirmesinden bahseden bir şiire de yer vermiştir. Ona göre içkinin satılması ve bu paradan kazanç sağlanması da aynı şekilde günahıdır. Bundan başka insanların kumar kazançlarını kendileri ve aileleri için harcamaları bir yarar gibi görünse de bu yarar kumarın verdiği zarara nisbeten hiçbir şekilde denk değildir. Nitekim onun hem aklen hem dinen zararı çok daha fazladır.

İbn Kesîr, mezkûr âyetin açık ve net bir şekilde değil ancak îma veya söz dokundurma yoluyla içkinin yasaklanmasındaki başlangıç noktasını oluşturduğunu söylemiştir.³⁴⁰ Buradan hareketle onun ilk etapta içkinin haram kılınması aşamalarının ilkinde daha fazla temas ettiği ileri sürülebilir.

İçkinin yasaklanmasıyla ilgili âyetlerin ikincisi olan Nisâ Sûresi'nin 43. âyetinde Allah, sarhoşken insanların ne söylediklerini bilmediklerini beyan etmiş ve cünüpken namaza yaklaşılmamasını yasaklamıştır. İbn Kesîr, yine burada Bakara Sûresi'nin 219. âyetinde geçtiği üzere Hz. Ömer'in (r.a.) Allah'tan içki hakkında bir açıklama istediğine dair rivayeti zikretmiştir. Ebû Dâvûd'dan aktardığına göre Allah'ın sarhoşken namazı yasaklamasını emrettiği âyetin indirilmesinden sonra Hz. Peygamber'in (s.a.v.) münâdisi sarhoş kimselerin namaza yaklaşmaması konusunda ikazda bulunmuştur.³⁴¹ O, akabinde âyetin nüzul sebebiyle ilgili rivâyetleri peşpeşe vermiştir.

Bu rivâyetlerden ilkinde, İbn Hâtîm'in tefsirinden nakledildiği üzere ensârdan bir kişinin yemek yaptığı, muhacir ve ensârdan bazılarını bu yemeğe davet ettiği, davetlilerin yemekten sonra sarhoş oldukları, bu hâllerıyla övündükleri, üstelik davetlilerden birinin sofradaki çene kemiğini eline alarak Sa'd b. Muâz'ın (r.a) (öl. 5/627) burnunu yaraladığı ve kendisinin de burnunun kırıldığı belirtilmiştir. Lakin bu hadise, içkinin haram kılınmasından önce gerçekleşmiş ve bunun üzerine söz konusu âyet nâzil olmuştur.³⁴² İbn Kesîr, bu hadisi

³³⁸ İbn Ebî Hâtîm, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, 2/389.

³³⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'azîm*, 2/143-144.

³⁴⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'azîm*, 2/144; Taberî, *Cami'u'l-beyân*, 3/685.

³⁴¹ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Eşribe", 1 (No. 3670).

³⁴² İbn Ebî Hâtîm, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, 3/958.

Müslim'in uzun hâlini zikrettiğini, İbn Mâce'nin *Sünen*'i dışındaki diğer sünen kitaplarında ise farklı yollarla Semmâk'tan (öl. 344/955) rivâyet edildiğini ifade etmiştir.³⁴³

Başka bir rivâyete göre yemeğe davet eden Abdurrahmân b. Avf'dır (r.a.). O, davetinde misafirlerine içki ikram etmiş ve davetliler sarhoş olmuşlardır. Namaz vakti gelip çatığında kendilerine imamlık yapan kişi, Kâfirûn Sûresi'ni yanlış şekilde okumuştur.³⁴⁴ İbn Kesîr, bu rivayetteki yanlış okuyuşu zikretmiştir.³⁴⁵ Bu olayın peşinden sarhoşken namaza yaklaşılmasını emreden âyet indirilmiştir. Yine o, bu hadisin Tirmizî'den gelen başka bir tarikini de vermiştir.³⁴⁶ O rivayette, -Ebû Dâvûd ve Nesâî'deki rivâyetten farklı olarak- içki içen grubun içinde Hz. Ali (r.a.) de vardır ve o da sarhoş olmuştur.³⁴⁷

Bir başka rivâyete göre ise içki haram kılınmadan önce bazı Müslümanlar sarhoş olarak namaza durmuşlar ve bunun üzerine mezkûr âyet indirilmiştir.³⁴⁸

Yine İbn Kesîr'in aktardığı rivâyetler arasında, daha farklı bir görüş olarak âyetteki söz konusu sarhoşluğun uyku sarhoşluğu olduğu geçmektedir.³⁴⁹ Ancak burada, içki içilerek sarhoş olunmasından bahsedilmektedir. Yasaklanan kişi, söylenen şeyi anlamayan sarhoş değildir, O, zaten deli hükmündedir. Burada yasaklanan kişinin teklifi anlayan sarhoş olduğu görüşü hakimdir.³⁵⁰ Nitekim İbn Kesîr, Taberî'nin görüşlerinin özetinin bu olduğunu söylemiştir. Daha sonra çoğu usûlcünün görüşlerini zikretmiştir. Ulsûlcülere göre bu hitap, kendisine söyleneni anlamayan sarhoş kimse dışında sözü anlayabilen kişiye yöneltilebilir. Çünkü anlamak, buradaki teklifin ön şartı olarak görülmektedir. Âyetin kastettiği şeyde, üstü kapalı bir şekilde sarhoşluğu bütünüyle tamamen yasaklama olasılığı vardır. Allah'ın müminlere Müslüman olarak can vermelerini emreden âyeti³⁵¹ zikrederek imanlı bir ölümün ancak ibadetlere devamın bir sonucu olacağını vurgulamaktadır.³⁵²

³⁴³ Müslim, *el-Câmi'u's-sahih*, "Fedâilu's-sahâbe", 1748; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Cihâd", 144 (No. 2740); Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, "Tefsîru Sûreti'l-Ankebût" (No. 3180).

³⁴⁴ "De ki: "Ey inkârcılar! Ben sizin tapmakta olduğunuz şeylere tapmam. Siz de benim taptığıma tapıyor değilsiniz. Ben sizin tapıklarınıza tapacak değilim. Siz de benim taptığıma tapıyor değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim banadır." yerine anlam, "De ki: "Ey inkârcılar! Ben sizin tapmakta olduğunuz şeylere tapmam. Biz sizin tapıklarınıza taparız." olarak değişmiştir.

³⁴⁵ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, 3/958

³⁴⁶ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, "Tefsîru Sûreti'n-Nisâ" (No. 3026).

³⁴⁷ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Eşribe", 1 (No. 3671).

³⁴⁸ Taberî, *Cami'u'l-beyân*, 3/681-684.

³⁴⁹ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, 3/959.

³⁵⁰ Taberî, *Cami'u'l-beyân*, 3/681-684.

³⁵¹ "Ey iman edenler! Allah'a karşı gereği gibi saygılı olun ve ancak Müslüman olarak can verin." (Âl-i İmrân 3/102)

³⁵² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'azîm*, 3/113-114.

Başkaca İbn Kesîr, söz konusu âyetle sarhoşluk tarif edilirken geçen “*Ne söyledığınızı bilinceye kadar.*” ilâhî buyruğunun buna dair söylenebilecek en güzel söz olduğuna dikkat çekmiştir. Çünkü bu manada, sarhoş kişinin nasıl olduğu ortaya konulmuştur. Zira sarhoş, bir şeyi okurken onu karıştıracak, düzgün düşünemeyecek ve huşu içinde olamayacaktır.³⁵³ Peşinden o, Ahmed b. Hanbel’den naklen Rasûlullah’ın (s.a.v.) ‘kişi namaz kılarak uyuklarsa namazı bırakması ve söylediğini idrak edene kadar da uyuması gerekir’ dediğini aktarmıştır.³⁵⁴ Bu rivayeti sadece Buhârî tahrir etmiş, Müslim ise tahrir etmemiştir.³⁵⁵ Bazı kaynaklarda ise bu rivâyetin sonunda uyuklayan kişi için “*Tövbe edeceğim derken kendine söver.*” ifadesi geçmektedir.³⁵⁶

Yine İbn Kesîr’in söz konusu âyeti yorumlarken cünup kişiden ve cünup kişilerin hâllerinden detaylıca bahsettiği görülmektedir. Teyemmüm konusunda fazlaca rivâyete yer vermesi ayrıca dikkat çekmektedir. Lakin bu çalışmada, âyetin içki ile olmayan kısımlarına yer verilmeyecektir.³⁵⁷

İbn Kesîr, içki ile ilgili Mâide Sûresi’ndeki âyetlerin tefsirinde önce 90. âyetle geçen ve kumar anlamına gelen *meysir* kelimesini açıklamış ve âlimlerin hangi oyunların kumara dâhil olacağına dair görüşlerine ve rivâyetlerine yer vermiştir. Sonra haram kılınan dikili taşlar ve fal okları ile ilgili rivâyetleri aktararak ‘içki içmenin haramlığı hakkındaki hadisler’ başlığı altında açıklama yapmıştır.³⁵⁸ Ahmed b. Hanbel’den nakledildiğine göre Hz. Muhammed (s.a.v.) Medine’ye geldiğinde Müslümanlar içki içiyorlardı. İnsanlara hem yararı hem zararından söz eden âyetin indirilişinden sonra insanlar, içki ve kumar için henüz haram kılınmadığını ve bunun sadece bir günahı ibaret olduğunu söyleyerek alışkanlıklarına devam ettiler. Fakat bir gün muhâcirlerden biri, cemâate akşam namazı kıldırırken okuduğu bir âyeti karıştırdı. Bunun üzerine ‘insanın sarhoşken ne dediğini bilene kadar namaza yaklaşılmaması’³⁵⁹ gerektiğini açıklayan âyet nâzil oldu. Bu sefer Müslümanlar, ayıldıklarında namazlarını kılmaya başladılar. İçki içmeye devam etmeleri üzerine daha ağır bir âyet olan ve kesin bir şekilde içkiyi haram kılan Mâide Sûresi’nin 90. âyeti indirildi. Bu âyeti işitenler, bundan sonra içkiden tamamen vazgeçtiklerini söylediler. Bundan başka söz konusu âyetin indirilmesinden sonra bir grup Müslüman, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ‘içki içtikleri hâlde vefat eden Allah yolunda işlerle

³⁵³ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’il-‘azîm*, 3/114.

³⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 18/487 (No. 12520).

³⁵⁵ Buhârî, *Sahîhi’l-Buhârî*, "Vudû" 53 (No. 213); 54 (No. 214).

³⁵⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’il-‘azîm*, 3/114.

³⁵⁷ bk. İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’il-‘azîm*, 3/114-127.

³⁵⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’il-‘azîm*, 3/460-462.

³⁵⁹ en-Nisâ 4/43.

uğraşan Müslümanların hâlini' sordular. Rasûlullah (s.a.v.) da cevaben 'içki onlardan öncekilere de yasaklanmış olsaydı onlar da terk ederdi' buyurarak *"İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara, günahlardan sakındıkları ve imanlarını koruyup iyi işler yapmayı sürdürdükleri, sakınmaya devam edip imanlarına bağlı kaldıkları hem günahlardan sakınıp hem en iyiyi yapmaya çalıştıkları takdirde daha önce yiyip içtiklerinden ötürü bir günah yoktur. Allah, iyi ve güzel davrananları sever."*³⁶⁰ âyetini okudu.³⁶¹ Ancak İbn Kesîr, bu rivâyette Ahmed b. Hanbel'in münferit kaldığına dikkat çekmiştir. Daha önce Bakara Sûresi tefsirinde zikrettiği Hz. Ömer'in (r.a.) içki ile ilgili malum rivâyetini burada yine tekrarlamıştır.³⁶² Dolayısıyla onun bazen tekrara düştüğünü söylemek mümkündür. Buna mukabil o, bu rivâyeti aktarandan başka kişi bulunmadığını ve Tirmizî'nin bu rivayeti sahîh kabul ettiğini söylemiştir.³⁶³ Öte yandan o, içki hakkında üç âyetin indirildiğini, ilk âyetin indirilişinden sonra bazı Müslümanların içki içmeye devam ettiklerini, buna Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sessiz kaldığını, namaza sarhoşken yaklaşmayı yasaklayan âyetin nüzulünden sonra Müslümanlardan bazılarının namaz vakitlerinde içki içmeyeceklerini söylediklerini, buna da Rasûlullah'ın (s.a.v.) yine sessiz kaldığını ve nihayetinde Mâide Sûresi'nin mevzubahis âyetlerinin indirilmesiyle içkinin kesin olarak haram kılındığını ifade etmiştir.³⁶⁴

Diğer taraftan İbn Kesîr, içki satışının haram olduğuna değinmiştir. Bu konuyla ilgili olarak şu olayı zikretmiştir: Hz. Peygamber (s.a.v.), Mekke'nin fethedildiği gün kendisine içki ikram eden bir arkadaşına içkinin haram kılındığını hatırlatmış ve aynı kişi içkiyi satmaya kalkıştığında O (s.a.v.), içki satmanın da haram kılındığını söylemiştir. Bunu işiten o adam, içki tulumunu boşaltmıştır.³⁶⁵

İçkinin satılması hakkındaki başka bir rivâyete göre içkinin haram kılındığını bildiren âyet indirildikten sonra bir adam içki tulumunu Hz. Peygamber'e (s.a.v.) getirmiş, O (s.a.v.) da adama gülümseyerek içkinin haram kılındığını hatırlatmıştır. Sonra bu adam, içkiyi satarak kazanç sağlamak istediğini söyleyince Rasûlullah (s.a.v.) ona şöyle buyurmuştur: *"Allah Yahûdilere lanet etsin. Onlara sığırın ve koyunun yağı haram kılındı da bunu eritip sattılar. Doğrusu Allah, içkiyi de onun parasını da haram kılmıştır."* Yine aynı rivâyetin başka bir tarikinde ise *"İçki haramdır, parası da haramdır."* ifadesinin üç kez tekrarlandığı

³⁶⁰ el-Mâide 5/92.

³⁶¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 14/269 (No. 8621).

³⁶² Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Eşribe", 1 (No. 2670); Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, "Tefsîru Sûreti'l Mâide" (No. 3049); Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, "Eşribe", 1 (No. 5031).

³⁶³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'azîm*, 3/463.

³⁶⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'azîm*, 3/463; Tayâlisî, *Musned*, 3/462 (No. 2069).

³⁶⁵ Müslim, *el-Câmi'u's-Sahih*, "Buyû" (No. 1569); Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 3/480 (No. 2041); İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'azîm*, 3/464.

görülmektedir.³⁶⁶ Öte yandan Keysân (r.a.) (öl. 4 /625) adında bir sahâbî, o dönemde rakı ticareti yapmaktaydı. Şam'dan dönerken Rasûlullah'a (s.a.v.) da güzel bir şarap getirmişti. İçkinin haram kılındığını öğrenince Rasûlullah'a (s.a.v.) 'onu satayım mı' diye sormuştu. Rasûlullah (s.a.v.), ona hem içkinin hem de ondan kazanılan paranın haram olduğunu söyleyince Keysân (r.a.) derhal içkiyi yere dökmüştür.³⁶⁷ Ayrıca buna benzer başka bir rivayette, bazı sahâbenin içki içtikleri sırada içkinin haram kılındığını işitince hemen bunu soruşturmaya başladıkları ve o günden sonra bir daha ağızlarına içkiyi koymadıkları nakledilmiştir.³⁶⁸ Bu konuyla ilgili farklı bir olay ise şu şekilde cereyan etmiştir: İçkinin haram kılındığı günde içki içenlere sâkilik yapan bir sahâbî, Medîne sokaklarında gezen bir münâdînin içkinin haram kılındığını ilan ettiğini duymuş, o sahâbî bunu hemen diğerlerine haber vermiş ve o kişiler de içkilerini yere dökmüşlerdir. Bu bağlamda Rasûlullah'a (s.a.v.) 'daha önce içki içip ölenlerin durumu' sorulduğunda, 'böyle kişilerin yaptıklarından ötürü vebal üstlenmeyeceklerini bildiren' âyet nâzil olmuştur.³⁶⁹ Taberî'den alıntı yaptığı başka bir rivâyette de yine aynı olay anlatılır. Önceki rivayetten farklı olarak burada, münâdiyi doğrudan kendilerinin duydukları, bunu işittiklerinde bütün içki küplerini boşaltarak bir kısım sahâbenin abdest diğer bazısının da gusûl abdesti alarak mescide gittikleri belirtilmiştir. Dahası o kişiler, mescidde içkinin şeytan işi olduğunu emreden âyeti de dinlemişlerdir.³⁷⁰

Bunların dışında İbn Kesîr, içkinin sadece satılmasıyla alakalı değil aynı zamanda içkinin kendisi, içeni, içireni, satanı, alanı, sıkkanı, sıktıranı, taşıyanı, kendisine taşınanı ve parasını yiyeni olmak üzere on şekilde lanetlendiğinden söz eden rivâyetleri de farklı tariklerle zikretmiştir.³⁷¹ Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bunu söyledikten sonra var olan içki tulumlarını kestiği ve ashâbına da kesmelerini emrettiğine dair rivâyetler mevcuttur.³⁷²

Nitekim İbn Kesîr'in, içkinin kesin olarak yasaklanmasının ardından önceden içip de Allah yolunda vefat edenlerin durumları konusundaki rivâyetlere tefsirinde çokça yer verdiği görülmektedir. Bu rivâyetlerin tamamı, burada ele alınmayacaktır. Ancak bu rivâyetlerden

³⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 1/325 (No. 170), 4/95 (No. 2221), 4/416 (No. 2678), 5/115 (No. 2961), 14/357 (No. 8745); İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'azîm*, 3/464.

³⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 31/291 (No. 18960).

³⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 20/234 (No. 12868).

³⁶⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'azîm*, 3/465; Buhârî, *Sahîhi'l-Buhârî*, "Mezâlim", 21 (No. 2464); Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, "Eşribe", 1980;

³⁷⁰ Taberî, *Cami'u'l-beyân*, 8/666.

³⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 8/425 (No. 4787); 9/288 (No. 5390).

³⁷² bk. Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 8/498 (No. 17334).

çıkarılması gereken sonuç, içkinin yasaklanmasından önce içki içen Müslümanların geçmişte yaptıkları hatalardan ötürü bir veballeri olmayacağıdır.³⁷³

İçki konusunda dikkat çeken bir diğer rivâyet ise İbn Hâtîm'den nakledilen içkinin yasaklanması âyetinin Tevrat'ta da yer aldığıdır. Bu rivayette Allah, gücüne ve büyüklüğüne yemin ederek içkiyi yasakladıktan sonra içen kişiyi kıyamet günü susatacağını, terk eden kişiye de yüce katında içireceğini ifade etmiştir. O, bu hadisin isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Lakin yaptığımız araştırmada İbn Hâtîm'in tefsirinde böyle bir rivâyete rastlanılmamıştır.³⁷⁴ Onun bu rivayeti başka bir kaynaktan almış olma ihtimalini düşünerek bir şekilde baskı hatası ya da kendisinin yazım yanlışı yapmış olabileceği akla gelmektedir. Çünkü onun rivayetleri seçme ve aktarma konusundaki hassasiyeti, tefsiri okunduğunda açıkça anlaşılmaktadır.

İbn Kesîr'in bahsettiği konulardan bir diğeri de namazı dört kere sarhoş olduğu için terk eden kişinin hebal çamurundan içirilmesinin hak olduğudur. Hebal çamurunun ise cehennem ehlinin akıntıları veya cehennem ehlinin irini olduğu söylenmiştir.³⁷⁵ Ayrıca küçük bir çocuğa içkinin içirilmesi hâlinde de o kişi hebal çamurundan içmeyi hak etmiş olur. Bu bilgi, sadece Ebû Dâvûd'da vardır.³⁷⁶

Diğer taraftan bazı hadislerde beyan edildiği üzere bu dünyada içki içip tövbe etmeyen kişi, ahirette içkiden mahrum bırakılır.³⁷⁷ İbn Kesîr'in rivâyetleri arasında Allah'ın kıyamet gününde ebeveyne başkaldırıp, içki içmeyi sürdüren ve infak ettiği sadakaya minnet edip başa kakan kişilere rahmeti nazarıyla bakmayacağı da vardır. İbn Kesîr, bu rivayetin farklı tariklerini zikretmiştir.³⁷⁸ Yine içki içen veya içirilen bir adamın bir çocuğu öldürüp ardından bir kadına tecavüz etmesi hakkında, içkinin insanın aklını kullanmada ne kadar etkili olduğunu gösteren bir rivayet aktarmıştır. O, içkinin tüm kötülüklerin anası olduğunu, iman ve içkinin bir arada olmayacağını vurgulamıştır. Bunun yanında 'iman ve içkinin bir arada olamayacağını belirten hadisin mevkûf olduğunu' da hatırlatmıştır.³⁷⁹ Diğer taraftan bu hadisin sahîhayndan bir delili olduğu anlaşılmaktadır ki burada zina edenin zina edene kadar, hırsızlık yapanın hırsızlık yapana kadar, içki içenin içki içinceye kadar mümin olduğu anlatılmaktadır.³⁸⁰ Hatta bu meseleye benzer olarak Müslümanlar, Rasulûllah'a (s.a.v) kible Kudüs'ten Mescid-i Harâm'a

³⁷³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'azîm*, 3/467-469.

³⁷⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'azîm*, 3/470.

³⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 11/240 (No. 6659); İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'azîm*, 3/470.

³⁷⁶ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Eşribe", 5 (No. 3680); İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'azîm*, 3/470.

³⁷⁷ Buhârî, *Sahîhi'l-Buhârî*, "Eşribe", 1 (No. 5575); Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, "Eşribe", 2003.

³⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 11/493 (No. 6812).

³⁷⁹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 17/390 (No. 17416).

³⁸⁰ Buhârî, *Sahîhi'l-Buhârî*, "Mezâlim", 3 (No. 2475); Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, "İmân", 57.

döndürüldüğünde Kudüs’e doğru namaz kılmış vefat edenlerin durumunu da sormuşlar ve bunun üzerine de “... Allah imanınızı asla zayıf edecek değildir...”³⁸¹ âyeti nâzil olmuştur.³⁸²

Yaptığımız araştırma neticesinde; günümüzde kaynağı tam olarak bilinmeyen ve günlük hayatta insanların ağızlarında dolaşan ‘içki içen kişinin kırk gün namazdan uzak durması gerektiğine’ dair bir rivâyete rastlanılmamıştır. Ancak İbn Kesîr’in tefsirinde, ‘Allah’ın içki içen kişiden kırk gece boyunca hoşnut olmayacağını, öldüğünde kâfir olarak öleceğini, şayet tövbe ederse tövbesinin kabul edileceğini ifade eden bir rivâyete ulaşılmıştır. Bu rivâyete göre tövbe etmesine rağmen, eğer tekrar içki içmeye başlarsa o kişiye ahirette hebal çamurundan içirilmesi hak olur ki o da cehennem ehlinin akıntılarıdır.³⁸³ İbn Kesîr’in bu âyetlerin tefsirine, îmân edip sâlih amel işleyenlerin daha önceden yaptıklarından ötürü bir sorumluluk almayacaklarını beyan ederek ve Rasûlullah’ın (s.a.v.) kumardan sakınılması gerektiğini vurguladığı rivâyetle son verdiği gözlemlenmiştir.³⁸⁴

Sonuç itibarıyla buraya kadar İbn Kesîr’in içkinin yasaklanmasıyla ilgili âyetleri nasıl yorumladığı incelenmiş ve onun hukuktaki içki haddi ile ilgili herhangi bir rivâyete yer vermediği tespit edilmiştir. Onun; nelerin içki sayılacağı, içkinin nelerden yapıldığı, sadece kendisinin değil içki ile ilgili alım, satım, yapım, nakliye, parasından faydalanma gibi her türlü faaliyetin yasak olduğuna dair rivâyetleri çokça zikrettiği, kesin bir dille içkinin haram kılınmasının ardından sahâbenin hemen bu emri uyguladığı, içki hakkındaki son âyetin Mâide Sûresi’nin 90. âyeti olduğuna dikkat çektiği, âyetlerin indirilme sebeplerine yer verdiği, içki içen ve buna devam eden kişinin başına neler geleceği ve kesin olarak haram kılınmadan önce içki içenlerin durumunun ne olduğu hakkında bilgilere temas ettiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla onun tefsirinde; içkinin yasaklanmasında Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ve sahâbenin ne kadar titiz davrandıkları ve her ne kadar ilk uyarıların ardından içmeye devam etseler dahi gelen son kesin emirle bu haramdan hızlıca vazgeçtiklerini görmek oldukça düşündürücüdür. Yine buradan Müslümanlar’ın sadece içkinin kendisinden değil onunla ilgili her türlü temastan kaçınmaları gerektiğine dair bir mesajı çıkarsamak mümkündür. Ayrıca onun yaptığı yorumlarda, Kur’ân’ın başka âyetlerden yararlandığı, genellikle Ahmed b. Hanbel’den nakillerde bulunduğu ve verdiği rivayetlerin sıhhat durumu hakkında bilgiler sunduğu da gözlemlenmektedir.

3.5.2. Hak Dini Kur’ân Dili Tefsirinde Şüreb/içki İçme Haddi

³⁸¹ el-Bakara 2/143.

³⁸² Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 4/426 (No. 2691); Ahmed İbn Alî İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-Bârî* (Beyrut: Daru’l-Ma’rife, 1379), 10/31 (No. 5574).

³⁸³ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 45/578 (No. 27603).

³⁸⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’il-‘azîm*, 3/470-472.

Elmalılı, Bakara Sûresi'nin 219. âyetinin tefsirinde önce bu âyetin Hz. Ömer (r.a.) ve Muâz b. Cebel'in (r.a.) (öl. 17/638) Hz. Peygamber'den (s.a.v.) şarap hakkında fetva istemeleri üzerine nâzil olduğunu söylemiş, sonra *hamr* kelimesini açıklamıştır. *Hamr*, aslında mastar hâlindeyken 'örtmek' manasını taşımakla birlikte 'üzüm şirasından mamul keskin ve köpüğü atılmış şarab'ın adıdır. Şarap denilen içkinin de insanın aklını örterek kafayı dumanlaştırmamasından ötürü bir deyim olarak *humâr* ifadesi kullanılır. Öte yandan *humâr*, üzüm şarabının özel bir ismidir. O, sarhoş eden her şeyin *humâr* sayıldığını ifade etmekte, Hz. Ömer'den (r.a.) naklen şarabın üzüm, hurma, buğday, arpa ve darıdan imal edilen beş türü olduğunu belirtmektedir.³⁸⁵

Elmalılı'nın aktardığına göre çoğu ulemâ ve fukahâ, Kur'ân'daki *humâr* kelimesine genelde 'mutlak sarhoşluk veren' anlamı yüklediğini, sarhoş eden her çeşit nesnenin âyet ile haram kılındığını, buradaki ölçünün sarhoşluk etme derecesi olmayıp bir damlasını bile tüketmenin, kullanmanın ve ticaretini dahi yapmanın kesinlikle caiz olmayacağını ileri sürmüşlerdir. Sonra içki tahrimindeki üçüncü aşama sayılan Mâide Sûresi'nin 90. âyetinde mezkûr 'içki ve kumarın şeytan işi pis şeyler olduğu' buyruğunun bu âyete dayandığını ifade etmiştir. O, burada şöyle farklı bir noktaya temas etmiştir: Başta Ebû Hanîfe olmak üzere sahâbe ve tâbiînden bazıları; *humâr*'ın li aynihî haram olan üzüm şarabı olduğunu, diğer sarhoş edici maddelerin bizzat kendilerinin değil sarhoş edici olma özelliği sebebiyle -Kur'ân'ın bu âyetine kısâsen ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) 'her sarhoşluk verici şeyin haram kılındığı'na dair hadisine³⁸⁶ dayanarak- *hamrın* necis olmasını da katarak bunların bir damlasının dahi kullanılmasının ve ticaretinin yapılmasının haram kılındığını söylemişlerdir. Diğer taraftan da üzüm şarabı dışında sarhoş edici şeylerin içmek dışında kullanımı ve alım satımının caiz olabileceğini ifade etmişlerdir. Sonuç itibarıyla bu âyetin üzüm şarabının haramlığındaki kesin hükmü içerdiği söylenebilir. Bundan başka Elmalılı, Kur'ân'da geçen kelimelerin umum ifade etmesinin muhtemel olduğunu, buna mukabil özel anlamda ise kesinlik ifade etmeyeceğini dile getirmiştir. İslâm'da temel kural, sarhoşluk veren şeylerin sarhoş edici olarak kullanılmasının haram olmasıdır. Zira üzüm şarabı, mutlak haramdır, bunu inkâr eden de kâfir olur. Üzerlerine şampanya rakı, vodka, konyak vb. şeyler dökülmüş kişiler, yıkanmadıkları sürece namaz kılamazlar. Lakin üzüm şarabından yapılmış bira ve diğer sarhoş edici şeylerin elbise ya da bedene sürülmesi, namaza engel olur denemez. Hanefîlerin çoğu tarafından kabul edilen görüş,

³⁸⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/87; Buhârî, *Sahîhi'l-Buhârî*, "Tefsîr", Mâide 10 (No. 4616); İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, "Eşribe", 5; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Eşribe", 4; Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, "Eşribe", 8, 65.

³⁸⁶ Buhârî, *Sahîhi'l-Buhârî*, "Edeb", 80; "Ahkam", 22; "Meğâzi", 60; Müslim, *el-Câmi'u's-sahih*, "Eşribe", 73-75; İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, "Eşribe", 9, 13, 14; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Eşribe", 5, 7; Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, "Eşribe", 1, 2; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, "Eşribe", 53, 40, 49;

Rasûlullah'ın (s.a.v.) hadisine³⁸⁷ göre 'sarhoşluk veren şeyin azı da haramdır.'³⁸⁸ Yine o, kendiliğinden köpürerek kabarıp veya ekşiyerek mayalanma şeklindeki kimyasal olayın yani *ihtimarın*, *humâr* özelliğini kazandığını ileri sürmüştür. Araplar, ihtimâr ifadesi için *el-kuhl* kelimesinin Frankçe hâli olan alkol veya sadece "*el-küül*" ifadesini kullanmışlardır. Elmalılı'nın burada değindiği bir diğer konu ise insanların mecbur kaldıkları takdirde zarûret hâlinde miktarı aşmamak şartı ile Allah'ın vermiş olduğu ruhsatlar ve hükümler gereğince haram kılınanların kullanılmasına izin verildiğidir. Bu hususta, Bakara Sûresi'nin 173. âyetini³⁸⁹ delil göstermiştir. Daha sonra o, içkinin tedricen yasaklanmasını anlatmıştır. Zira İslâm'ın ilk zamanlarında şarap mübah sayılıyordu. Bu meyanda o, genel görüşten ayrılarak içkinin haram kılınmasındaki ilk aşamanın Nahl Sûresi'nin 67. âyetiyle³⁹⁰ başladığını ileri sürmüştür. Nitekim ona göre Muâz (r.a.) ve Hz. Ömer'in (r.a.) şarap hakkında fetva istemeleri³⁹¹ üzerine söz konusu âyetin inişi ile birlikte ilk aşama gerçekleşmiştir. Bu âyetin nüzûlünden sonra içkiyi bırakanlar ile birlikte bırakmayanlar da olmuştur. Yine o, bir namaz meselesi üzerine Allah'ın 'sarhoş iken namaza yaklaşmayın' emrini içeren âyetin indiğinden bahsetmiştir.³⁹² Elmalılı, bundan sonra kumarla ilgili meseleyi açıklamıştır. Burada konumuz olmadığı için onun kumara dair açıklamalarına değinilmeyecektir. Ancak o, bu açıklamalarında hem kumarın hem de içkinin felaketlere sebep olacağını, insan sağlığını bozacağını, gelip geçici bir haz ve neşe verdiğini vurgulamıştır. Ona göre Kur'ân'da şarap içme ile ilgili bundan başka bir âyet indirilmemiş bile olsaydı sadece bu âyet şarabın haram olduğunu kesinleştirirdi. Bu kesinliği de ancak akledenler anlayabilirdi. Dolayısıyla onun şer'î haramlığı Mâide Sûresi'nin 90. âyeti ile gerçekleşmiştir denebilir.³⁹³

Elmalılı, içkinin yasaklanmasının ikinci aşamasından söz eden Nisâ Sûresi'nin 43. âyetinin Abdurrahman b. Avf'ın (r.a.) düzenlediği bir ziyafet üzerine nâzil olduğunu söylemiştir. Ayrıca burada Bakara Sûresi'nin 219. âyetine bakılması gerektiği hususunda okuyucuyu uarmıştır. Zira söz konusu âyette; sarhoşluğun cünublük gibi sakınılması gereken bir durum olduğunu ve dahi abdestin gusülle birlikte zikrinin müminin namazdan uzak durması

³⁸⁷ İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, "Eşribe", 10; ; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, "Eşribe", 5; Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, "Eşribe", 3; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, "Eşribe", 25;.

³⁸⁸ Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî İbn Hümmâm el-Hanefî, *Fethu'l-kadir 'ale'l-hidâye* (Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1489/1970), 10/102.

³⁸⁹ "Allah, size yalnızca murdar eti, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkasının adına kesilmiş olanı haram kıldı. Ama biri zorda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça kendisine günah yoktur. Biliniz ki Allah bağışlayan ve esirgeyendir."

³⁹⁰ "Hurma ağaçlarının ve üzüm asmalarının ürünlerinden hem içki hem de güzel besinler elde edersiniz. Bunda da aklını kullanan bir topluluk için açık delil vardır."

³⁹¹ Fahu'r-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr* (Kahire: Müessesetu'l-Matbû'âtî'l-İslâmiyye, 1357), 6/398.

³⁹² Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/86-89.

³⁹³ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/91.

ve engellenmesine sebep olan sarhoş eden şeylerin haramlığını ve ne kadar pis şeyler olduklarını anlatabilmek adına çok açık ve edebi bir kullanım olduğunu ifade etmiştir. Elmalılı, bazı müfessirlerin âyetteki *salât* kelimesini cami veya namazgâha yorduklarını belirtmiştir. Yani ‘sarhoşların camilere girmeleri yasaklanmıştır’ gibi bir görüş vardır. Ancak bu manayı daha iyi anlayabilmek için *salâtı* asıl manasından çıkarmaya gerek yoktur. Nitekim ona göre bu engel, ne söylediğinin farkında olmayan sarhoşların kıldıkları namazların sahih olmayacağına ve böylelikle sarhoşluğun haram kılındığına işaret ettiği şekilde sarhoşun ve cünub kişilerin camiye girmesi ve namaza yaklaşımlarının da yasak olduğuna delalet etmektedir. Akabinde Elmalılı, mezkûr âyetle konu edinilen *cünub*, *iğtisâl*, *teyemmüm*, *gâit*, *âbiri-sebîl* gibi kavramların tanımlamalarına yer vermiştir.³⁹⁴

Diğer taraftan içkinin yasaklandığı Mâide Sûresi’nin 90. âyeti, içki, kumar, putlar ve fal oklarının şeytan işi pislikler olduğunu, müminlerin ancak bunlardan kaçınma şartıyla kurtuluşa erebileceklerini açıklamaktadır. Elmalılı, bu âyetin tefsirinde yine Bakara Sûresi’nin 219. âyetinin tefsirine bakılmasını tavsiye etmiştir. O, âyetle geçen *humâr*’dan sarhoş edici şeyler, *meysir*’den piyango ve kumar, *ensâb*’dan tapınmak niyetiyle dikili taşlar yani putlar, *ezlâm*’dan ise kumar ve piyango vb. şeylerin kasdedildiğini ve bunların insanların tiksiniyerek uzaklaşacağı ve iğreneceği pis kötü şeyler olduğunu ifade etmiştir. Elmalılı, bu âyetin sarhoş edici maddelerin yasaklanması ve haram kılınması konusunda üçüncü aşama olduğunu da ayrıca beyan etmiştir. Buradaki açıklamasında, içkinin tahrimindeki ilk aşamanın Nisâ Sûresi 43. âyet, ikinci aşamanın ise Bakara Sûresi’nin 219. âyeti olduğunu söylemiştir. Bundan başka *innemâ* ifadesinin cümle başında, put ve fal oklarının ise içki ve kumarla birlikte zikredildiğini vurgulamıştır. “*Şarap içen, puta tapan gibidir.*” hadisinin³⁹⁵ delil olarak ortaya konularak şarap içmenin puta tapmaya benzediği, tüm bunlara pislik denildiği ve bunun şeytanın işlerinden biri olduğu ileri sürülmüştür. O, tüm yasak kılınan şeylerden uzak durulmasının emredildiğine, bu uzak durmanın ve çekilmenin de insanlar için bir kurtuluş vesilesi olabileceğine dikkat çekmiştir. Ayrıca o, Allah’ın yasakladığı şeylerin sebeplerini beyan etmiş, şeytanın amacının insanların arasına nefret ve düşmanlık sokmak ve Allah’ı zikretmekten ve namazdan engellemek olduğunu söylemiş, bunun yanında insanlara artık bu bilgilerden sonra içki ve kumardan tamamen vazgeçip vazgeçmeyecekleri sorusunu yöneltmiştir. Yine o, Allah’a ve Hz. Peygamber’e (s.a.v.) itaat emrinin geldiğinden, bu emre yüz çevrildiğinde ise bu durumun Rasûlullah’ın (s.a.v.) üzerinde bir sorumluluğu olmayışından ve görevinin sadece tebliğ

³⁹⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 2/563-565.

³⁹⁵ İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, “Eşribe”, 3.

yapmak olduğundan bahsetmiştir. Yani insanın yaptıklarının sadece kendisini bağladığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla Elmalılı'nın her durumda okuyucuya, sorumluluklarını hatırlatarak uyarılar yapan ve insanları doğruya yönlendirmeye çalışan bir müfessir olduğunu söylemek isabet olacaktır.

Tüm bu veriler ışığında Elmalılı'nın mevzubahis âyetler hakkında yeterli açıklamalarda bulunduğu kanaati bizde oluşmuştur. Gerekli tanımlamaları, sebepleri, koşulları, âyetin iniş sebebini aktardığı, ancak içki içmenin bir had cezası olduğundan ve bununla ilgili herhangi bir suç ve cezadan bahsetmediği, içkinin haram oluşunu açık ve net bir şekilde anlattığı, buna mukabil had cezasından söz etmediği gözlemlenmektedir. Ayrıca onun âyetlerden çıkardığı mesajlar açısından günümüz insanının daha kolay anlayacağı şekilde açıklamalar yaptığı görülmektedir.

3.5.3. Şürb/İçki İçme Haddinin Her İki Tefsire Göre Mukayesesi

Yukarıda içki içme ile ilgili âyetler, iki müfessirin tefsirlerinde aşama aşama incelenmiştir. Görüldüğü üzere İbn Kesîr, tefsirine Bakara Sûresi'nin 219. âyetin sebebi nüzulünü açıklayarak başlamıştır. Ki bu rivâyet Hz. Ömer'in (r.a.) Hz. Peygamber'den (s.a.v.) istediği ve ettiği dua karşılığında bu âyetlerin indirildiği yönündedir. Nitekim İbn Kesîr'in bu rivâyeti tefsirinde pek çok kere kullandığı ve dolayısıyla da tekrara düştüğü söylenebilir. Elmalılı ise İbn Kesîr'den farklı olarak Hz. Ömer (r.a.) ile Muaz b. Cebel'in (r.a.) içki konusunda bir fetva istemesi üzerine Bakara Sûresi'nin 219. âyetinin indirildiğini söylemiştir. Öte taraftan o, âyette geçen *hamr* ve *meysir* kelimelerinin anlamlarını açıklamış, nelerin şarap anlamına geleceği, şarabın nelerden yapılacağı ve içkinin bir damlasının dahi haram olması ile ticaretinin de yapılmaması gerektiğinden bahsetmiştir. Söz konusu şarabın üzüm şarabı olduğunu, ancak kıyas yapılarak diğer sarhoş edici her türlü içkinin haram kılındığı bilgisini aktarmıştır. Ona göre sarhoşluk veren her şey haramdır. Bununla birlikte 'üzüm şarabı, açık bir şekilde haramdır, bunu inkâr eden kâfir sayılır' şeklinde bir çıkarımda bulunduğu da anlaşılmaktadır. 'Sarhoş eden her şeyin azı da haramdır' açıklamasının yanı sıra kökeni Frenkçe olan alkol kelimesinin hangi kökten geldiğini söyleyerek tefsirinde dil bilgisine yer vermiştir. Ayrıca burada zor durumda kalındığı takdirde ölünmeyecek kadar içilebileceğini emreden âyeti de kullanmıştır.³⁹⁶ Elmalılı'ya göre içkinin tahriminde ilk aşamanın Nahl Sûresi'nin 67. âyetinin oluşu, onun farklı bir yorumunu ortaya koymaktadır.

³⁹⁶ Bu konudaki âyetler için bk. "Allah, size yalnızca murdar eti, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkasının adına kesilmiş olanı haram kıldı. Ama biri zorda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça kendisine günah yoktur. Biliniz ki Allah bağışlayan ve esirgeyendir." (el-Bakara 2/173); "... Kim açlıktan bunalıp çaresiz

Öte yandan İbn Kesîr, Bakara Sûresi'ndeki söz konusu âyetin tefsirinde içkinin yarar ve zararlarını okuyucuya açıklamış, içkinin etkilerini anlatan bir şiire yer vermiş, Allah'ın bu âyette içkinin yasaklanmasını net bir şekilde olmasa da îma ederek vahyettiğini de dile getirmiştir. İçkinin çalışmada zikredilen üç aşamalı tahrimiyle alakalı söz konusu rivâyetleri aktarmıştır. İkinci aşama olan Nisâ Sûresi'nin 43. âyetinde ise yine bu âyetin indirilmesine sebep olan olayı aktararak tefsirine başlamıştır. Sahâbeden birinin Müslümanları bir yemeğe davet ettiği, bu davette içki içip sarhoş olduktan sonra birbirlerine zarar verenlerin iki kişi olduğunu, davet eden sahâbenin kim olduğu, davetlilerin kaç kişi oldukları, âyeti onlara duyuran kişinin kim olduğu, onlar tarafından duyulmasının ne şekillerde olduğu ve bunu duyanların hangi tepkileri verdikleri gibi konularda farklı rivâyetleri okuyucuya aktardığı görülmektedir. Ona göre sarhoşken namaza yaklaşılmamasının nedenlerinden biri, sarhoşun Kur'ân'ı yanlış okuyacağıdır. Ayrıca söz konusu rivayet bağlamında yanlış kıraatte bulunan kişinin kim olduğu hakkındaki farklı rivâyetlere yer vermesi, yanlış okumanın hangi sûrede ve ne şekilde yapıldığına dair detay bilgiler aktarması, sarhoşların neden namaza yaklaşmamaları gerektiğini kendine özgü yorumlaması da oldukça dikkat çekicidir. O, bir Müslümanın Müslümanca yaşayıp Müslümanca ölebilmesi için her daim içkiden uzak durması gerektiğini hatırlatmıştır. Bu meyanda, Müslümanların Müslüman olarak can vermeleri gerektiğini vurgulayan âyeti delil getirmiştir. Âyetteki ifadelerin kullanılacak en güzel ifadeler olduğunu ileri sürmüştür. Son olarak iman ederek salih amel işlemiş olan kimselerin daha önceden yaptıklarından ötürü bir sorumluluk almayacaklarını ve kesinlikle kumardan sakınılması gerektiğini söylemiştir. Dolayısıyla onun, nelerin içki sayılacağı, içkinin nelerden yapıldığı, sadece kendisinin değil içki ile ilgili alım satım, nakliye, parasından faydalanma gibi her türlü faaliyetin yasak olduğuna dair rivâyetlere fazlasıyla yer verdiği, sahâbenin içkinin kesin bir dille haram kılınışından sonra derhal bu emri uygulamaya geçtikleri, içki hakkında inen son âyetin Mâide Sûresi'nin 90. âyeti olduğu, âyetlerin indirilme sebeplerine yer verdiği, içki müptelalarının başına nelerin geleceğini, kesin olarak haram kılınmadan önce içki içenlerin durumu hakkında bilgilere çokça yer verdiği anlaşılmaktadır. Onun yorumlarında içkinin yasaklanma sürecinde Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahâbenin ne kadar hassas davrandıkları, bu emirden sonra bu haramdan ne kadar çabuk bir şekilde vazgeçtikleri açıkça görülmektedir.

kalırsa, günah sınırına varmaksızın yiyebilir. Şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.” (el-Mâide 5/3); “... Ama biri zanda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça (yiyebilir). Çünkü rabbın bağışlayan ve esirgeyendir.” (el-En'âm 6/145); “... Allah size sadece murdar eti (meyte), kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilmiş olanı haram kıldı. Ama biri zorda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça (yiyebilir). Çünkü rabbın bağışlayan ve esirgeyendir.” (en-Nahl 16/115).

Bundan başka sadece içkinin kendisinden değil onunla ilgili her türlü faydadan da Müslümanların uzak durması gerektiği mesajı rahatlıkla çıkarılabilir.

Öte yandan Elmalılı'nın bazen tekrara düşmekten kaçındığı tespit edilmiştir. Ayrıca o, Allah'ın namaza yaklaşılmaması gerektiği emrinde namaz ile kastedilen *salat* kelimesinin namaz kılınan yer olduğu anlamına da gelebileceğini ve asıl manayı tercih ettiğini de açıklar. Sarhoş kişinin namazının sahih olmayacağına da yer vermiştir. İçkinin yasaklanmasının son aşaması olan Mâide Sûresi'nin 90. âyetinin tefsirinde ise Müslümanların çıkarması gereken mesajlara madde madde yer vererek insanları bilinçlendirmektedir. İbn Kesîr ise son aşama olan âyet ile birlikte Müslümanların içki içmeyi nasıl bıraktıkları ve bu konuda ne kadar net olduklarını anlatan farklı olayları anlatmıştır. O, Elmalılı'dan farklı olarak Mâide Sûresi'ndeki âyetleri açıklarken bu âyeti detaylıca incelemiş, kesin yasaklamadan önce içki içmeye devam eden ancak bu hâlde iken vefat eden Müslümanların durumlarının ne olacağı konusuna ve bu konudaki âyetlere yer vermiştir. Tefsirinde aktardığı rivâyetlerde senetlerinin, râvinin eksik veya tam olan özelliğinin, sıhhat derecelerinin olduğunu da açıklamıştır.

Neticede her iki müfessirin mezkûr âyetler hakkındaki yorumları dikkatlice incelendiğinde, her iki müfessirin de içkinin yasaklanması ile ilgili âyetleri aşamalarıyla ve âyetler arasındaki bağlamla beraber açıkladıkları ancak içki haddi ile ilgili herhangi bir bilgi sunmadıkları gözlemlenmektedir. Bununla birlikte âyetleri açıklarken okuyucuya konuyla ilgili diğer âyetlere bakmalarını tavsiye etmeleri hususunda ortak hareket etmişlerdir. İbn Kesîr, Elmalılı'dan farklı olarak bu dünyadaki içki bağımlılarının ahirette cennete has şaraptan mahrum kalacaklarına, hatta bunu içen ve içiren kişilerin de cehennem ehlinin akıntılarından oluşan Hebal çamuru içeceğini içeceklerine vb. hususlara vurgu yaptığı söylenebilir. Elmalılı ise daha çok içkinin haram kılınışının sebeplerine, insanları içkiden uzak durmaları için gerekli tedbir ve tavsiyelere yer vermiştir. Bu yönleriyle İbn Kesîr'in insanları ahirette karşılaşılacak durumları söyleyerek sakındırmayı, Elmalılı'nın ise haramlığın aslî sebeplerini açıklayarak insanları akıllarını kullanarak kendi tercihleri ile sakındırmalarını hedeflediği yorumunu çıkarmaktayız.

3.6. Ridde/İslâm Dininden Çıkma Haddi

Allah her insanı İslâm fıtratı üzere yaratmıştır. Nitekim Hz. Muhammed (s.a.v.) de “*Her çocuk, İslâm fıtratı üzere doğar.*”³⁹⁷ buyurmuştur. Bu fıtrata sahip olan insanın sonradan şaşırıp da İslâm'ı terk etmesi büyük günahlardan biridir. Allah, Kur'ân'da iman ettikten sonra inkâr

³⁹⁷ Buhârî, *Sahîhi'l-Buhârî*, “Cenâiz”, 92; Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, “Kader”, 22; Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, “Kader”, 5.

ederek küfre düşenlerin ahirette büyük bir azaba uğrayacaklarını buyurmuştur.³⁹⁸ Dolayısıyla ridde suçu, dini oyun hâline getirmeyi engelleyerek kişilerin din ve düşünce özgürlüklerini koruma amacı taşımaktadır.³⁹⁹

3.6.1. İbn Kesîr Tefsirinde Ridde/İslâm Dininden Çıkma Haddi

Kur'ân'da dinden dönme suçunun cezası ile ilgili kesin ve net bir âyetin bulunmadığı daha önce ifade edilmişti. Ancak burada dinden dönme konusuyla ilgili âyetler, İbn Kesîr ve Elmalılı'nın malum tefsirlerinde incelenecek ve *ridde*nin her iki müfessir tarafından suç veya ceza olarak nitelendirip nitelendirilmediği hususu ortaya konmaya çalışılacaktır.

Dinden dönme suçu ile ilgili âyetlerden birisi, Bakara Sûresi'nin 217. âyetidir. Bu âyet, bir yandan ağırlıklı olarak haram aylarda savaşmanın hükmü konularına temas ederken diğer taraftan fitnenin İslâm dininde bir insanı katletmekten daha büyük ve kötü bir şey olduğunu vurgulamaktadır. Yine aynı âyette, kâfirlerin Müslümanları dinlerinden döndürene kadar savaşmaya devam edecekleri ve dininden dönüp kâfir olarak ölenin dünya ve ahiretteki amellerinin boşa gideceği beyan edilmiştir. Öte yandan İbn Kesîr'in bu âyetin tefsirini yaparken daha çok âyetin sebebi nüzûlü üzerinde durduğu, haram aylarda savaşmanın hükümlerinden bahsettiği, Müslümanların Mescid-i haramdan çıkarılması ve dinlerinden döndürülmelerinin katletmekten daha büyük bir suç olduğunu açıkladığı anlaşılmaktadır.⁴⁰⁰

İslâm dininde herhangi bir zorlama olmadığından söz eden âyetin⁴⁰¹ tefsiri incelendiğinde, İbn Kesîr'in İslâm'ın delillerinin gâyet açık bir biçimde görünmesinden ötürü inanç konusunda hiçbir şekilde zorlamaya yer olmadığını, Allah'ın göğsünü açıp İslâm'la şereflendirdiği ve basiretini artırdığı kimselerin güzellikle ve kendi iradeleri ile zaten Müslüman olacaklarını, Allah'ın kalplerini körelttiği, gözlerine ve kulaklarına mühür vurduğu kimselerin ise bu dine zorla girmelerinin hiçbir anlamı olmadığını söylediği görülmektedir. O, söz konusu âyetin hükmünün genel olduğunu söylemekle birlikte âyetin özelde bir grup kimse hakkında nâzil olduğunu belirtmiş ve buna dair rivâyetleri aktarmıştır. Bu âyetin cizye vermeyi kabul eden ehli kitap hakkında indirildiğine dair bazı görüşler bulunmakla birlikte bazı âlimlere göre bu âyet, savaşmayı emreden âyetin gelmesiyle birlikte nesh edilmiştir. Dolayısıyla âyetteki

³⁹⁸ bk. el- Bakara 2/217; el-Âl-i İmrân 3/86; en-Nisa 4 /137; Nahl 16/106; el-Muhammed 47/25.

³⁹⁹ Ebû Zehre, *el-Cerîme ve'l- 'ukûbe*, 93.

⁴⁰⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'azîm*, 2/142.

⁴⁰¹ “Dinde zorlama yoktur. Doğru eğriden açıkça ayrılmıştır. Artık kim sahte tanrıları reddeder de Allah'a inanırsa kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah her şeyi işitir ve bilir.” (el-Bakara 2/256).

zorlama, yani ikrahın anlamı İslâm dinine çağrıldığı takdirde fidye veya cizye vermeyip İslâm'dan yüz çevirenlerle öldürülünceye kadar savaşılmaması hususundadır.⁴⁰²

Dinden dönme hususundaki bir diğer âyet, Âl-i İmrân Sûresi'nin 86. âyetidir. İbn Kesîr'in bu âyetin tefsirinde, sebebi nüzulü ile ilgili rivâyetleri aktarmayı öncelediği görülmektedir.⁴⁰³ Âyette, iman edip Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hak olduğuna tanıklık ettikten ve kendilerine apaçık deliller geldikten sonra inkârcılığa sapanların hidâyetten nasiplerinin olmayacağı dile getirilmektedir. İbn Kesîr'in aktardığına göre ensardan Hâris adında bir kişinin İslâm'ı terk edip daha sonra pişmanlık duyarak tekrar Müslüman olmak istemesi ve bunu da Rasûlullah'a (s.a.v.) sorması üzerine bu âyetler⁴⁰⁴ indirilmiştir.⁴⁰⁵ Nitekim apaçık deliller ortaya konulduğu hâlde ısrarla İslâm'dan yüz çevirenler, Allah'ın gazap ve azabına mahkûm olacaklar, gerçekten tövbe edip ıslah olanlar ise Allah tarafından bağışlanacaklardır.⁴⁰⁶

Dinden dönme konusuyla müteallık diğer bir âyet ise Nahl Sûresi'nin 106. âyetidir.⁴⁰⁷ Âyette, iman ettikten sonra küfre sapanların âhiret yurdunda büyük bir azap ile karşılaşacakları beyan edilmiştir. Çünkü bu kimseler, dünya hayatını ahirete tercih etmişler ve bu tercih sebebiyle dinlerinden dönmüşlerdir. İbn Kesîr, Allah'ın bu durumdaki kimselerin kalbine hidâyet nasip etmeyeceğini, kalbinde imanı olduğu hâlde işkence ve zulümle dininden dönmeye zorlanan kişilerin ise istisna kılındığını açıklamıştır. Mezkûr âyetin baskı ve zulümle dininden döndürülmeye zorlanan Ammâr b. Yâsir'in (r.a.) (öl. 37/657) müşrikler tarafından gördüğü işkencelerin üzerine söz ile dinden döndüğünü söylemesinin üzerine indirildiğine dair rivâyetlere yer vermiştir ki bu durum, Rasûlullah'a (s.a.v.) bildirildiğinde Ammâr'a kalbinde olanı sormuş, bunun üzerine Ammâr kalbinin iman ile dolu olduğunu söylemiş ve akabinde bu âyet indirilmiştir.⁴⁰⁸ Ayrıca o, âlimler nezdinde bir insanın canı pahasına dahi olsa kalbinde iman olmasına rağmen dilinde dinini inkâr etmesinin ve zulme ve baskıya rağmen dini yolunda ısrar etmesinin caiz olduğu konusunda bir ittifakın bulunduğunu da söylemiştir. Dolayısıyla

⁴⁰² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'azîm*, 2/250-251; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, 2/493-494.

⁴⁰³ "İman edip bu Rasûlün hak olduğuna şahit olduktan ve kendilerine apaçık kanıtlar geldikten sonra inkârcılığa sapan bir kavme Allah nasıl hidâyet nasip eder? Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez."

⁴⁰⁴ "İman edip bu Rasûlün hak olduğuna şahit olduktan ve kendilerine apaçık kanıtlar geldikten sonra inkârcılığa sapan bir kavme Allah nasıl hidâyet nasip eder? Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.", "İşte onların cezası, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lânetine uğramalarıdır.", "Ebedî olarak bu lânetin içine gömülüp gideceklerdir. Ne azapları hafifletilecek ne de kendilerine fırsat tanınacaktır.", "Ama yaptıklarının ardından tövbe edip kendilerini düzelterler başka; çünkü Allah çok bağışlayıcı ve merhametlidir." (Âl-i İmrân 3/ 86-89).

⁴⁰⁵ Himyerî, *Tefsîru Abdürrezzâk*, 1/401.

⁴⁰⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'azîm*, 3/374.

⁴⁰⁷ "Kim iman ettikten sonra Allah'ı inkâra sapsa -kalbi imanla dolu olduğu halde baskı altında kalanın durumu müstesna olmak üzere- kim kalbini inkâra açarsa işte Allah'ın gazabı bunlardır; bunlar için çok büyük bir azap vardır."

⁴⁰⁸ Taberî, *Cami'u'l-beyân*, 14/374; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 8/362.

hem Ammâr'ın (r.a.) samimi davranışı doğrudur hem de Bilâl-i Habeşî'nin (r.a.) (öl. 20/641) müşriklerin sıcak çöllerde göğsünün üzerine büyük kayalar koyarak onu dininden dönmeye zorlamaları karşısındaki tevhid ısrarı doğrudur denebilir.⁴⁰⁹ İbn Kesîr'in Ahmed b. Hanbel'den aktardığı bir rivâyette, Hz. Ali'nin (r.a.) dininden dönen kimseleri ateşte yaktığı ifade edilmiştir. Bunu işiten İbn Abbâs (r.a.), Rasûlullah'ın (s.a.v.) 'insanları Allah'ın azabı ile azaplandırmayın' buyruğunu hatırlatmıştır. İbn Abbâs'ın (r.a.) bu sözünü işiten Hz. Ali (r.a.) de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) 'dinini değiştirenlerin öldürülmesini emrettiğini' duyduğunu söylemiş ve bu şekilde İbn Abbas'a (r.a.) tepki göstermiştir.⁴¹⁰ Yine aktarılan başka bir rivâyete göre âyet, Yahûdilikten İslâmiyet'e geçen ve sonra tekrar Yahûdiliğe dönen bir kişi hakkında inmiştir. Sahâbeden Ebû Mûsâ el-Eşârî (r.a.) ve Muâz b. Cebel (r.a.) arasında geçen diyaloga göre Muâz b. Cebel (r.a.), dininden dönen bir kişiyi iki aydır ikna etmeye çalıştıklarını söylemiştir. Ebû Mûsâ el-Eşârî (r.a.) ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) irtidat edeni öldürün emrine itaat ederek o kişinin öldürülmesini istemiştir. Peşinden o kişi, öldürülmüştür. İbn Kesîr, bu olayın Buhârî ve Müslim'de geçtiğini belirtmiştir.⁴¹¹ Tefsirin sonunda İbn Kesîr, sahâbeden bir örnek olay zikrederek yorumunu tamamlamıştır. Nitekim bu olayda sahâbeden Ebû Huzâfe Abdullâh b. Huzâfe es-Sehmî (r.a) (öl. 35/655-56), Rum kralına esir düşmüş, kendisine kızgın kazana atmak, zindana koymak aç ve susuz bırakmak gibi çok çeşitli işkenceler yapılmış, tüm bu eziyetlere rağmen asla dininden dönmemiştir. Nihayetinde kral, onun gösterdiği sağlam dirâyet ve azim karşısında kendisini ve diğer Müslümanları serbest bırakmıştır.⁴¹²

Bunlardan başka riddeden bahseden diğer bir âyet, Nisâ Sûresi'nin 137. âyetidir.⁴¹³ İbn Kesîr, bu âyetin yorumunda Allah'a iman ettikten sonra dinden dönüp sapkınlık gösterenlerin ve ölene kadar tekrar tekrar bu tavrı sergileyenlerin Allah tarafından bağışlanmayacaklarını ve doğru yola iletilmeyeceklerini beyan etmiştir. İbn Kesîr'in aktardığı bir rivâyete göre Hz. Ali (r.a.), dininden dönen kişinin üç defa tövbeye davet edilmesi gerektiğini, iman ettikten sonra küfre düşenleri ve küfürde ileri gidenleri Allah'ın bağışlamayacağını ve doğru yola erdirmeyeceğini söylemiştir. 138. âyette ise Allah, münafıklar için acı bir azabın varlığından söz etmiştir. Bu bağlamda hem bu âyetin hem de önceki âyetin münafıklarla ilgili olduğu

⁴⁰⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'azîm*, 4/715.

⁴¹⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'azîm*, 4/715; Buhârî, *Sahîhi'l-Buhârî*, "İstîtâbetü'l-mürteddîn", 2 (No. 6922); Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 3/365 (No. 1872).

⁴¹¹ Buhârî, *Sahîhi'l-Buhârî*, "İstîtâbetü'l-mürteddîn", 2 (No. 6923); Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, "İmâret", 1733; Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 3/365 (No. 1872).

⁴¹² Ebû'l-Hasan Ali b. Ebû'l-Kerîm Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerîm b. Abdülvâhid eş-Şeybânî'l-Cezerî İzzeddîn İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, thk. Alî Muhammed Mu'avvad-Âdil Ahmed Abdulmevcûd (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1993), 3/213.

⁴¹³ "İman edip sonra inkâr edenleri, sonra yine iman edip tekrar inkâr edenleri, sonra da inkârlarını arttıranları Allah ne bağışlayacak ne de onları doğru yola iletecektir."

anlaşılmaktadır. İbn Kesîr, daha sonra tefsirinde münafıkların alametlerinden bahsetmeye devam etmiştir. Buna mukabil, had cezası ile ilgili herhangi bir açıklamada bulunmamıştır.⁴¹⁴

Riddeden bahseden Muhammed Sûresi'nin 25. âyeti incelendiğinde bu âyette, iman ettikten sonra irtidat edenlerin şeytan tarafından aldatılmış oldukları ve bu durumun onlara güzel gösterildiği vurgulanmıştır. Böyle kişilerin kalpleri kapanmış ve tüm güçleriyle batıl olandan yardım istemişlerdir. Yine münafıkların durumlarının da bu şekilde olduğu ifade edilmiştir. Zira münafıklar, iman etmiş gibi görünseler de gizlediklerinin tersi çıkar ve Allah, onların gizlediklerinin hepsini bilir. Ayrıca İbn Kesîr, böylesi kişilerin kalplerine kilit vurulduğuna da dikkat çekmiştir.⁴¹⁵

Velhasıl İbn Kesîr'in dinden dönme konusuyla ilgili âyetlerin tefsirinde, âyetlerin indiriliş sebebi hakkındaki rivâyetleri sened zinciriyle birlikte zikrettiği, zaman zaman şiirlerle istişhadda bulunduğu, zikrolunan haddin uygulanmasına dair Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahâbe döneminden bazı olayları anlattığı gözlemlenmektedir. O, dininden dönen kimselerin bu dünyada ve ahirette başlarına neler geleceğine, Allah'ın onları hidâyete erdirmeyeceğine, ancak tövbe edip ıslah olanların istisna tutulacağına veyahut da zorda ve baskı altında kaldıklarında Müslümanların riddeyi kalben değil dil ile yapma ruhsatının Allah tarafından verildiğine temas etmiştir. Diğer taraftan onun ridde suçundan bahseden âyetleri yorumlarken bu eylemin herhangi bir had cezası olarak görülmesi ve cezasının da kesin ve net bir şekilde ölüm oluşuyla ilgili beyanlarda bulunmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla onun burada sadece Hz. Peygamber'in (s.a.v.) 'dininden döneni öldürünüz' emrinin sahâbe tarafından bilindiği bilgisini paylaştığı ve bu emrin uygulandığı birkaç olayı naklettiği görülmektedir.

3.6.2. Hak Dini Kur'an Dili Tefsirinde Ridde/İslâm Dininden Çıkma Haddi

Nakledilen bazı iddialarda, dinden dönme suçunun Kur'ân-ı Kerîm'de dinde zorlamanın olamayacağını belirten Bakara Sûresi'nin 256. âyeti ile çeliştiği ileri sürülmüştür. Elmalılı, bu âyetin tefsirinde zorla kimseye dine girmenin yapılamayacağını ve imanda asıl olanın kalben inanmak olduğunu vurgulamıştır. Ona göre zorla gerçek dindar olunmaz. Diğer taraftan dinde herhangi bir zorlamanın bulunmaması, hiç kimse üzerinde bir sorumluluk, ceza ve azabın olmayacağı şeklinde anlaşılmamalıdır. Çünkü bir kişinin doğruluktan saparak yoldan çıkması ve dine aykırı fiillerde bulunması, doğal olarak bir azabı gerektirmektedir. Dolayısıyla kişinin hiçbir zorlama olmaksızın kendi hür iradesiyle küfre sapması, ceza ve azaba müstehak olması anlamına gelir. Zira hiçbir kimseye zorla 'Müslüman ol' denilemez ve denilmemesi de gerekir.

⁴¹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'azîm*, 3/239.

⁴¹⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'azîm*, 6/661.

Lakin kişi, Müslüman olduktan sonra bunu yaparsa sözünde durmamış olur ve bu yüzden cezasını çeker. Çünkü ceza, tövbe etmeyen ve verdiği sözden cayan için kaçınılmaz bir son olarak görülebilir. İslâm dininde, vicdan hürriyeti, söz verme, antlaşma yapma, hak ve hukuk yüksek bir değer ifade eder. Hatta bu yüzden cihad ilânında bile düşmana hak dini kabul etmede veya etmiyorsa da güzellikle vergi vermede tercih hakkı verilir ve böyle bir teklif sunulur. Düşman, buna uyarsa savaş yapılmaz. Öte yandan Elmalılı, cihad anlayışının asıl manasını okuyucuya sunarak cihadın din değiştirmek üzere zorlayıcı bir araç olmadığını, İslâm dininin yüceliğini ifade eden ve kanıtlayan bir delil olduğundan söz etmektedir. İslâm’da savaşmanın temel amacı intikam almak, insanları katletmek, din değiştirmeye zorlamak değil, düşmanı mağlup edip zorlayıcı gücünü yok ederek mensup olduğu dinde serbest bir şekilde hakkın kanununa tabi tutmaktır. Bu yüzdendir ki o, Müslümanların dinlerini savunması gerektiğini, aksi takdirde fitnelerin ortaya çıkacağını ve bütün insanlığın dengesinin bozulacağını ifade etmektedir. Zira Bakara Sûresi’nin 193. âyetinde din, Allah’ın dini oluncaya kadar savaşılması emri verilmiştir. Ayrıca Elmalılı, 256. ve 193. âyetler arasındaki nesh meselesine de temas etmiştir. Bir görüşe göre zorlamanın olmamasından söz eden âyet, daha sonra indirilen cihad ve savaş âyetleri ile nesh edilmiştir. İkinci bir görüşe göre dinde zorlama konusunun Ehl-i kitap ile ilgili olduğudur. Müşrikler ise bunun dışında tutulur. Ancak Elmalılı, bu görüşün çok da isabetli bir görüş olmadığını kanıtlama yoluna gitmiştir. Üçüncü bir görüşe göre ise dinde zorlama olmadığını ifade eden âyet, savaş emrinden bahseden âyetle neshedilmiştir. Elmalılı, iniş tarihi bakımından bu âyetler arasında tam bir netlik olmamakla birlikte ‘zorlama yoktur’ hükmünün genel mana üzerine kalması gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü İslâm’ın başlarında dine davetin zorlama şeklinde olmadığı, hatta yapılan zulme karşı misliyle karşılık dahi verilmediği bilinen bir durumdur. İslâm dininde zorlamanın olmayışı, bir fitnenin olmayışından ileri gelir. Dolayısıyla fitne varsa savaş kaçınılmazdır.⁴¹⁶

Bundan başka Bakara Sûresi’nin 217. âyetinde,⁴¹⁷ dinden dönüp kâfir olarak can veren kişinin dünya ve ahiretteki bütün amellerinin boşa gittiği açıklanmıştır. Elmalılı, bu meyanda İslam’dan dönenin Müslüman iken yaptığı tüm iyilik ve güzel âmellerin boşa gideceğini, bunun

⁴¹⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 2/162-170.

⁴¹⁷ “Sana haram ayı, onda savaşmayı soruyorlar. De ki: Onda savaşmak büyük günahdır. Allah’ın yolundan menetmek ve O’nu inkâr etmek, Mescid-i Harâm’dan (insanları) engellemek, halkını oradan çıkarıp sürmek ise Allah katında daha büyük günahdır. Fitne de öldürmekten daha ağırdır. Güçleri yeterse sizi dininizden çevirinceye kadar durmadan sizinle savaşırlar. İcinizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse, dünyada ve âhirette amelleri boşa gidenler işte bunlardır. Cehennemnin dostları da bunlardır ve orada onlar devamlı kalıcıdırlar.”

telafisinin mümkün olamayacağını ve bu kişinin hiçbir yaşama hakkının kalmadığını ifade etmiştir.⁴¹⁸

Ayrıca Âl-i İmrân Sûresi'nin 86. âyetinde, Allah'a ve Hz. Peygamber'e (s.a.v.) iman edip de inkâra sapan bir kavme hidâyet nasip edilmeyeceği buyrulmaktadır. Elmalılı, bu âyetin tefsirinde Allah'ın elçilerine inanmanın dolaylı olarak Allah'a inanmak anlamına geldiğini açıklamaktadır. Çünkü elçiler, muhataplarını kendisini elçi olarak gönderen yüce varlığa inanmaya davet etmektedirler. O, İslâm'ın hak din olduğunu vurgulayarak ridde suçunun bir küfür olduğunu ifade etmektedir. Ona göre herhangi bir peygamberin veya peygamberliğin esasını inkâr etmekte de yine Allah'ı inkâr etmek sayılır. Öte yandan bu âyetin iman ettikten sonra dinden çıkan ve Medine'den kaçıp Mekke'deki müşriklere sığınan birkaç kişi hakkında indiğini söylenmektedir. Bu kişilerin tövbelerinin kabul edilip edilmediği hususu tartışılmıştır. Buna göre söz konusu kişiler, sadece ölmekten korktukları zaman tövbe edip iman ederler, lakin o vakitte yapılacak iman kabul edilmez. O, bu görüşünü Nisâ Sûresi'nin 18. âyetiyle desteklemektedir.⁴¹⁹ Yine o, Allah katında İslâm'dan başka bir dinin kabul edilmeyeceğini ve başka bir dini tercih edenin sonunun hüsrana olacağını belirtmiştir. Zira Allah'a ve O'ndan gelenlere kâmil bir iman ile teslim olunmadıkça, hiçbir amel ahirette onlara fayda vermeyecektir. Dolayısıyla küfür üzere ölenler, kendilerini hiçbir şekilde azaptan kurtaramazlar.⁴²⁰

Yine Nisâ Sûresi'nin 137. âyetinde, iman edip inkâr eden ve bunu tekrarlayan kişilerin Allah tarafından bağışlanmayacakları ve hidâyete erdirilmeyecekleri açıklanmıştır. Elmalılı, bu âyetin tefsirinde bu şekilde dininden dönen kişilerin kalplerinin mühürlü olmaları hasebiyle bir daha iman edemeyeceklerini, etseler dahi asla affedilmeyeceklerini belirtmiştir. Lakin âyetin devamına bakıldığında kastedilen o kişilerin o dönemdeki münafıklar olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır.⁴²¹

Öte yandan Nahl Sûresi'nin 106. âyetinde, zor kullanarak dininden döndürülmeye çalışanlar dışında iman ettikten sonra dininden dönen kişiler için büyük bir azabın olacağı ifade edilmiştir. Elmalılı, bu kimselerin en büyük cinâyeti işlediklerini söylemiş, işkencelerle mürted olmaya zorlanan Ammâr (r.a), İslâm'ın ilk şehitleri olan babası Yâsir (r.a.) (öl. 615) ve annesi Sümeyye'ye (r.anhâ) (öl. 615) yapılanları anlatmıştır.⁴²² Nitekim o, zorlama ve tehditle dinden

⁴¹⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/85.

⁴¹⁹ "Yoksa kötülükleri yapıp yapıp da içlerinden birine ölüm gelip çatığında 'ben şimdi tövbe ettim' diyenlerle kâfir olarak ölenler için kabul edilecek tövbe yoktur. Onlar için acı bir azap hazırlamışızdır."

⁴²⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/398.

⁴²¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/86.

⁴²² Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 7/472.

döndürülen kimsenin aslında dinden çıkmış sayılmayacağını örneklerle ifade etmiştir. Bununla birlikte zorlama hâlinde sadece dil ile küfretmenin caiz olduğunu, bunun bir ruhsat olarak görülmesi gerektiğini, hakkı açıklayarak dinî yüceltmek amacıyla ölmeyi göze alıp küfürden sakınmanın ise azimet olduğunu ve azimetin amel olarak daha üstün olduğunu da sözlerine eklemiştir.⁴²³

Bunların dışında iman ettikten sonra dininden dönen yani irtidat edenlerden bahseden bir diğer âyet, sözünde durmayan münafıklardan bahseden Muhammed Sûresi'nin 25. âyetidir.⁴²⁴ Mürtedlerin dinden dönmeleri, şeytan tarafından kendilerine güzel gösterilmiştir. O kimseler, bu dünyada güzel ameller yapmış olsalar dahi tüm sâlih amelleri boşa gitmiştir. Elmalılı, daha sonra *ihbat* kelimesinin 'âmellerin sevaplarını yok etmek' anlamına geldiğini izah etmiştir.⁴²⁵

Neticede Elmalılı'nın dinden dönme suçu ile ilgili âyetlerin tefsirinde, riddenin anlamını, dinden dönen kişilerin başına geleceklerini ve bu kimselerden kimlerin kastedildiğini açıkladığı, bunun yanında dinde zorlama olmayışı ile cihad anlayışı arasındaki bağlantıyı net bir şekilde okuyucuya anlattığı görülmektedir. Ayrıca o, kişinin vicdan hürriyeti konusundaki özgürlüğü ve sorumlulukları arasındaki sonuçları da detaylı bir şekilde açıklamıştır. Lakin onun dinden dönen kimselere yönelik bu dünyada uygulanacak herhangi bir had cezasından bahsetmediği söylenebilir.

3.6.3. Ridde/İslâm Dininden Çıkma Haddinin Her İki Tefsire Göre Mukayesesi

Ridde suçu ile ilgili âyetler⁴²⁶, İbn Kesîr ve Elmalılı'nın tefsirlerinde incelendiğinde Elmalılı'nın birçok konuda olduğu gibi İbn Kesîr tefsirine nazaran daha çok kendi yorumlarına yer verdiğini, güncel meseleler üzerinden Müslümanlara uyarı ve nasihatlerde bulunduğunu söylemek mümkündür. Her iki müfessir, bu suçun cezasının ahiretteki karşılığının azap olduğu konusunda hemfikirdirler. Yine tövbe edip ıslah olanların istisna edilmesi konusunda da benzer yaklaşımlar sergilemişlerdir. Ayrıca iki müfessirin de dinde zorlamanın olmadığını emreden âyet ile çelişki içerisindeymiş gibi algılanan dinden dönme suçunun arasındaki ilişkiye değindikleri anlaşılmaktadır. Ancak burada Elmalılı'nın İbn Kesîr'e göre daha açıklayıcı yorumlarda bulunduğu, âyetlerin indiriliş sebepleri ve hayata uygulanış biçimi konusundaki örneklerle daha fazla yer verdiği ileri sürülebilir. Elmalılı'nın üzerinde durduğu diğer bir konu ise İslâmiyetteki cihat anlayışıdır. Cihadın ve din için savaşmanın öneminden bahseden

⁴²³ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/263-264.

⁴²⁴ "Doğru yol kendileri için apaçık hale geldikten sonra sırt çevirip dönenlere şeytan bunu güzel göstermiş ve kendilerine yanlış yolda ilerleme cesareti vermiştir."

⁴²⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/145-146.

⁴²⁶ el-Bakara 2/217, 256; Âl-i İmrân 3/86; en-Nisâ 4/137; en-Nahl 16/106; Muhammed 47/25.

Elmalılı, müşriklerle savaş yapılması emrinden sonra dinde herhangi bir zorlamanın bulunmadığını emreden âyetin indirildiğini ve bu âyetin önceki âyeti nesh ettiğini söylemiştir. Benzer şekilde bu konuyu İbn Kesîr'in de işlediği görülmektedir. İbn Kesîr, bu meselede farklı görüşleri aktarırken, Elmalılı bu görüşler arasında mantıklı veya mantıksız bulduğu meseleleri açıklamış ve kendi fikrini ortaya koymuştur. Her iki müfessirin de İslâm hukuku dahilinde bir had cezası olarak ridde suçundan bahsetmediklerini, bunun kesin ve net bir şekilde cezasının ölüm olduğunu belirtmediklerini de söylemek mümkündür.

3.7. Bağy/Sebepsiz Şekilde Devlet Liderine İsyân Etme Haddi

Bu suç, Kur'ân'da *“Eğer müminlerden iki grup birbiriyle kavgaya tutuşursa hemen aralarını düzeltin; ikisinden biri diğerinin hakkına tecavüz etmiş olursa -Allah'ın emrine geri dönünceye kadar- haksızlığa sapanlara karşı savaşın; dönerlerse aralarındaki anlaşmazlığı adaletle çözüme bağlayın ve herkese hakkını verin. Allah hakkı yerine getirenleri sever.”*⁴²⁷ âyetine dayandırılmaktadır.⁴²⁸ Bağy suçunun had cezaları arasına girip girmediği ve tanımı konusunda mezhepler arasında görüş farklılıkları mevcuttur.⁴²⁹

3.7.1. İbn Kesîr Tefsirinde Bağy/Sebepsiz Şekilde Devlet Liderine İsyân Etme Haddi

Mezkûr âyetin tefsiri incelendiğinde İbn Kesîr'in dikkat çektiği noktaların ilki, Allah'ın birbirlerine karşı dövüşmelerine rağmen yine de o gruplar için *müminler* ifadesini kullanmasıdır. Buhârî ve diğer âlimler, büyüklüğü fark etmeksizin işlenmiş olan günahların insanı imandan çıkarmadığı konusuna bu âyeti delil gösterirler. Fakat Hâricîler ile onların yolundan giden Mu'tezile ve diğer bazı âlimler bu görüşün tam zıttını savunmaktadırlar. Bir keresinde Rasûlullah'ın (s.a.v.) sahâbeye hutbe okuduğu sırada torunu Hasan'ın (r.a.) yanında iken bir ona bakarak bir de cemaate bakarak Hasan (r.a.) vesilesi ile Müslüman iki büyük grubun arasının düzeltilmesini Allah'tan niyaz ettiği nakledilmiştir. Sonuçta da uzun süren savaşların ardından Şamlılarla Iraklıların arası Hz. Hasan (r.a.) sayesinde düzeltilmiştir.⁴³⁰

İbn Kesîr, Müslüman iki gruptan biri diğerine saldırdığı takdirde saldıranlara yönelik kullanılan *‘Allah'ın emrine dönene kadar’* ifadesinin aslında hakkı dinleyerek itaat edinceye kadar anlamını taşıdığını ve onlar itaat edinceye kadar onlarla savaşılması gerektiğini

⁴²⁷ el-Hucûrât 49/9.

⁴²⁸ Ali Şafak, “Bağy”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 4/451.

⁴²⁹ Mehmet Akman, “Önceki Hukukumuzda İsyân Suçu”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 9 (İstanbul: Marmara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Vakfı Yayınları, 1995), 208; Okka, *İslâm Hukuku ve Osmanlı Uygulamasında Devlete İsyân (Bağy) Suçu*, 12.

⁴³⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'azîm*, 6/711; Buhârî, *Sahîhi'l-Buhârî*, “Sulh”, 9 (No. 2704).

vurgulamıştır. Onun Müslüman iki grubun saldıran taraf Allah'ın emrine dönünceye kadar birbiriyle savaşmasını vurgulamasından anlaşılıyor ki gruplardan biri haksızdır. Bu yönüyle âyet ile *bağy* suçu arasında bir ilişki kurulabilir ancak bu net bir yorum olmayabilir. Yine o, Rasûlullah'ın (s.a.v.) zâlim ya da mazlum ne olursa olsun müminin mümin kardeşine yardım etmesi gerektiği emrine de yer vermiştir. Bu meyanda sahâbe, verilen bu emirden mazlum olanı anlamışlar ancak zâlimin kim olduğunu ve ona nasıl yardım edeceklerini Rasûlullah'a (s.a.v.) sormuşlar ve O (s.a.v.) da 'zâlimi iki elinin üstünde tutarak' şeklinde cevap vermiştir.⁴³¹ İbn Kesîr'in Ahmed b. Hanbel'den aldığı bir rivâyete göre Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bineğinin kokusu sebebiyle Müslüman iki kavim birbirine karşı öfkelenmişler, hurma çubuklarıyla birbirlerine vurmuşlar ve çatışmışlardır. Bu olay üzerine de söz konusu âyet indirilmiştir. Nitekim bu iki grubun Câhiliye döneminde birbirlerine düşman olan Evs ve Hazrec kabileleri olduğu rivâyet edilmektedir.⁴³² Yine nakledildiğine göre bu âyetin inişinin bir başka sebebi, ensardan İmran (r.a.) adında bir adamın Ümmü Zeyd (r.anhâ) denilen eşine kendi ailesini ziyaret etmesini yasaklaması ve kendisinden başka kimsenin giremeyeceği bir odaya hapsetmesidir. Bu olayda kadın, ailesine haber göndermiştir. Kadının kavmi de gelerek onu oradan çıkarmışlardır. Dolayısıyla söz konusu kadın ve kocanın ailelerinin birbirleriyle çekişmeleri iniş sebebi olmuştur.⁴³³ Bunu işiten Hz. Peygamber (s.a.v.), haber göndererek iki kavmin aralarını düzeltmiş ve onlar da Allah'ın emrine uymuşlardır.⁴³⁴ Zira Allah, vuruşan grupların birbirlerine karşılıklı olarak yaptıkları şeyler için pişman olarak dönmeleri hâlinde onlara adaletle davranılması gerektiğini emretmiştir. Bir rivâyete göre bu dünyada âdil davrananlar, bunun karşılığında ahiret gününde Allah'ın huzurunda inciden minderler üzerinde oturacaklardır.⁴³⁵ İbn Kesîr, zikrettiği bu rivâyetin isnadının sahih olduğunu da ayrıca belirtmiştir.⁴³⁶ Onun, âyetin iniş sebebiyle ilgili elde ettiği rivayetleri naklettiği ancak hangisinin asıl sebep olduğu hakkında bir görüş bildirmediği görülmektedir.

Öte yandan Allah, Kur'ân'da "*Müminler ancak kardeşirler.*"⁴³⁷ buyururken Rasûlullah (s.a.v.) da "*Müslüman, Müslüman'ın kardeşidir, ona haksızlık etmez ve hor görmez.*"⁴³⁸ buyurmaktadır. Buna göre bir Müslümana yardım edenin yardımcısı, Allah'tır. Hadiste kul,

⁴³¹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'azîm*, 3/301; Buhârî, *Sahîhi'l-Buhârî*, "Mezâlim", 9 (No. 2444).

⁴³² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'azîm*, 6/711-712; Buhârî, *Sahîhi'l-Buhârî*, "Sulh", 1 (No. 2691); Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, "Cihâd", 1799; Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 20/56 (No. 12607).

⁴³³ İbn Kesîr'de geçen bu rivâyetin kaynağına ulaşılamamıştır.

⁴³⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'azîm*, 6/712.

⁴³⁵ Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, "Kaza", 2 (No. 5886).

⁴³⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'azîm*, 6/712.

⁴³⁷ el-Hucurât 49/10.

⁴³⁸ Buhârî, *Sahîhi'l-Buhârî*, "Mezâlim", 3; Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, "Birr", 58.

Müslüman kardeşinin gıyabında dua ederse meleklerin de o kişi için ‘daha fazlası duayı eden kişiye olsun’ şeklinde dua ettikleri bildirilmiştir.⁴³⁹ İbn Kesîr, bu konuya dair birçok hadisin varlığından söz etmiş lakin tümüne burada yer vermemiştir.⁴⁴⁰ Yine bu bağlamda Rasûlullah (s.a.v.), müminlerin birbirlerini destekleyen ve güç veren bir binaya benzediklerini buyurmuş ve o anda parmaklarını birbirine geçirmiştir.⁴⁴¹ Başka bir hadiste ise müminin iman ehli içinde, insan bedenindeki konumunun baş mesabesinde olduğu, başa bir şey olduğunda acıyı beden duydugu, bunun gibi müminin de iman ehlinin başına gelenler yüzünden acı çekeceği ifade edilmiştir.⁴⁴² Bu hadisi, sadece Ahmed b. Hanbel rivâyet etmiştir. İbn Kesîr’e göre mezkûr âyet, Allah’ın çatışan grupları veya küsmüş kardeşleri birbirleriyle barıştıranlar ve Allah’tan sakınanlar için rahmetinden bir müjdedir.⁴⁴³

Ayrıca İbn Kesîr’in devlete isyan suçundan bahseden âyetin tefsirinde, hukuktaki devlete isyan suçu ve had cezaları ile ilgili herhangi bir şeye değinmediği anlaşılmaktadır. Burada dikkati celbeden husus, birbirleriyle çatışan iki Müslüman grubun arasının düzeltilmesine ve onlara her konuda âdil davranılması gerektiğine yapılan vurgudur. Diğer taraftan İbn Kesîr, Müslümanların kardeş olduğunu bildiren âyete ve bu konudaki diğer hadislerle yer vermiş fakat bu âyetin tefsirini kısa tutmuştur. Onun tefsirinde bağy kelimesinden türeyen ifadelerin geçtiği diğer âyetler⁴⁴⁴ de çalışmamızda incelenmiş ancak *bağy*in had suçları arasında olduğuna dair açık bir ifadeye rastlanılmamıştır.

3.7.2. Hak Dini Kur’an Dili Tefsirinde Bağy/Sebepsiz Şekilde Devlet Liderine İsyan Etme Haddi

Elmalılı’nın *bağy* suçundan bahseden âyetin tefsirinde, önce âyetin iniş sebebine dair bir olayı zikrettiği görülmektedir. O da burada İbn Kesîr’in anlattığı olayı zikretmiştir. Olay, kısaca şöyledir:

Bir keresinde Rasûlullah (s.a.v.), bir sahâbeyi ziyarete giderken Abdullah b. Übey’e (öl. 9/631) bineğiyle uğramıştır. Abdullah b. Übey, bineğin kokusundan rahatsız olduğunu söyleyince ensardan Abdullah b. Revâha (r.a.) (öl. 8/629), onun bu sözünden rahatsızlık duymuştur. Bunun üzerine Evs ve Hazrec kabilelerinden iki grup, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) saygısızlık yapıldığı düşüncesiyle birbirlerine öfkelenmişler ve ellerinde ne varsa dövüşmeye

⁴³⁹ Müslim, *el-Câmi ‘u’s-sahîh*, “Zikir”, (No. 2233); Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “Vitr”, 29.

⁴⁴⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’il-‘azîm*, 6/713.

⁴⁴¹ Buhârî, *Sahîhi’l-Buhârî*, “Salât”, 88; Müslim, *el-Câmi ‘u’s-sahîh*, “Birr”, 65.

⁴⁴² Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 37/517 (No. 22877).

⁴⁴³ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’il-‘azîm*, 6/713.

⁴⁴⁴ el-En’âm 6/164; el-Kasâs 28/76; eş-Şûrâ 42/47.

başlamışlar. Akabinde bu âyet indirilmiştir.⁴⁴⁵ Fakat Rasûlullah (s.a.v.), bu âyeti okuyunca iki grup barışmışlardır.⁴⁴⁶

Âyetin sebab-i nüzûlüne dair ikinci bir sebep, yine İbn Kesîr'in tefsirinde geçtiği üzere Ümmü Zeyd (r.anhâ) adındaki kadının kocası tarafından kendi ailesine gönderilmemesi üzerine kadının ve kocanın ailelerinin birbirleriyle vuruşmalarıdır.⁴⁴⁷ Elmalılı, ilk olayın manaya daha uygun olduğunu ifade etmektedir. Âyete 'iki grup' şeklinde ikil olduğunu anladığımız bir fiil yapısı ile başlanılmış ama sonradan çoğul bir kullanım gelerek 'onlar vuruşurlarsa' şeklinde devam etmiştir Elmalılı, bu kullanımı az kişiyle başlayan bir çatışmanın bastırılmazsa büyüyeceğinin hatırlatıldığını düşünmektedir. Bu yüzden de bu grupların arasının düzeltilmesi emrinin verildiğini ifade etmiştir.⁴⁴⁸

Elmalılı, *bağy* kelimesinin 'haksız bir şekilde artarak düşmanlık etmek' manasına geldiğini söylemiştir. Kur'ân'da, eğer bir grup barışmaya davet edilip şüphe ortadan kaldırıldığı hâlde barışa yanaşmayıp ısrarla düşmanlığa devam ederse, o durumda Allah'ın emrini dönene kadar onlarla savaşılması emri verilmiştir. Ayrıca o, Nisâ Sûresi'nin 59. âyetini de burada zikretmiştir.⁴⁴⁹ Buna göre Allah'a ve peygambere itaatten sonra kendilerinden olan emir sahiplerine de itaat edilmesi emredilmiştir. Râzî'denaktardığına göre savaşmak, saldıran kişiye saldırmaktan vazgeçtiğinde uygulanacak had cezası gibi bir ceza değildir. Bu, haksız düşmanlıklarından dönünceye kadardır. Yani saldırıyı önleme amacı taşımaktadır.⁴⁵⁰ Saldırıdan vazgeçtikleri takdirde savaşmanın haram olduğu belirtilmektedir. Daha sonra Allah, onların kendi emrine döndüklerinde aralarının adaletle düzeltilmesini ve barıştırılmasını emretmiştir. Ama burada önemli olan meselelerden biri, bu anlaşmanın sadece kişiler arasında olmasını değil Allah'ın hükümlerine göre aralarının bozulması konusundadır. Allah'ın 'adaletle aralarını düzeltin' şeklindeki vurgusu, kuşkusuz savaştan sonra haksızlık ihtimalinin ortaya çıkmasına dair bir uyarıdır. Dolayısıyla hakkaniyeti gözetmek ve hak sahibine hakkını vererek zulümden sakınmak gerekmektedir. Yine Ebû Hayyân'dan aktardığına göre mezkûr âyetteki 'savaşın ve sulh yapın' hitapları, emir yetkisi olan kişilerdir.⁴⁵¹ Yani burada devleti yönetenler kastedilmektedir. Çünkü savaş ve barış yapma gücü, sadece tek kişilik bir faaliyet olamaz.

⁴⁴⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/199.

⁴⁴⁶ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 13/302.

⁴⁴⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/200; Taberî, *Cami'u'l-beyân*, 21/2360; Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1431), 7/560-561 .

⁴⁴⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/200.

⁴⁴⁹ "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü'l-emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah'a ve peygambere götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzeldir."

⁴⁵⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 28/105.

⁴⁵¹ Endelüsî, *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*, 9/515-516.

Savaş ve barış yapmaya yetkili olanlar hakkında farz-ı kifâye olarak ümmetin tamamına hitap edilmesi çağrısında daha uygun olduğu aktarılmaktadır. Bu yüzden bir saldırıma olduğu takdirde, emir sahipleri ve yetkililere yardım etmek topluma karşı üstlenilen bir görev olmaktadır.⁴⁵² Buradan hareketle Elmalılı'nın âyetle kast edilen manayı yorumladığı ve böylece dirâyetini ortaya koyduğu anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan Elmalılı, eşkıyalık ve saldırganlık konuları hakkında fıkıh kitaplarında özel bölümler kaleme alındığını hatırlatmış ve okuyucuyu bu bilgilere yönlendirmiştir. Buradan hareketle Elmalılı'nın bağı suçunun saldırganlık ve eşkıyalık kapsamında yer aldığı gibi bir düşünceye sahip olduğunu söylemek mümkündür. O, bütün müminlerin kardeş olduklarını ifade eden âyete burada yer vererek Müslümanların iman konusunda birleşip din kardeşi sayıldıklarını söylemiştir. Dolayısıyla kardeşlerin arası hemen yapılmalı ve barış sağlanmalıdır. Âyetin sonundaki 'Allah'tan korkun' ifadesi, oldukça dikkat çekicidir. Barış ve kardeşlik, takvadan ileri gelir. O hâlde Müslümanlar kendi aralarındaki her türlü çatışmadan ve savaştan kaçınmalı ve kardeşliklerini güçlendirmelidir. Yoksa zayıf düşüp kâfirler karşısında mücadelede edemeyebilirler ve dahi Allah'ın azabından korunamazlar. İşte bu yüzden Allah'tan korkarak çatışmak ve bozuşmak yerine barış tercih edilmeli ve barışmaktan uzak durulmamalıdır. Nitekim Allah'ın rahmetine ulaşmak buna bağlıdır.⁴⁵³

Bundan başka Elmalılı, tefsirinde İbn Kesîr'den farklı olarak dil bilimsel açıklamalara yer vermiş, *bağı* konusundan bahsetmiş ancak diğer had cezaları gibi suçun terki durumunda uygulanacak bir ceza olmadığını da okuyucuya açıklamıştır. Ayrıca onun devlete karşı neden isyan edilmemesi ve barışı gözetmenin gerektiği, zikrolunan şahısla devlet yöneticilerinin kast edildiği ve devlete isyan suçundan kısa ve öz bir şekilde bilgi verdiğini söylemek mümkündür. Onun Kur'an'da *bağı* kelimesinin geçtiği diğer âyetlere⁴⁵⁴ dair tefsirleri incelendiğinde de bağı suçundan bir had olarak bahsetmediği gözlemlenmektedir.

3.7.3. Bağy/Sebepsiz Şekilde Devlet Liderine İsyan Etme Haddinin Her İki Tefsire Göre Mukayesesi

Devlete isyan suçu, İbn Kesîr ve Elmalılı'nın tefsirlerinde incelendiğinde her iki müfessirin söz konusu âyetin indiriliş sebebiyle ilgili aynı rivâyetleri zikrettikleri anlaşılmaktadır. Ancak İbn Kesîr, bu âyetle bahsi geçen ve birbirleriyle çatışan iki grubun mümin kardeşlerden olduklarına vurgu yapmıştır. Onun temas ettiği diğer bir nokta ise

⁴⁵² Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/200.

⁴⁵³ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/200-201.

⁴⁵⁴ el-En'âm 6/164; el-Kasâs 28/76; eş-Şûrâ 42/47.

insanların âdil davranmaları ve âdil davrananların kıyâmet gününde bunun karşılığını göreceklidir. Onun bu âyeti yorumlarken *bağy* konusuna girmedeği, suç ve ceza bağlamında herhangi bir açıklama yapmadığı gözlemlenmektedir. Elmalılı ise âyetin iniş sebebini anlatmasının ardından iki grubun çatışmasına müdahale edilmediği takdirde olayın büyüyeceğini söylemiştir. Elmalılı, burada İbn Kesîr'den farklı olarak *bağy* kelimesini açıklamış, saldırının Allah'ın emrine ilaveten emir sahiplerine karşı da yapılabileceğini söylemiş ve yetki sahiplerine itaatin önemine dikkat çekmiştir. Öte yandan Elmalılı'nın had cezası olarak *bağy* konusuna az da olsa değindiği anlaşılmaktadır. Râzi'den yaptığı bir alıntıda cezanın, devlete karşı isyan eden ve saldıran grubun bundan vazgeçtiği takdirde uygulanmayacağını ifade etmiştir. O yine herhangi bir savaşın ardından adaletin uygulanmaması tehlikesini hatırlatarak insanların arasının adaletle barıştırılması gerektiğini beyan etmiştir. Savaş ve barış yapabilme yetkisi bir kurum veya kuruluşun olabileceğinden dolayısıyla da burada kastedilenin bir devlet/hükümet anlamı çıkabileceğini okuyucuya aktarmaktadır. Bundan başka Elmalılı, İbn Kesîr gibi müminlerin kardeş olduklarını anlatan âyet ve hadise yer vererek insanların bir dinde buluşabileceklerini, kardeşliğin böyle büyüyeceğini söylemiş ve Allah'ın rahmetine erdirilme sebeplerinden birinin de arası bozulmuş olan kardeş veya grupları barıştırmak olduğunu belirtmiştir.

Sonuç itibariyle had cezaları bağlamında, İbn Kesîr'in tefsirinde fazla ve açık bir bilgiye yer verilmediği, Elmalılı'nın tefsirinde ise ayrıntıya girmeden bu konuya çok kısa temas edildiği ileri sürülebilir. Her iki müfessir de *bağy* suçunu bir had cezası olarak ele almamaktadır. Elmalılı'nın detaylı incelediğimiz âyette *bağy* suçu ile ilgili kimlerden bahsedildiği, neler yapılması gerektiği gibi benzer çıkarımlarda bulunması, tefsirinin büyük oranda bir dirayet tefsiri olduğuna tanıklık etmektedir. Aynı zamanda İbn Kesîr'in bu âyetle ilgili sadece sebebi nüzûl ile ilgili rivâyetleri aktarması ve müminlerin kardeşliğini vurgulaması, onun bir rivâyet tefsiri olduğu gerçeğini gözler önüne sermektedir.

4. SONUÇ

Bu çalışmada had cezalarından bahseden âyetler, klasik dönemde yazılmış meşhur rivâyet tefsirlerinden biri olan İbn Kesîr'in tefsiri ile Cumhuriyet döneminde kaleme alınmış ve dirâyet tefsiri olarak kabul edilen Elmalılı Hamdi Yazır'ın tefsirinde mukayeseli olarak incelenmiştir. Zira had cezaları, İslâm hukukunda cezalar başlığı altında yer alan önemli ve sınırları belirlenmiş bir konudur.

Yapılan incelemeler sonucunda had cezalarının tefsiri konusunda;

İbn Kesîr'in genel olarak âyetlerin indiriliş sebebinden başlayarak âyetlerle ilgili örnek olaylara, Rasûlullah (s.a.v.) ve sahâbe dönemindeki uygulamalara yer verdiği, rivâyetlerin senet metinlerini eksiksiz bir şekilde aktardığı, bu senet metinlerinde yer alan raviler hakkında zaman zaman tenkitlerde bulunduğu, rivâyetlerin sıhhat derecelerine, bazen de aynı rivâyetin farklı tarîklerine yer verdiği, bu tarikler arasında bir seçim yaptığı, söz konusu âyeti desteklemek için diğer âyetleri kullandığı, bir anlamda Kur'ân'ı Kur'ân'la tefsir ettiği, ilgili âyeti destekleyen hadislere yer verdiği, düşündürmeye yönelik olarak da okuyucuya sorular yönelttiği, çoğu zaman Ahmed b. Hanbel, İbn Hâtim ve *Kütüb-i Sitte* eserlerinden rivayetler aktardığı, mezhepler arasındaki farklı görüşlere objektif bir şekilde yer verdiği, kendisi Şafiî mezhebine tâbi olmasına rağmen bunu yorumlarında fazlaca yansıtmadığı, had cezalarından bahseden âyetler konusunda ise ayrıntılı yorum ve yönlendirme yapmadığı söylenebilir.

Elmalılı'nın ise âyetlerin indiriliş sebebiyle ilgili olay ve rivâyetleri İbn Kesîr'in aksine senet metinlerine yer vermeden aktardığı, hatta genel kabul edilen rivâyeti aktararak bunu yeterli gördüğü, âyette geçen önemli kavramları, ifadeleri ve özellikle cezalar konusunda kavram ve terimsel manaları okuyucuya açıkladığı, mezhepler arasındaki farklı görüşlere yer verdiği, bu görüşler arasındaki tercihte Hanefiliğini yansıttığı, âyetlerden çıkarılan farklı manaların hepsine madde madde temas ettiği, bu manaların kendi görüşlerine göre doğru veya yanlışlığı hususunda yorumlar yaptığı, had suçlarından bahsederken bu suçların birey ve topluma verdiği zararları tek tek açıkladığı ve insanların bunlardan uzak durmaları için neler yapmaları gerektiği, günümüz Müslümanlarına öğüt ve nasihat ettiği, zaman zaman Batı hukuku ile İslam Hukuku arasında karşılaştırmalar yaparak İslâm hukukunun üstünlüğünü savunduğu, âyetleri yanlış manalara çekerek insanları yanlış yönlendirenlere karşı âyetlerin hikmetini ve Allah'ın emrini en güzel şekilde ifade ettiği ve dahi âyetleri açıklarken Arapça dil bilgisi ile ilgili olan kısımları, edat, kalıp vd. kullanım sebepleri ile bunu mana bağlamında değerlendirdiği ve İbn Kesîr ile mukayese edildiğinde daha fazla aklî yorumlarda bulunduğu tespit edilmiştir.

Her iki tefsir yazım tarihleri açısından ele alındığında, söz konusu âyetleri yorumlamada aralarında pek de bir farkın olmadığı ileri sürülebilir. Elmalılı'nın aynı zamanda iyi bir hukukçu olduğu düşünüldüğünde İbn Kesîr'e göre suç ve cezalar konusunda açıklama ve uygulama konusundaki dikkat edilecek hususlara daha fazla ayrıntıya yer verdiği anlaşılmaktadır. Öte yandan rivâyetler ve örnek olaylar bağlamında İbn Kesîr'in rivâyetleri kaynakları ile birlikte zikretmesi, onun bu konuda Elmalılı'dan daha hassas davrandığını göstermektedir.

Çalışmada dikkat çeken diğer bir husus ise İbn Kesîr'in âyetleri tefsirinin sonunda 'Allah en iyisini bilir' cümlesini sık sık kullanmasıdır. Bu, onun Allah'ın yüceliğini gösterme isteğinden ve mütevaziliğinden kaynaklı olabilir. Buna karşın Elmalılı, her bir âyeti tefsir ederken Allah'ın bir hikmeti olduğunu vurgu yaparak açıklamaya gayret etmiş ve sadece hadlerden bahseden âyetlerin tefsirinin sonunda bu konudaki bilginin fıkıh kitaplarında daha ayrıntılı bir şekilde ele alındığını söyleyerek okuyucuyu yönlendirmiştir. Öte yandan İbn Kesîr, tefsirinde sadece rivayetlere değil çeşitli şiir ve mesellere yer verirken Elmalılı, âyetlerdeki kelimelerin etimolojik açıklamalarını detaylı yapmayı tercih etmiştir. Böylece o, İbn Kesîr kadar olmasa da tefsirinde şiirler ve özlü sözler kullanmıştır denebilir. Yine Elmalılı, filolojik verileri kullanma açısından İbn Kesîr'den üstün sayılabilirken, İbn Kesîr'in tefsirinin Elmalılı'nın tefsirinden sanatsal olarak daha ilerde olduğu ileri sürülebilir.

Hem Elmalılı'nın verdiği rivâyetlerin kaynaklarını tam olarak zikretmemesi hem de İbn Kesîr'in rivâyetler konusunda bazen tekrara düşmesi, her iki müfessirin eleştirilebilir yönleridir. Hukuk bilgisinin üstün görüldüğü Elmalılı'nın hadisle sabit kılınmış olan içki içme ve ridde suçları üzerinde fazla durmadığı, bu suçların had cezaları arasında yer aldığına dair herhangi bir ifadesinin geçmediği, İbn Kesîr'in de benzer şekilde içki içme ve devlete isyan etme konularında had cezaları arasında bulunduğu dair bir açıklamada bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bir yandan Elmalılı, *bağy* suçunun bir cezası olduğunu belirtmiş ancak diğer had cezalarında olduğu gibi net bir açıklamada bulunmamıştır. İbn Kesîr de ridde suçunu bir had olarak tanımlamamış ancak cezasına Rasûlullah'ın (s.a.v.) söz ve sahâbenin uygulamalarını anlatarak değinmiştir.

Ele alınan âyetler kapsamında değerlendirildiğinde Elmalılı'nın İbn Kesîr'den birkaç yerde faydalandığı ve onun rivayetlerine yer verdiği de görülmekle birlikte tespit edilebildiği kadarıyla yararlandığı ana kaynaklar arasında İbn Kesîr'in tefsiri bulunmamaktadır. Elmalılı ve İbn Kesîr kaynakları kullanma açısından mukayese edildiğinde her ikisinin de *Kütüb-i Sitte* eserlerinden faydalandığı müşahade edilmektedir. Başkaca ikisinin de herhangi bir ortak kaynak kullanılmadıkları söylenebilir. Ayrıca Elmalılı'nın tefsirinde yer verdiği rivayetlerin

kaynaklarına İbn Kesîr kadar detaylı bir şekilde değinmemesi, eleştirilebilir bir yönüdür. Çünkü o, rivayetleri vermekten ziyâde tefsirinde yorumlamaya ve âyetleri açıklamaya daha fazla ihtimam göstermiştir. Yani bir bakıma sosyolojik olarak Elmalılı, kanaatimizce rasyonalist bir bakış açısıyla yaptığı yorumlarıyla dirayet yönünü göz önüne sermiştir.

Sonuç olarak her iki tefsir had cezaları âyetleri bağlamında mukayese edildiğinde, Elmalılı'nın kendi görüş ve yorumlarına İbn Kesîr'den daha fazla yer verdiği, İbn Kesîr'in daha çok Şafîî ve Hanbelî kaynaklarından, Elmalılı'nın ise Ebû Hanîfe ve diğer Hanefî mezhebine tâbi olan âlimlerden iktibaslar yaptığı gözlemlenmektedir.

Ceza hukukunda zamanın ilerlemesi ile beraber bazı hüküm ve kurallarda değişikliğin olması muhtemeldir. Çünkü zamanın şartları, suçlara yol açan unsurların farklılaşmasına neden olabilir. Üzerinde çalışılan bu konunun asırlar geçmesine rağmen hâlâ güncelliğini koruduğu müşahade edilmektedir. Zira yorum yapmaya çok da elverişli olmayan bu had cezalarının tefsirinde fazla bir değişikliğin yaşanmaması, bizlere bu konunun hassas ve önemli olduğunu düşündürmekte ve bir kez daha gözler önüne sermektedir. Bilindiği üzere İslâm ceza hukukunda had cezaları, sınırları en belirgin olan cezalar arasındadır. Bu cezaların unsurları, Kur'ân'ın indirilmeye başlandığı dönemden itibaren zaman içerisinde belirginleşmiş ve kayıtlara geçmiştir. Sonrasında Rasûlullah'ın (s.a.v.) ve sahâbenin uygulamaları gelecek Müslümanlara örnek teşkil etmiştir. Netice itibariyle denebilir ki zikrolunan had cezaları bağlamında zaman şartının göz önünde bulundurulması öngörülen ceza, Elmalılı'nın üzerinde durduğu hırsızlık suçudur. O, bu suçun hükmünün verilmesinde nisab miktarının güncel veriler üzerinden değerlendirilmesi gerektiği söylenmiştir. Buna ilaveten Elmalılı'nın hirâbe haddinden bahsederken suçun, günümüzde yardım istenilecek bir yerde gerçekleşip gerçekleşmediğini önemli bir unsur olarak değerlendirdiği saptanmıştır. Tüm bunlara rağmen Elmalılı'nın bir dirâyet tefsiri sayılmasıyla beraber rivâyetlere de yer verdiği görülmektedir.

Velhasıl Elmalılı ve İbn Kesîr tefsiri arasında yapılan mukayese özelinde, had cezalarından bahseden âyetlerin çok da yoruma açık olmadığını, sünnetle sabit kılınmış olan şûrb, bağy ve ridde dışındaki had cezalarının ise açık ve net bir şekilde tefsirlerde açıklandığını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnaût - Âdil Mürşid. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1421/2001.
- Akman, Mehmet. "Önceki Hukukumuzda İsyan Suçu", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 9 (İstanbul: Marmara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Vakfı Yayınları, 1995), 203-222
- Albayrak, Halis. "Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Tefsir Anlayışı", *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu (4-6 Eylül 1991)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Albayrak, Sadık. *Son Devir Osmanlı Uleması*. İstanbul: Medrese Yayınevi, 1980.
- Âlûsî, Şihâbüddîn Mahmûd el-Bağdâdî. *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'i'l-mesânî*. thk. Ali Abdalbârî Atıyye. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415.
- Ansary, Sabri Şakir. *Hukuk Tarihinde İslâm Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, 2002.
- Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Nüzhetü'n-nazar fî tevdîhi Nuhbeti'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser*. thk. Nureddin Itr. Dımaşk: Matbaatü's-Sabâh, 1421/2000.
- Ateş, Hasan Can. *Ebû Mansûr El-Mâtürîdî'nin Had Âyetlerinin İllet Ve Hikmetlerine Dair Te'vîlâtü'l-Kur'ân Adlı Tefsirindeki Değerlendirmeleri*. Kars: Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Ateş, Süleyman. *Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri*. 6 Cilt. b.y.: Yeni Ufuklar Neşriyat: 1988.
- Aydın, Mehmet Âkif, "Liân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/172. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Bağdadî, Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî. *en-Nâsih ve'l-mensûh fî'l-Kur'ânî'l-'azîz ve mâ fîhi mine'l-ferâ'iz ve's-sünen*. thk. Muhammed b. Sâlih el-Müdeyfir. Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 2. Basım, 1418/1997.
- Bardakoğlu, Ali. "Hırsızlık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/384-396. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Behnesi, Ahmed Fethi. *el-Mevsuatü'l-cina'iyye fî'l-fıkhi'l-İslâmî*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'n-Nahdati'l-Arabiyye, 1412-1991.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 3. Basım, 1424/2003.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi Tabakâtü'l-Müfessirîn*. 2 Cilt. sad. Abdulaziz Hatip, ed. Ali Sözer. İstanbul: Semerkand, 2014.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukûk-i İslâmiyye Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*. 10 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1970.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsir*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1965.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *Sahîhi'l-Buhârî*. Dımaşk: Daru İbn Kesir, 1423.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. 2 Cilt. Ankara: Fecr Yayınevi, 1996.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1405.
- Cevherî, İsmâîl b. Hammâd. *es-Sihâh fî'l-luga ve'l-ulûm*. y.y.: y.y., 1431.
- Cündioğlu, Düccane. *Kur'an ve Dil'e Dair Söyleşiler I*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2005.
- Çalışkan, İbrahim. "İslâm Hukukunda Ceza Kavramı ve Had Cezaları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31, 1989.
- Çalışkan, İbrahim. "İslâm Hukukunda Zina Suçunun Mahiyeti ve Cezası", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1992.
- Çalışkan, İsmail. *Tefsir Tarihi*. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2020.

- Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Kâtib. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1432/2010.
- Dâvûdî, Şemsüddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed. *Tabakâtü'l-müfessirîn*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1403/1983.
- Demirci, Muhsin "Nesih Bağlamında Recim Âyeti Sorunu", *M. Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2000), 101-119.
- Düzgün, Şaban Ali. *Dini Anlama Kılavuzu*. Ankara: Otto Yayıncılık, 2017.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.
- Ebû Zehre, Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ. *el-Cerîme ve'l-'ukûbe fî'l-fikhi'l-İslâmî*. Kahire: Dârü'l-Fikri'l-'Arabî, ts.
- Endelüsî, Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf Ebî Hayyân. *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*. thk. Sıdkî Muhammed Cemil. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1420.
- Esen, Hüseyin. "Zina". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/440. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Fahru'r-Râzî. *et-Tefsîru'l-Kebîr*. 32 Cilt. Kahire: Müessesetu'l-Matbû'âtî'l-İslâmiyye, 1357.
- Gelişgen, Ahmet. *İslam Hukukunda Tövbenin Hadd Cezalarına Etkisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
- Halebî, Ebû'l-Velîd Lisânüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed es-Sekafî el-. *Lisânü'l-hükkâm fî ma'rifeti'l-ahkâm*. Kahire: el-Bâbü'l- Halebî, 1393/1973.
- Hammad, M. Alem. *Hâkim Şehid El-Mervezi ve Ceza Hukuku İle İlgili Görüşleri (Hadd Cezaları Bağlamında)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
- Himyerî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî. *Tefsîru Abdürrezzâk*. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1431.
- İbn Ebî Hâtim, Abdurrahmân b. Muhammed İbn İdrîs er-Râzî. *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'azîm müsne'den 'anî'r-Rasûl ve's-sahâbe ve't-tâbi'in*. thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. 10 Cilt. Mekke - Riyad: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1419.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed İbn Alî. *Fethu'l- Bârî*. 13 Cilt. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1379.
- İbn Hişâm, es-Sîretü'n-nebeviyye, thk. Mustafa es-Sekkâ vd. 2 Cilt. Mısır: Mektebetu ve Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdühû, 1375/1955.
- İbn Kesîr. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 8 Cilt. Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1427/2006.
- İbn Kesîr. *Tefsîru'l-Kur'ân'il-'azîm*. thk. Hikmet b. Beşîr b. Yâsîn vd. 7 Cilt. Beyrut: Dârü İbni'l-Cevzî, 1431. (1. Cilt thk. Ebû İshâk el-Huveynî. Suûdî Arabistan: Dârü İbni'l-Cevzî, 1431.)
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. Kahire: Dârü İhyâi'l-Kütübî'l-'Arabiyye, 1431.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem b. Ali Ebû'l-Fazl Cemâluddîn. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dârü's-Sadr, 1414.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh, *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003.
- İbnü'l-Esir, Ebû'l-Hasan Alî b. Ebû'l-Kerîm Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerîm Abdolvâhid Şeybânî'l-Cezerî İzzeddîn. *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*. thk. Alî Muhammed Mu'avvad - Âdil Ahmed Abdulmevcûd. 8 Cilt. Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1993.
- İsfahânî, Ebû'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed er-Râgîb. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Keylânî. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.
- İskenderî, Kemâluddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî İbn Hümmâm el-Hanefî. *Fethu'l-kadîr 'ale'l-hidâye*. 10 Cilt. Lübnan: Dârü'l-Fikr, 1489/1970.

- Kara, İsmail. *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi*. 2 Cilt. İstanbul: Risâle Yayınları, 1986.
- Karagöz, İsmail. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Karaman, Hayreddin. *Anahatlarıyla İslâm Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1993.
- Kâsânî, Ebû Bekr Alâeddîn Ebû Bekr b. Mes’ûd b. Ahmed el-Hanefî. *Bedâiu’s-sanâi’ fî tertibi’s-şerâi’*. thk. Muhammed b. Sâlih el-Useymin vd. 9 Cilt. Kahire: Dâru’l-Hadîs, 2005.
- Keskin, Hasan. *Günümüz Gelişmeleri Işığında İslam Hukukunda Had Cezalarının İnfazı Sorunu*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Keskioğlu, Osman. *Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1999.
- Kömürcüoğlu, Ahmet. *Kur’ân’daki Had Cezalarının Sosyolojik Tahlili*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-. *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*. Kahire: Dâr’ul-Kütübî’l-Mısriyye, 1933.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*. 20 Cilt. Kahire: Dâru’l-Kütübî’l-Mısriyye, 1933.
- Mahlûf, Haseneyn Muhammed. *Kelimâtü’l-Kur’ân Tefsîr ve Beyân*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1418.
- Mâlikî, Ebû İshâk İsmâîl b. İshâk el-. *Ahkâmü’l Kur’ân*. thk. Âmir Hasen Sabrî. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1426.
- Mardin, Ebû’lulâ. *Huzur Dersleri*. 3 Cilt. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1966.
- Meydânî, Şeyh’Abdülganî el-Guneymî el-. *el-Lübâb fî şerhi’l-Kitâb*. 4 Cilt. thk. Muhammed Muhyiddin Âbdulhamîd. Beyrut-Lübnan: Mektebetü’l- İlmîyye, 1431.
- Muhammed Reşîd b. Ali Rızâ. *Tefsîrü’l-Kur’ânî’l-hakîm (Tefsîrü’l-Menâr)*. 12 Cilt. b.y.: el-Hey’etü’l-Mısriyyeti’l-Amme li’l-Kitab, 1990.
- Münzirî, Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî. *et-Tergîb ve’t-terhîb*. nşr. İbrâhîm Şemsüddîn. thk. İbrahim Şemseddin. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmîyye, 1431.
- Müslim, Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi’u’s-sahîh*. thk. Ebu Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbî. Riyad: Dâru’t-Tayyibe, 1426-2006.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. ‘Alî. *es-Sünenü’l-kübrâ*. thk. Hasen Abdulmun’im Şelbî. 12 Cilt. Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 1421.
- Okuyan, Mehmet. *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur’ân-ı Kerîm Sözlüğü*. ed. Ahmet Selim Okuyan. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2017.
- Özdemir, Ahmet. *Tefsiri’l-Menâr’ın Had Cezalarına Yaklaşımı*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Özel, Ahmet. *Dârulİslâm, Dârulharb, İslâm Hukukunda Ülke Kavramı*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2014.
- Özel, Mustafa. “Elmalılı’nın Tefsir Metodolojisi”, *Büyük Kur’an Mütefekkeri Elmalılı M. Hamdi Yazır*. Ankara: DİB Yayınları, 2017.
- Özgelen, Hatice Nur. “İbn Kesîr’in (ö. 774/1373) Hirâbe (Eşkîyalık) Haddinden Bahseden Âyetleri (el-Mâide 5/33-34) Tefsiri Üzerine Bir Değerlendirme”. ed. Mahmud Esad Erkaya. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Yayınları*, 24-34.
- Paksoy, Kadir. *İbn Kesir’in Hayatı, Eserleri ve Hadis İlmindeki Yeri*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.
- Paksüt, Fatma. “Merhum Dayım Hamdi Yazır”. *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu (4-6 Eylül 1991)*. Ankara: TDV Yayınları, 1993.

- Râzî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ömer b. el-Hasan b. el-Huseyn et-Teymî. *Mefâtihi'l-gayb et-tefsîru'l-kebîr*. Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsî'l-'Arabî, 1420.
- Râzî, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Ebî Hâtîm Muhammed b. İdrîs el-Hanzalî. *el-Merâsîl*. thk. Şükrullah b. Nî'metullah el-Kucânî. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1397/1977.
- Sâbûnî, Muhammed Alî es-. *Muhtâsar Tefsîri İbn-i Kesîr*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kur'ânî'l-Kerîm, 1402/1981.
- Sâbûnî, Muhammed Alî es-. *Safvetu't-tefâsîr*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kur'ânî'l-Kerîm, 1402.
- Sâğircî, Esad Muhammed Sâid. *Delilleriyle Hanefî Fıkhi*, çev. Halil Aldemir vd. İstanbul: Karınca ve Polen Yayınları, 2017.
- Sahillioğlu, Halil. "Dirhem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/368. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-e'imme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. 31 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993.
- Süyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *ed-Dürrü'l-mensûr*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1431.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celaledin Abdurrahman b. Ebî Bekr. *Tabakâtü'l-huffâz*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1414/1994.
- Şafak, Ali. "Bağy", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/451-452. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 1995.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Ahmed b. Mustafa el-Ferrân. Suûdi Arabistan: Dâru't-Tedmüriyye, 1427/2006.
- Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdrîs. *el-Umm li'ş-Şâfiî*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1403/1983.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî. *Cami'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. Kahire: Merkezu Hicre li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâtî'l-Arabiyye ve'l-İslamiyye, 1422.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî et-, *Ahkâmu'l-Kur'ânî'l-kerîm*, ed. Sadettin Ünal. İstanbul: İSAM Türkiye Diyanet Vakfı, 1418/1998.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd. *Musned-i Ebû Dâvûd et-Tayâlisî*. thk. Muhammed b. Abdulmuhsîn et-Türkî. Mısır: Dâru Hicr, 1419/1999.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sevre. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1406.
- Üdeh, Abdülkâdir. *et-Teşrî'u'l-cinâîyyu'l-İslâmî mukarinen bi'l-kânûni'l-vez'îi*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1415.
- Vâhidî. *et-Tefsîru'l-basît*. thk. Muhammed b. Sâlih b. Abdillâh el-Fevzân vd. 25 Cilt. Riyad: Matbaatu Vizâreti't-Ta'lîmî'l-'Âlî, 1430.
- Vakkasoğlu, Vehbi. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslâm Âlimleri*. İstanbul: Cihan Yayınları, 1987.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Elmalılı Muhammed Hamdi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/57-62. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. sad. İsmail Karaçam vd. İstanbul: Zehraveyn, 1992.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Makaleler*. haz. Cüneyd Köksal - Murat Kaya. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997.
- Yılmaz, İsmail. *Kurtubî'nin Had Cezalarını Tefsirdeki Metodu*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidî't-tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-'Arabî, 1407.
- Zeydan, Abdulkerim. *İslam Hukukuna Giriş*. çev. Ali Şafak. İstanbul: Sırdaş Yayınları, 1976.
- Zuhaylî, Muhammed. *İbn Kesîr ed-Dımaşkî*. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1415/1995.

Zuhaylî, Vehbe. *el-Mu'temed fi'l-fikhi's-Şâfiî*. Dimaşk: Daru'l-Kalem, 2007.

Zuhayli, Vehbe. *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*. 10 Cilt. çev. Ahmet Efe vd. İstanbul: Risale Yayinevi, 1994.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Özgelen, Hatice Nur
Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti
Doğum tarihi ve yeri :
Medeni hali :
Telefon :
e-mail :

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Lisans	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	26.06.2019
Lise	Tevfik İleri Anadolu İmam Hatip Lisesi	2014

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2021 (Hâlen)	İzmir/Tire	Öğretmen

Yabancı Dil

Arapça
İngilizce

Yayınlar

“İbn Kesîr’in (ö. 774/1373) Hirâbe (Eşkıyalık) Haddinden Bahseden Âyetleri (el-Mâide 5/33-34) Tefsiri Üzerine Bir Değerlendirme”, ed. Mahmud Esad Erkaya, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Yayınları*, (2021).

